

SADRŽAJ

Knjiga Mediterana 2006.

NENAD CAMBI Brončani kip Čistača strigila iz mora kod
otočića Vele Orjule blizu Lošinja 1

Prijevod

SUVREMENA KANADSKA POEZIJA (izbor, prijevod i bilješke: Petar Opačić)
(Margaret Atwood, Bill Bissett, Robin Blaser, George Bowering, Victor Coleman,
Frank Davey, Chris Dewdney, Brian Fawcett, D. G. Jones, Lionel Kearns, Robert
Kroetsch, Daphne Marlatt, David McFadden, Barry McKinnon, John Newlove,
bpNichol, Michael Ondaatje, George Stanley, Fred Wah, Phyllis Web) 19

Poezija

JAKŠA FIAMENGO Putne figure 146
BISERKA TEŽAČKI KEKIĆ Zbiljnost iza ogledala 160
BORBEN VLADOVIĆ Pjesme 167

Proza

JOSIP MEŠTROVIĆ Zar amater i poslije smrti 176
HENRYK BARDIJEWSKI Divlji anđeli (preveo: Petar Mioč) 193

Studije, rasprave, eseji

JOSIP VUČKOVIĆ O slijedu nastanka triju hvarskih komičkih
tekstova 210
BOJANA MARKOVIĆ *Zimsko ljetovanje* Vladana Desnice 221

Prikazi, recenzije, osvrti

IVANA PRIJATELJ-PAVIČIĆ Čitanka davne zbilje 231

* * * Kronika Književnoga kruga Split 236

Uređuju

JOSIP BELAMARIĆ, HRVOJE ČULIĆ, IGOR FISKOVIĆ,
BRATISLAV LUČIN, PETAR OPAČIĆ

Izdavač: Književni krug Split — Uredništvo i uprava: Ispod ure 3/I, 21000 Split — p. p. 567
— Telefoni: 361-081, 344-711, 360-102 — Internet stranica: www.knjizevni-krug.hr — E-mail: knjizevni-krug-split@st.t-com.hr — Odgovorni urednik: Petar Opačić — Uredništvo prima ponedjeljkom i četvrtkom od 9 do 11 sati — Godišnja pretplata 80 kn (za ustanove 160 kn), za inozemstvo \$ 50, odnosno odgovarajuća protuvrijednost u drugoj valuti — Cijena pojedinačnom broju 11, dvobroju 22, trobroju 33 kn. U cijenu je uračunat PDV — Ziro račun kod Zagrebačke banke 2360000-1101462559 — Devizni račun kod HVB Splitske banke d.d. Split HR2223300031100108802 — Rukopisi se ne vraćaju — Dizajn: Neven Šegvić (1953) — Redizajn: Boris Ljubičić (1993) — Računalni slog: Književni krug Split — Tisak: Tiskara »Dalmacija-papir« Split
Sukladno Zakonu o medijima (Narodne novine 59/04.) izjavljujemo da su tijekom 2006. godine tiskana 4 trobroja časopisa *Mogućnosti* (1-3, 4-6, 7-9 i 10-12) svaki u nakladi od 700 primjeraka.

BRONČANI KIP ČISTAČA STRIGILA IZ MORA KOD OTOČIĆA
VELE ORJULE BLIZU LOŠINJA*Nenad Cambi

1. UVOD

Bilo je uistinu neočekivano i gotovo senzacionalno otkriće nadnaravno velikoga brončanog kipa mladića na morskom dnu kod otočića Vele Orjule u blizini Lošinja, a poglavito njegovo vađenje godine 1999. (sl. 1). To je za sada jedina velika bronca pronađena u podmorju istočne obale Jadrana, a samo je nekoliko brončanih kipova otkriveno u podmorju suprotne, talijanske obale. Kod Fana je bio izvađen brončani kip mladića koji sebi na glavu stavlja lovorov vijenac.¹ Kod Brindizija je pronađeno fragmenata kipova i drugog materijala predviđenog za lijevanje,² a postoje još i ne baš pouzdane naznake da su i dva

---

* Ovaj rad tiskan je na talijanskom i engleskom u katalogu izložbe koja je u Firenci (otvorena 28. rujna 2006.): *L'Atleta della Croazia Apoxyomenos*, Milano-Firenze 2006., str. 21-33. i *The Athlete of Croatia. Apoxyomenos*, Milano-Firenze 2006., str. 21-33. Bilo je predviđeno da se ovaj rad pojavi u izvornom hrvatskom katalogu, ali se to nije dogodilo. Zbog toga je pisac zajedno s uredništvom smatrao da bi rad bilo dobro tiskati i na hrvatskom kako bi bio dostupniji našim čitateljima. Budući da je rad integralno tiskan na dva svjetska jezika, uredništvo je smatralo da nije potrebno tiskati sažetak. Na manifestaciji »Knjiga Mediterana« godine 2006. održano je predavanje o ovom kipu kao uvodni esej, pa se članak koji slijedi tiska u *Mogućnostima* u skladu s dosadašnjom praksom. Ova je varijanta tekstualno najpotpunija.

¹ O tome kipu prvi put Frel J., 1978. *The Getty Bronze*, The J. Paul Getty Museum, 4 i d., sl. 1 i d. Od trenutka kad je kip dospio u Getty Museum, započela je njegova konzervacija i restauracija. Kasnije je bio predmetom brojnih rasprava i sintetskih studija. Spominjem samo neke: Stewart A., 1990., *Greek Sculpture*, New Haven-London 200, sl. 618, 620, Smith R. R. R., 1995., *Greek Sculpture*, London (rep.), 53, sl. 49, Mattusch C. C., 1997., *Victorious Youth*, J. Paul Getty Museum, Los Angeles., 21 i d., 21 i d., i bilj. 49.

² Nalaz je nađen kod Brindizija godine 1992. Prvi put sam o tome nalazu čuo malo nakon nalaza godine 1992. kad su o nalazu izvijestili G. Andreassi, G. Lattanzi, A. Marinazzo, C. Mocchenigo Carpano, B. Sciarra Bardaro, I Bronzi di Brindisi, *Archeologia viva*, XII, april 1993. Pronađeno

kipa nagih mitoloških likova s kacigama i štitovima koji su službeno otkriveni na plićini kod Punto Stilo, blizu Riacea u južnoj Italiji, doneseni s područja Jadrana da se zametne trag nelegalnih istraživanja.³ Drugdje na Sredozemlju, osobito u Grčkoj,⁴ Maloj Aziji,⁵ u južnoj Italiji⁶ i Siciliji,⁷ kipovi su nalaženi razmjerno često. Očito je da je trgovina takvim umjetninama imala druge rute. I u rimsko doba nalažene su statue u moru. Brončani su kipovi rijetko svršavali u moru i od brojnih takvih kipova samo su dva otkrivena u moru (konjanički kip Augusta⁸ i fragment glave Komoda⁹). Zanimljivo je da G. Lahusen i E. Formigli, koji su prikupili sve brončane portrete, ne donose jedan vrlo dobro sačuvani (po mome mišljenju M. Vipsanija Agripe, a ne Tiberija ili Germanika kao u prije navedenom izvješću).¹⁰ Koliko mi je poznato, kulturnih kipova od bronce nije pronađeno u moru. Napomenuti je da je u podmorju istočnog Jadrana pronađeno nešto mramornih kipova, a među njima su vrlo kvalitetne glave Oktavijana,¹¹ Druza Mlađeg¹² i neke princeze iz roda Klaudijevaca¹³ te nešto većih ili manjih fragmenata u zaljevu Jas kod Osora. Izvrсна, ali od mora oštećena glava Trajana izronjena je u uvali Staganjac kod Banja na otoku Cresu.¹⁴ Ti nalazi nisu pripadali teretu nekoga potonulog broda, nego su, nakon što su u doba kasne antike bili namjerno oštećeni, bačeni u more, što je specifičan društveni fenomen. Naime,

---

je oko 150 raznih oštećenih fragmenata koji su očito bili namijenjeni za recikliranje. O njemu je referirao S. Lehmann na kongresu o bronci u Bukureštu godine 2003. Podatak o tome u radu Karniš I., 2004., »Antički brončani kip iz podmorja otoka Lošinja«, *Kvartal* 1-2, 63.

³ O tim kipovima u »Due bronzi di Riace«, 1994. *Bolletino d'arte suppl.* (2 sveska s brojnom literaturom). U zadnje doba *Die Geschichte der antiken Bildauerkunst II, Klassische Plastik*, 2004. (ed. P. Bol), Mainz 6 i d. i 497, sl. 7 a-c i 8 a-e.

⁴ U Grčkoj je u moru pronađeno više brončanih kipova kao što su na primjer božanstvo (Zeus ili Posejdon) u moru blizu rta Artemizona na Eubeji, usp. Lullies R., 1960., *Griechische Plastik. Von Anfängen bis zum Ausgang des Hellenismus*, München (fotogr. M. Hirmer), 137, sl. 14, tab. 112-113, brodolom s kipovima u moru kod otoka Antikitere (usp. Weinberg G. et al 1965., *The Anikythera Shipwreck Reconsidered*, Philadelphia, 3 i d., Himmelmann N., 1994., *Mahdia und Antikythera*, u *Das Wrack: Der antike Schiffsfund von Mahdia*, Köln (ed. G. Hellenkemper Salies), 849 i d. U Grčkoj je još bilo mnogo drugih skupnih i pojedinačnih podmorskih nalaza (Pirej, Maraton i dr.).

⁵ Na primjer nalaz žene s velom preko glave kod Knida Sismondo Ridgway B. 1967., »The Lady from the Sea«: a Greek Bronze in Turkey, *American Journal of Archeology* 71, str. 239 i d., sl. 2.

⁶ Usp. glavu starijega bradatog čovjeka Himmelmann N., 1994., »Realistische Themen in der griechischen Kunst der archaischen und klassischen Zeit«, *Ergänzungsheft* 28., Jahrbuch des Deutschen archäologischen Instituts Berlin, str. 75 i d., sl. 31 a, b, Geschichte (ed. P. Bol), 2004., 67 i d., sl. 67 a-d.

⁷ Usp. nedavni nalaz mladog Satira koji pleše iz Mazara del Vallo, *Il Satiro Danzante*, Milano 2003., str. 25 i d. s brojnim sl.

⁸ Usp. G. Lahusen – E. Formigli, *Römische Bildnisse aus Bronze. Kunst und Technik*, München 2001., str. 64, br. 24, tab. 24 a-e. Gornji dio kipa nađen je u moru u sjevernoj Egeji. Izvukli su ga u mrežama ribari. Čuva se u Nacionalnom muzeju u Ateni.

⁹ Usp. G. Lahusen – E. Formigli, o. c. str. 235, br. 145. Fragment su izvadili ribari u Stori u Alžiru. Danas se čuva u muzeju u Lilleu.

¹⁰ Usp. bilj. 2.

¹¹ Usp. Cambi N., 2000., *Imago animi. Antički portret u Hrvatskoj*, Split, str. 31 i d., tab. 6, 7.

¹² Cambi N., *Imago*, 39, tab. 36, 37.

¹³ Cambi N., *Imago*, 44, tab. 58, 59.

¹⁴ Cambi N., *Imago*, 52 i d., tab. 90, 91.

takva sudbina pogađala je kipove careva koji su bili namjerno obarani sa svojih postolja, oštećivani i posve uništavani u religijskom zanosu nakon konačne kršćanske pobjede.¹⁵ Pitanje je jesu li prije spomenuti brončani kipovi namjerno bačeni u more ili nisu.¹⁶ Bronca kao dragocjen metal koji se uvijek daje pretopiti sigurno nije tako lako namjerno bacan u more. Zanimljivo je da je znatno veći broj portreta završio u rijekama ili jezerima, ali i u tim slučajevima javlja se isto pitanje: jesu li tako bili namjerno odstranjeni ili ne.¹⁷ Ni kulturni kipovi nisu, naravno, bili bolje sreće. U rijeci Jadru, u luci Salone nađen je i fragmentirani kip Umornog Herakla.¹⁸ Takvi su ostatci nalaženi u moru, gotovo redovito u blizini gradova ili važnijih aglomeracija. U nasipu stare obale kod Vranjica pokraj Splita upotrijebljeni su kao materijal za ispunu mnogi antički fragmenti koji su već odavno odslužili svoju izvornu namjenu.¹⁹ Među tim fragmentima bila su dva togata, jedna glava nekoga bradatog božanstva, žrtvenik Jupiteru, brojni sarkofazi s natpisima i bez njih, kapiteli, razni dijelovi crkvenog namještaja i dr.²⁰ Taj se materijal našao u moru jer se podigla njegova razina. Vjerojatno je da će se odbačenih kipova, ali i drugih mramornih ostataka još otkriti na istočnom Jadranu. Brončani kipovi kao i drugi metalni predmeti nisu se bacali u more jer su bili dragocjeni za daljnju preradbu. Na istočnom Jadranu do sada nisu otkriveni ostatci potopljenih brodova koji su prevozili umjetnine kao što je to bio slučaj s brodovima kod Antikitere²¹ i Mahdije.²² Orjulski nalaz ipak pothranjuje nadu da bi se u podmorju istočnog Jadrana moglo naći još brončanih kipova, ali to zasigurno neće biti česta pojava.

2. OPIS I DEFINICIJA KIPA

Brončani kip atleta spašen iz mora kod Vele Orjule karakteriziraju nadnaravne dimenzije (vis. 1, 92, glava 0, 30, postament 0,10 m), što znači da je približno za 20 - 25% bio veći od prosječne visine koja je u antičko doba bila znatno manja od današnje (sl.

¹⁵ More je poslužilo kao deponij za takve kipove koji su prije bacanja doživjeli ponižavajuće mutilacije, ali to im nije bila dovoljna »kazna« pa su potapani u dubine da bi na taj način bili prognani iz svoje sredine za vječna vremena. Međutim, sudbina ih je opet izbavila iz morskog zagrljaja i vratila ih u novi život. O tom fenomenu usp. Cambi N., 1997., »Svetište (augustum) u Oneu (Oneu)«, *RFZ* 35 (22), 1995/96., Zadar, 71 i d., osobito 81. Također N. Cambi, »Il mare come deposito naturale«, u *Archeologia subacquea in Croazia. Studi e ricerche*, Venecija 2007., str. 105 i d.

¹⁶ G. Lahusen – E. Formigli, o. c. str. 458 su otvorili to pitanje, ali nisu dali odgovora.

¹⁷ Usp. G. Lahusen – E. Formigli, o. c. str. 458 i d.

¹⁸ Cambi N., 2005., *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Split 91 i d., sl. 133. S obzirom da je kip nađen u slatkoj vodi u salonitanskom *Portus interior*, na sebi nema tragova kalcifikacija morskih organizama, ali se vide tragovi uništavanja (glava, noge, ruka).

¹⁹ Nalazi nisu objavljeni, a radovi su još u tijeku.

²⁰ Repertoar spomenika nije konačan, jer će ih se još naći budući da nadzor nad radovima još traje.

²¹ Usp. bilj. 4.

²² Usp. također literaturu u bilj. 4.

2, 3, 4, 5). Monumentalnost naglašava važnost kipa.²³ Glavna tjelesna obilježja kipa su potpuna nagost, snažna tjelesna konstitucija, profilirana muskulatura, kovrčava kosa, realnost prikaza cjeline i svih pojedinosti. Atlet je prikazan u kontrapostu, a težište tijela počiva na desnoj, potpuno pruženoj nozi dok se težina prenosi na petu. Danas je stopalo dobilo zakrivljenje tako da su prsti malo podignuti, što prigodom restauratorskog zahvata nije ispravljeno zbog mogućnosti loma. Stopalo je cijelom dužinom izvorno počivalo na postamentu. Lijeva noga, svijena u koljenu, prstima se oslanja na stajnu podlogu, dok je peta podignuta. Zbog toga su koljena u istoj visini, desni je kuk niže, a lijevi više, desno je rame šire, ali niže položeno od lijevog. Lijeva je ruka pružena, a desna lagano svijena, tako da je šaka desne bila malo poviše lijeve. Položaj tijela u stavu kontraposta izazvao je takve međusobne odnose zglobova i drugih dijelova tijela. Nedvojbeno je da su ruke obavljale neku radnju odmah ispred tijela, u visini trbuha. Glava, a i tijelo pokazuju da je mladić imao oko 20 - 25 godina. U skladu s radnjom glava je prignuta, pogled je upravljen naniže i usmjeren na ruke, na čemu počiva umjetnički naglasak kipa.

Kako nijedan od ukupno osam očuvanih replika kipa nije očuvao instrumente koji su nedvojbeno bili u rukama, dolazilo je do krivih restauriranja (na primjer kipu iz Uffizzi je u desnu ruku stavljen vrč koji podržava lijevom²⁴). U razrješenju karaktera radnje pomogao je ipak mramorni kipić iz Bostona (vis. 0, 71 m) koji u desnoj šaci drži jasno prepoznatljivi rukohvat strigila, ali njegov se list nije sačuvao (sl. 6).²⁵ Tako je nedvojbeno dokazano, što se i pretpostavljalo, da je u toj ruci bio strigil. Predmet pak u drugoj ruci nije očuvala nijedna druga statua, ali po položaju ruke u suprotnoj lijevoj ruci morao se nalaziti štapić kojim je atlet čistio unutrašnjost žlijeba strigila. Taj predmet mladić je držao palcem i kažiprstom, mnogo manje čvrsto nego strigil, što pokazuju dosta rašireni, vrlo elegantno izrađeni prsti svih replika. Prema tome, kip je prikazivao mladića, atleta koji je pomno čistio svoj strigil nakon natjecanja.

---

²³ O tome nalazu usp. Sanader M., 1999., »Der Meergeborene. Die Entdeckung einer Bronze-statue in Kroatien«, *Antike Welt* 30, 357 i d., sl. 2-7, Sténuit M. E. and Sténuit R. – Orlić M. – Gluščević S., 2001., »A Preliminary Report on the Discovery of a Bronze *Apoxyomenos*, off Vele Orjule, Croatia«, *The International Journal of Nautical Archaeology*, 30. 2, 196 i d. sl. 3-5., Gschwandter K., 2002., »Der Schaber von Ephesos: Bronzeguss. Zerstörung und Rekonstruktion«, u *Die griechische Klassik. Idee oder Wirklichkeit. Ein Ausstellung im Martin Gropius Bau*, Berlin, Bonn, Mainz, 506, br. 381., Karniš I., 2004., 35 i d., sa sl.

²⁴ Mansuelli G. A., 1958., sl. 36.

²⁵ Comstock M. B. – Vermule C. C., 1976., *Sculpture in Stone. The Greek, Roman and Etruscan Collections of the Museum of Fine Arts Boston*, Boston, 100 i d., br. 155, Geschichte 2004 (ed. P. Bol), 287, 527, sl. 244 a-d.

3. NAZIV

Već vrlo brzo nakon nalaza, pa čak i prije vađenja i bilo kakve obrade, kip je kolokvijalno nazivan Apoksiomenos.²⁶ Tako je bio nazivan i u arheološkoj literaturi.²⁷ Taj naziv je, međutim, pogrešan, jer se mladić ne struže. Plinije, naime, za struganje višekratno upotrebljava izraz *destringere*.²⁸ Kad su u pitanju atleti, natjecatelji, tada se glagol strugati odnosi na struganje prljavštine i ulja s tijela poslije natjecanja. Zanimljivo je da Plinije ne pravi imenicu od *destringere*. Budući da taj glagol odgovara grčkom ἀποξύω koji također znači strugati, ostrugati, rimski pisac za osobu koja tu radnju radi koristi naziv apoxiomenos (Αποξιώμηνος). Tako je čuveni Lizipov Apoksiomenos pravilno nazvan jer on uistinu struže svoju kožu od prljavštine i ulja i radnja je zaustavljena u trenutku kad atlet strigilom prelazi ispod lijeve podlaktice (sl. 7).²⁹ Prema tome, nedvojbeno je da naš kip ne obavlja istu radnju kao i Apoksiomen. Ni u kojem slučaju, dakle, autor arhetipa orjulskog kipa nije bio nijedan od više kipara koji su radili temu apoksiomena.³⁰

Stoga orjulski kip valja nazivati čistačem strigila i tipološki ga razlučivati od apoksiomena. Taj tip kipa nije bio spominjan u antičkoj literaturi. Hrvatski su istraživači dobro uočili da je naš kip identičan s tipom iz Beča (Kunsthistorisches Museum), otkrivenim godine 1896. u efeškom gimnaziju u luci (sl. 8, 9, 10, 11).³¹ Međutim, upravo zbog toga što je bečki kip također obično pogrešno nazivan Apoksiomenom, nije čudno što se taj izraz rabio i za orjulski kip.

Nije samo u hrvatskoj terminologiji ovaj tip kipa bio pogrešno nazivan. Zanimljivo je da se i u njemačkoj terminologiji, jeziku iznimne preciznosti, još uvijek za efeški kip često rabi izraz Schaber, što zapravo znači isto što i Apoksiomenos.³² Mnogo je pravilnija kompleksna imenica Strigilisreiniger, koja precizno označava radnju.³³ Srećom, taj izraz

²⁶ Na tu sam netočnost upozoravao na sastancima Povjerenstva za praćenje procesa konzervacije i restauracije spomenika koje je imenovalo Ministarstvo kulture, a naravno i u dnevnom tisku (intervjui u *Vijencu i Slobodnoj Dalmaciji*) te razgovorima s kolegama.

²⁷ Dovoljno je upozoriti na naslov rada Sténuit M. E. and Sténuit R. – Orlić M. – Gluščević S., 2001., o. c. u bilj. 4.

²⁸ Usp. bilj. 43-45.

²⁹ Najpoznatija i najcjelovitija je kopija iz Vatikana. Usp. *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 287 i d., 536, sl. 319 a-e (s popisom literature). Njega upravo pod tim imenom spominje Plinije, XXXIV, 62.

³⁰ Usp. također bilj. 43-47.

³¹ Usp. Sanader M., 2004., 357 i d., Sténuit M. E. and Sténuit R. – Orlić M. – Gluščević S., 2001., 204, sl. 12. O bečkom kipu, osim Gschwandtlerova rada spomenutog u bilj 18, usp. još Lattimore S., 1972., »The Bronze Apoxyomenos from Ephesos«, *American Journal of Archeology* 78, 1, 75 i d., 7, 8., Gschwandtler K., 1995., »Der Athlet von Ephesos. Ein Projekt zur Restaurierung und Konservierung der Bronzestatue«, *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien*, 91, 287 i d., sl. 205-210. Pochmarski E., 1995. (1999.), »Neues zum Schaber von Ephesos«, u *100 Jahre österreichische Forschungen in Ephesos. Akten des Symposiums*, Wien, 585 i d. O tome kipu postoji bezbrojna literatura od doba kad se počeo restaurirati.

³² Gschwandtler K., 2002., 506. Autor tu riječ rabi i u naslovu.

³³ Usp. *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 286 i d., 527, sl. 242 i d.

ulazi u uporabu. Zanimljivo je da se tip Efeškog atleta i u engleskoj terminologiji najčešće naziva scraper, što je pogrešno, jer ta riječ također znači strugač.³⁴ Talijani ponekad rabe izraz Apoksiomenos, ali se postupno okreću neutralnom izrazu atlet³⁵ što, naravno, nije pogrešno, ali ne definira radnju.

Očito je da se terminološkoj preciznosti poklanjala nedovoljna pažnja. Ta se greška ponavljala i gotovo da je prevladala, osobito u kolokvijalnom diskursu. Zbog toga se u hrvatskom jeziku skulpturalni tip kojem pripada i orjulski kip treba nazivati Čistač strigila.

4. STILSKA ANALIZA

Osam do sada poznatih replika nedvojbeno svjedoči da je Čistač strigila bio vrlo poznati grčki original. Antičko tržište umjetninama očito je bilo jako zainteresirano za njegove kopije. Među kopijama ima čak tri velike bronce [Efez-Beč (Kunsthistorisches Museum),³⁶ glava Forth-Worth (Kimbell Museum, nekad u Veneciji)³⁷ i Orjule]. Poznata su također tri velika mramorna kipa iz Rima (danas u Uffizzi,³⁸ Rim, zbirka Torlonia³⁹ i glava po svojoj prilici iz Rima, danas Ermitage u St. Petersburgu⁴⁰). Još ima i jedna velika, ali fragmentirana bazaltna statua (Castel Gandolfo)⁴¹ te jedan manji mramorni kip (Boston).⁴² Bronce su slične uz neznatne razlike (o čemu vidi poslije) u cjelini i u pojedinostima. Veličinom, pa i detaljima nisu im daleko ni mramorne kopije, a bazaltna, također jednake veličine, ukazuje da se tim plemenitim materijalom tamne boje željelo pokazati važnost kipa i oponašati bronzu od koje je bio izrađen original.

Kip Čistača strigila dosta je kompaktan, ruke su mu samo malo pomaknute od tijela, pa čak i u kamenim replikama nisu bili potrebni nekoherentni spojevi s tijelom koji bi držali ukružene ekstremitete. To nije bilo nužno ni zbog toga što su ruke bile povezane s

³⁴ Usp. Lattimore S., 1972, 75 i d., Smith R. R. R., 1995., 51 i d., sl. 48 (autor jednako naziva i Lizipova Apoksiomena i Efeškog atleta)

³⁵ Mansuelli G. A., 1958., *Galleria degli Uffizi. Le sculture I*, Roma 59, br. 36, sl. 36. Prevodeći Plinijeve knjige o umjetnosti Ferri S., 1946., *Plinio il Vecchio. Storia delle arti antiche*, Roma za *destringere* u talijanskom jeziku upotrebljava glagole *detergere* i *raschiare*.

³⁶ Usp. Lattimore S., 1972., 75 i d., sl. 7, 8, Gschwandtler K., 2002., 506 i d. *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 527, sl. 242 a-g (s novijom literaturom).

³⁷ Sotheby's New York 14 Juni 2000., 58 i d., br. 60, sl. 60.

³⁸ Mansuelli G. A., 1958., 59, br. 36, sl. 36. (s obilnom prethodnom literaturom), *Geschichte* (ed. P. Bol), 2001., 287 i d., 527, sl. 242 a-g.

³⁹ Visconti C. L., 1883., *Les monuments se sculpture antique du Musée Torlonia*, Paris br. 86, tab. 22.

⁴⁰ Waldhauer O., 1931., *Die antiken Skulpturen der Hermitage II*, Berlin und Leipzig, br. 140, Arnold D., 1969., *Der Polyklet Nachfolge, Ergänzungsheft des Deutschen Archäologischen Instituts* 25, Berlin tab. 132 a, *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 288, i 527, sl. 245 a-d.

⁴¹ Liverani P., 1989., *L'Antiquarium di Villa Barberini a Castelgandolfo*, Roma 59 i d, br. 22, sl. 22, 1-4.

⁴² Usp. ovdje bilj. 25.

dva međusobno spojena instrumenta (štapić se nalazio u žlijebu strigila). Kao što je već rečeno, Plinije, unatoč popularnosti, ne osvrće se na tip, ali navodi nekoliko apoksiomena koje su izradili Poliklet (Plinije, N.h. XXXIV, 55),⁴³ Lizip (Plinije N.h. XXXIV, 62),⁴⁴ Daidal (Plinije N.h. XXXIV, 76)⁴⁵ i Daip (Plinije, N.h. XXXIV, 87).⁴⁶ I Antignot je također izradio jednog periksiomena (Plinije, N.h. XXXIV 86).⁴⁷ Razlozi zašto rimski enciklopedist te drugi antički pisci ne spominju tip Orjuskog mladića mogu biti dvojaki. Naime, moguće je da taj tip kipa nije kreirao neki umjetnik visoke reputacije koji bi zaokupio opću pažnju ili je ovaj pak došao do popularnosti tek poslije pa ga nisu opisali Plinijevi informatori. Stoga, bez izvora jedino što preostaje za proučavanje kipa jest osloniti se na preostale kopije i na komparacije u kiparskoj baštini, najviše na brojne umjetnine nagih atleta.

Prije svega valjalo bi pokušati odrediti disciplinu kojom se atlet bavio. Je li to bio trkač, bacač, boksač, hrvač ili pak pankratist? Budući da je on prikazan poslije natjecanja, to nije lagana zadaća. Preostaju, na žalost, samo neki sporedni elementi, ali oni ipak nisu pouzdani. Natjecatelji su se prije natjecanja uljili, ali to su radili svi atleti, ponajviše hrvači i boksači. Kao mogućnost za odgonetavanje discipline preostaje analizirati tijelo i muskulaturu. Odmah se zapaža da su noge mladića prilično vitke i da nemaju izrazito snažne mišiće. Gornji dio tijela je, naprotiv, bio iznimno snažan. Može se ustvrditi da mladić ima široka i snažna ramena, da je muskulatura razvijena, da su osobito jaki lijevi i desni trapesius, da su vrlo profilirani bicepsi i mišići podlaktice. To bi upućivalo da je riječ o osobi čija je disciplina prvenstveno povezana s radom ruku. Kad se pak mladić promatra odstraga, zapaža se da su od pojasa nagore leđa zaobljena, lagano zgrbljena sa znatnom masom muskulature. To bi bilo svojstveno dobro treniranom hrvaču kojem ne služe samo ruke za obaranje protivnika nego je za to bila neophodna pomoć tjelesne mase i snažnih leđnih mišića, ali to isto treba i boksaču da zada snažan udarac. Za boksača, međutim, ne bi govorile karakteristike glave. Naime, na obrazima i očima ne vide se tragovi udaraca: nos nije spljošten i širok, uši, iako su zadebljane, ipak nisu natekle i pokidane kao što je to

⁴³ *Fecit et destringentem se* (načinio je i strugača vlastitog tijela). Očito je da je Poliklet izradio jednog (valjda prvog) Apoksiomena. Po svoj prilici, dakle, on je također uveo ikonografsku temu na koju će se nadovezati drugi umjetnici.

⁴⁴ *Plurima ex omnibus signa fecit, ut diximus, fecundissimae artis, inter quae destringentem se, quem M. Agrippa ante Thermas suas dicavit mire gratum Tiberio principi.* Prijevod: »Lizip je izradio više kipova od svih drugih, umjetnik, kako rekospo, bogato nadaren. Među kipovima izradio je strugača tijela (apoksiomena) koji je Marko Agrippa posvetio pred svojim termama a ovaj se jako sviđao caru Tiberiju...«.

⁴⁵ *Daedalus, et ipse inter fectores laudatus, duos pueros se destringentes fecit.* Prijevod: »Daedal, i sam hvaljen među svim vrstama kipara, izradio je dva mladića koji stružu svoje tijelo.« Iz teksta nije sasvim jasno misli li Plinije da je majstor izradio dva kipa apoksiomena ili je riječ o skupini od dva mladića. Međutim, za bit stvari to ništa ne mijenja.

⁴⁶ *Daippus perixyomenon...* Prijevod: »Daip je izradio jednog periksiomena.« Kipar je nedvojbeno načinio varijantu apoksiomena koji se struže oko sebe što nije lako predočiti. Imenica dolazi od glagola *περιξύω* što znači temeljito struganje oblina naokolo tijela. Očito je da je zbog toga taj kipar, Lizipov sin, bio i cijenjen.

⁴⁷ *Antignotus et lluctatores/ perixyomenum, tyrannicidasque supra dictos...* Prijevod: Antignot je izradio natjecatelje koji se stružu i prije spomenute tiranicide.

obično kod boksača koji su se dugo natjecali.⁴⁸ S obzirom da su borcima šake bile opletene remenjem s metalnim okovima, to je pojačavalo udarce koji su posvuda na licu boksača ostavljali vidljive tragove.⁴⁹ Mladić nije bio ni pankratist (hrvanje i boksanje), zbog istog razloga: nedostatka oštećenja lica i ušiju. S druge strane bacači diska⁵⁰ ili koplja, čak i kad nisu u akciji, imaju spravu u nekom logičnom položaju.⁵¹ Prema tome, po svoj prilici riječ je o hrvaču. Ta je disciplina bila iznimno popularna među Grcima.⁵² Samo jedan dio tijela nije u skladu s hrvačkom muskulaturom, a to je elegantni i dosta tanki vrat koji je borcima bio također snažan da bi bio otporan na protivnikove zahvate. Vrat je tijekom borbe podnosio velike napore i zato je morao biti dobro razvijen. Unatoč tomu, ipak najveći broj tjelesnih svojstava i drugih likovnih elemenata Čistača strigila karakterističan je za hrvača, ali to se ipak ne smije smatrati jedinim mogućim rješenjem. Umjetnik je, naime, možda želio prikazati jednu od sporednih radnji poslije natjecanja, bez obzira na športsku disciplinu. Grčki su umjetnici višekratno prikazivali vrlo precizno određene vrste natjecatelja (Diskobol, u više varijanata,⁵³ Dorifor⁵⁴ ili pak hrvači i boksači bilo samostalno ili u skupinama⁵⁵), ali je bilo prikaza i atleta kojima se teško može odrediti disciplina, kao

⁴⁸ Usp. brončani kip boksača koji se odmara, nađenog na Kvirinalu u Rimu. Himmelman N. i dr. 1989., *Herrscher und Athlet. Die Bronze vom Quirinal*, Milano, 150 i d., 201, br. 1, sl. na str. 165-171, sl. na str. 202, 203 ili pak boksača u uspravnom položaju na statueti iz Bazela Thomas R., 1992., *Griechische Bronzestatueten*, Darmstadt, 147, sl. 153. Nešto manje je oštećeno lice boksača iz Olimpije, ali mu je jasno spljošten nos, usp. K. Fittschen 1988., *Griechische Porträts – Zum Stand der Forschung*, u *Griechische Porträts*, Darmstadt, tab. 51, 1-2, Sismondo Ridgway B., 1997., *Fourth-Century Style*. Madison, Wisconsin, 345, tab. 85 a-e. te *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 397 i d., 544, sl. 369 a-c. Usp. i stojećeg boksera na korintskom kapitulu iz kasnohelenskičkog doba Master D. Mitten – S. F. Doeringer, *Bronzes from the Classical World*, (izložba u Fogg Art Museum i dr.), Mainz 1967, str. 133, br. 133.

⁴⁹ Himmelman N., 1989., sl. na str. 170 i 171.

⁵⁰ Disk se nalazi u početnom stanju prije zamaha rukama iznad glave, usp. Thomas R., 1992., 30 i d, sl. 18 (iz svetišta Kabira u Tebi) ili 81, sl. 68. Često je disk i kod bedara usp. *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 527, sl. 249 a-b. O tome kipu vidi još kasnije.

⁵¹ Na primjer Dorifora s kopljem na leđima, usp. Borbein H., 2002., »Polyklet«, u *Die griechische Klassik. Idee oder Wirklichkeit*, 361, br. 241-245, sl. 241, 242, 244, *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 127 i d., 505, sl. 80 a-e. U obje publikacije navedena je najvažnija literatura. Koplje je često oslonjeno na pod, a spravu u rukama drži atlet, usp. *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., str. 55 i d., 502, sl. 51 (nadgrobnna stela atleta iz Nisira). U položaju dorifora je i atlet pokraj konja na reljefu iz Argosa, usp. Borbein A., 2002., 361, br. 245 i sl.

⁵² Hrvanje je spadalo u klasička gimnička natjecanja i bilo je nagrađivano kao i ostala slična natjecanja o čemu svjedoči grčki natpis iz Atene (prva polovica IV. st. prije Kr.). Po tom dokumentu jednako su visoku nagradu dobivali boksači i hrvači (60 nagradnih amfora), a nešto veću pankratisti (70 amfora). Usp. Bentz M., 2002., »Sport in der klassischen Polis« u *Die griechische Klassik. Idee oder Wirklichkeit*, 247 i d., br. 146, sl. 146.

⁵³ Osim kipova spomenutih u bilj. 45, usp. još i najjuvenijeg od njih Mironova Diskobola (tzv. Lancelotti) usp. *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 25 i d., 499, br. 32, sl. 32) i kopiju iz Castelporziana, *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., str. 25 i d., 499, br. 33, sl. 33.

⁵⁴ Usp. bilj. 44. Borbein A., 2002., »Polyklet« u *Die griechische Klassik. Idee oder Wirklichkeit*, 354 i d., br. 240-245.

⁵⁵ Osim bilj. 41 usp. Bentz M., 2002., »Die griechische Klassik. Idee oder Wirklichkeit« u *Die griechische Klassik. Idee oder Wirklichkeit*, 256, br. 151, 152, 153.

što su na primjer Diadumen,⁵⁶ Westmacott dječak,⁵⁷ Ljevač ulja,⁵⁸ Mladić koji postavlja sebi vijenac na glavu (Getty bronca),⁵⁹ Mladić iz Antikitere⁶⁰ i mnogi drugi. Umjetnici su tražili i nalazili inspiraciju u svim mogućim radnjama i pokretima koje su natjecatelji obilno nudili njihovoj kreativnoj imaginaciji. Bogatstvo radnji i pokreta nedvojbeno je bio veliki umjetnički izazov, a popularnost natjecanja tomu je samo doprinosila.

5. DATACIJA ARHETIPA

Svi se istraživači slažu da se tip kipa Efez-Orjule datira u rasponu od nešto više od pedesetak godina (cca 360. do 280.),⁶¹ što bi značilo da arhetip svrstavaju u kasnoklasično ili u ranohelenističko doba. Nedoumica je nedvojbeno i pokazuje određeno nesuglasje znanstvenog razmišljanja, što je, čini se, posljedica stilskih nekoherentnosti koje nudi skulptura. To nije, međutim, i jedini slučaj u grčkoj umjetnosti. Već je prije spomenuta dilema u vezi s tzv. Westmacott dječakom, a ima i mnogo drugih. Kip pokazuje neke karakteristike ranijega doba ili se oslanja na tradiciju, a isto tako donosi i nove elemente. Ikonografske i stilske karakteristike počivaju na Polikletovoj baštini (snaga muskulature, proporcije tijela i glave te balans masa). Visina glave je oko 30 cm, što bi značilo da tvori približno šesti dio tijela, što upućuje na kanon V. st.⁶² Naprotiv, zavijeni oblik tijela, odmaknute ruke, vitke noge i ikonografija upućivale bi više na kipare IV. st. prije Kr., Lizipa i njegove epigone. Prema Pliniju (XXXIV, 65), Lizip je znatno doprinio napretku skulpturalne umjetnosti smanjujući glavu i nudeći izduženije proporcije, tako da njegovi kipovi izgledaju vitkiji.⁶³ Odnos glave i tijela Lizipovih kipova je oko 1:7. Tako je umjetnik

⁵⁶ *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 131 i d., 506, sl. 84 (Madrid), 85 a-b (Atena).

⁵⁷ *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 243, sl. 180, 181 a, 181 b-c.

⁵⁸ *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 289 i d., sl. 247 (Dresden).

⁵⁹ Usp. bilj. I i rekonstrukciju i dilemu je li kip djelo Polikleto ili nešto kasniji rad, usp. Linfert A., 1994., Boethoi, u *Das Wrack. Der antiken Schiffsfund von Mahdia*, 842 i d., sl. 9. Fragment kopije Westmacott dječaka sačuvao se i u Saloni, Cambi N., 2005., 23, sl. 20.

⁶⁰ Sismondo Ridgway B., 1997., str. 340, tab. 83 a-d., *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 320 i d., 532, sl. 293 a-e.

⁶¹ Riječ je o bezbrojnim istraživačima koji su se tijekom povijesti klasične arheologije bavili tim kipom. Kip iz Uffizi je prvi put bio objavljen još u XVIII. st. Više manje u svim ovdje citiranim radovima ima barem nekoliko rečenica o datiranju kipa.

⁶² U V. st. Kanon je Polikletovo djelo (usp. Plinije *Naturalis historia* XXXIV, 55: *Fecit et quem canona artifices vocant liniamenta artis ex eo petentes veluti a lege quadam solusque hominum artem ipsam fecisse opere iudicatur*. Prijevod: »Načinio je i onaj kip koji su umjetnici zvali 'kanon' ili obrazac, s kojega su se mogle uzeti mjere i umjetnički naputci, kao s nekog zadanog zakona. Samo njemu se među umjetnicima priznavalo da je konkretizirao i ostvario svoju umjetničku teoriju u jednom umjetničkom djelu.« O Polikletovu kanonu usp. Borbein A., 2002., »Polyklet«, u *Die griechische Klassik. Idee oder Wirklichkeit*, 363, br. 246 (A. Klöckner)

⁶³ O Lizipovoj estetici usp. Plinije *Naturalis historia* XXXIV, 65. Navod glasi: *Statuariae arti plurimum traditur contulisse capillum exprimendo, capita minora faciendo quam antiqui, corpora*

stvorio novi sustav mjera i odnosa tijela (novi kanon). Prema tome, Čistač strigila bio je umjetničko djelo izrađeno po Polikletovu kanonu, ali s karakteristikama IV. st. prije Kr. pa bi logičnija bila predlizipska datacija.

S druge strane lice pak iskazuje neznatno sjetan izraz koji bi pouzdano bio izrazitiji da su se očuvale oči načinjene od staklene paste koja je omogućivala snažan koloristički naglasak. Crveno obojene usne postupak su koji ukazuje na želju za oživljavanjem jednolične brončane površine. Muskulatura lica je pokretna. Uz usta se zapaža fina mimika, bez većih pomaka. Desni je obraz nešto napuhaniji nego lijevi što bi upućivalo da je glava bila malo nagnuta na desno rame, ali to, čini se, ipak nije bio slučaj. Lako je moguće da je to bio osobni detalj fizionomije. Desni zaobljeniji obraz zapaža se i na bečkom Čistaču strigila i zbog toga je njegova glava malo nagnutija na desno rame nego na orjulskom. S obzirom na očuvanost, osobito vrata, orjulskog primjerka, treba ipak pretpostaviti da je to bio njezin pravilan položaj, bez obzira na obraz. Kod bečkog je naime mnogo toga bilo nadomješteno zbog fragmentiranosti pa je upitno je li glava uistinu izvorno bila nagnuta na desno rame. Neznatno tamna crta otvora usta ukazuje da je mladićevo lice izražavalo samo malo uznemireno stanje psihe (patos). Da su klasični umjetnici bili zainteresirani za gubitnike, možda bi se moglo reći da izraz iskazuje tugu zbog izgubljene borbe. Međutim, to su po svojoj prilici samo svježiji dojmovi nakon natjecanja koji su u postupnom smirivanju. Vrlo kruta i snažno profilirana kovrčava kosa dobro se očuvala i u potpunom je skladu s pretpostavljenim razdobljem u kojem je kip nastao. Na stražnjem dijelu glave i na sredini tjemena pramenovi su plamenoliko-srpastog oblika i dosta neuredni. S druge strane naprijed i sa strana kosa je začešljana. Po svemu sudeći, pramenovi su začešljani prema straga i malo nadesno, dok su pramenovi poviše desne i lijeve sljepoočnice upravljani naprijed (na rubove čela). Pramenovi su poslušali i pružili se bez kovrčanja u željenom pravcu. Kosa i frizura omogućile su virtuožnu kiparsku obradu koja je pokazala ne samo veliko plastično nego i grafičko bogatstvo.

---

graciliora siccoraque, per quae proceritas signorum maior videretur. Non habet latinum nomen symmetria, quam diligentissime custodiit, nova intactaque ratione quadratus veterum statusas permutando; vulgoque dicebat ab illis factos quales essent homines, a se quales viderentur esse. Propriae huius videntur esse argutiae operum custoditae in minimis quoque rebus. Prijevod: »Govori se da je Lizip mnogo doprinio napretku kiparske umjetnosti, dajući kosi poseban izraz, smanjujući glavu u odnosu na stare (sc. umjetnike) i prikazujući tijelo vitkijim i mršavijim; poradi toga kip izgleda viši. Nema u latinskom pravi izraz da bi se prevело грчки 'simetrija', koju je on slijedio s iznimnom ustrajnošću zamjenjujući tako novim i nikad rabljenim sustavom u odnosu na 'kvadratni' stas starih (sc. kipova). I treba naprosto kazati da su oni donosili ljude kakvi su bili, a da je on međutim kakvi su se oni činili da jesu. Jedna od njegovih karakteristika je bila da je zapažao i prikazivao pojedinosti i detalje i u najmanjim stvarima«. O tome usp. komentar S. Ferrija 1946., 88 i d. na taj kaput. O pojmu simetrija, osim S. Ferrija usp. također J. J. Politt, 1974., *The Ancient View of Greek Art. Criticism, History and Terminology*, New Haven and London (sc. ed.), 12 i d. 160 i d. O pojmovima »quadratus« usp. Ferri S., »Quadratus« e »tetras«, u *Opuscula. Scritti vari di metodologia storico-artistica, archeologia, antichità etrusche e italiche, filologia classica*, Firenze, 561 i d., O Lizipovoj estetici usp. Stewart A. F., 1978., »Lysipan Studies«, *American Journal of Archaeology* 82., 163 i d., 301 i d., 473 i d., Moreno P., 1973., *Testimonianze per la teoria artistica di Lisippo*, Roma, passim, Moreno P., 1974., *Lisippo I*, Bari, passim, Stewart A. F., 1990., 186 i d., Moreno P., 1995., *Lisippo. L' arte e la fortuna*. Catalogo della mostra, Roma, passim.

Gore navedeni oblik pramenova nije, dakle, improvizacija poslije natjecanja nego je riječ o tipu frizure koja se, doduše ne javlja osobito često na grčkim kipovima, ali je ipak poznata i može pružiti oslonac za datiranje. U V. st. prije Kr. je nema. Na primjer kod Mironova Diskobola kosa je kratka i prilegla uz lubanju.⁶⁴ Ona je praktički bez reljefa. Polikletovi kipovi imaju slične, ali ipak različite frizure pa se može, čak i kad tijelo nije očuvano, prepoznati kojem od poznatih tipova pripada.⁶⁵ Te su frizure redovno razdijeljene na sredini čela. Pramenovi su međusobno razdvajani i grafički bogati, ali nisu plastični i visoki kao na kasnijim kipovima, nego su »jednokatni«. Tek kasnije se način friziranja pramenova mijenja, što svjedoče glave kipova Skopasa, Lizipa, nešto manje i Praksitela te njihovih sljedbenika – to znači od IV. st. pa nadalje. I sam Plinije naglašava da je Lizip posebnu pažnju poklonio kosi i otkrio nove mogućnosti njezine modelacije.⁶⁶ Pramenovi glava su otada neuredno kovrčavi, međusobno razdvojeni, i razmjerno kratki, a često i »dvokatni«.⁶⁷ Te su frizure srodne našem tipu skulpture. Takve se frizure, doduše, javljaju i u kasnije doba, ali su one različitih tipova, nisu, međutim, posve odbačene ni kratke i glatke frizure. Prema tome, oblik frizure važan je element za dataciju našeg kipa i kasnija je stilsko-modna karakteristika, svojstvena više-manje čitavom IV. st.

Već su prije iznesena ikonografska, stilska i kronološka razmatranja prilično dobro odredila okvir u kojem je nastao orjulski kip. On se, dakle, povezuje uz atlete IV. st. kojih je bio poznat razmjerno velik broj. S Lizipom se kip ipak ne smije povezivati, iako je kipar eksperimentirao pokretima i položajima tijela. Veliki sikionski majstor bio je reper za svoje manje kreativne kolege. Ovi posljednji su često pokušavali razrađivati ono što je Lizip stvorio. Karakterističan primjer razrade je reljef s atenske Akropole na kojem se pojavljuju apoksiomeni u različitim pozicijama struganja tijela te dolaska, odnosno odlaska s mjesta gdje se skupina atleta sređivala nakon natjecanja.⁶⁸ Reljef valja pripisati nekom od Lizipovih sljedbenika među kojima su nedvojbeno bili i njegovi sinovi. I ovaj reljef jasno svjedoči o velikoj omiljenosti prikazivanja scena nakon završetka natjecanja i ikonografskih razrada radnji nakon borbe. Stoga, dakle, valja i tip Čistača strigila shvatiti kao razradu ideje koja se počela pojavljivati još prije jednog stoljeća, vjerojatno s Polikletom.

Čistač strigila je, dakle, autentičan kip, bez obzira što se s jedne strane oslanja na ranije ikonografske elemente bliske Polikletu, a s druge na one karakteristične za Lizipa. To je zacijelo zrelo i umješno variranje različitih predložaka, s dodatkom vlastitih rješenja, kao što su položaj desnog ramena, zaobljenost leđa, neznatno asimetrični desni obraz i ponešto nezainteresirana, ali ipak patetičan pogled.

⁶⁴ O Diskobolu usp. bilj. 50.

⁶⁵ Usp. Zanker P., 1978., *Klassizistische Statuen. Studien zur Veränderung des Kunstgeschmacks in der römischen Kaiserzeit*, Mainz, 4 i d., tab. I i d., *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 128 i d.

⁶⁶ Usp. bilj. 63.

⁶⁷ Velika je raznolikost tih frizura u rasporedu pramenova. Takva nemirna kosa traži kiparsku virtuoznost pri modeliranju. To se lako može provjeriti na glavama kipova koji se spominju u ovom radu. Nedvojbeno je da je kosa zapravo izraz modne promjene koja indicira vrijeme nastanka.

⁶⁸ Usp. Smith. R. R. R., 1995., 52, sl. 45.

Teško je naći umjetninu koja bi ovome kipu po stilskim i drugim karakteristikama bila bliska, a pogotovo povezati ga s nekim umjetnikom ili pak očuvanim umjetninama. S. Lattimore je efeško-bečki kip usporedio s fragmentiranim brončanim ostacima (samo bista) sjedeće dame čija je glava pokrivena velom, otkrivenim u moru u blizini Knida u Maloj Aziji.⁶⁹ Čini se ipak da osim nadolje upravljenog pogleda nema posebno bliskih ili zajedničkih umjetničkih obilježja. Takvoj je usporedbi otežavajuća okolnost činjenica što se radi o posve različitoj ikonografiji. Čini se da bi polazište za pronalaženje veza s nekim drugim kipovima, odnosno njihovim, na žalost, nepoznatim tvorcima, mogla biti neobična frizura mladića, zapravo začesljani pramenovi jer je to dosta specifično i prilično rijetko. Osim toga u tom smislu mogla bi se još iskoristiti usporedba položaja tijela i oblika ramena, što je također karakteristično. Slična frizura javlja se na kipu diskofora u Museu Capitolino (Rim)⁷⁰ koji počinje proces bacanja (disk je još uz bok) (sl. 12). Fascinantno je slična i frizura na kopiji jednoga atleta iz Kopenhagena kojemu se očuvala samo glava s portretnim obilježjima (sl. 13).⁷¹ Pramenovi nisu toliko dugi i ravni kao kod orjuskog kipa nego su lagano valoviti i to je zapravo jedan te isti oblik frizure. To bi ukazivalo da je i kosa našem atletu također bila valovita, ali da je od znoja svlažena i izravnata. Na sličan način položeni čeoni pramenovi javljaju se i na nekim grčkim portretima iz IV. st. ili neznatno kasnijega vremena, kao što su oni Ksenofonta čiji su pramenovi upravljani na stranu, ali ne na desno nego na lijevo.⁷² Još je sličniji čeoni raspored pramenova na glavi Menandra čiji pramenovi idu naviše i nadesno, dok su vrhovi malo okrenuti prema dolje (sl. 14).⁷³ Sve je to znak da je spomenuti oblik zapravo opći tip frizure i da su ga rabili neki pojedinci tijekom IV. st. Kod portreta nisu, doduše, frizure identične, ali ipak pokazuju mnoge podudarnosti. Međutim, njezina uporaba (s neznatnim razlikama) na tri različita kipa atleta (Orjule, Rim, Kopenhagen) indicija je da je uživala razmjerno kratkotrajnu popularnost i da je brzo nestala (sl. 15). Znakovito je k tomu da spomenuti fragment diskobola pokazuje srodnosti i u nekim drugim pojedinostima kao što je oblik muskulature ramena, bicepsa, prsišta, elegancija nogu i mekoća oblikovanja površina inkarnata. Također treba obratiti pozornost na jednako uvučeno rame i nabreknuti trapezius suprotne ruke od one koja nosi spravu. K tomu na sličan je način oblikovana glava i pogled upravljen nadolje sa sličnim patosom. Sve to, unatoč tomu što je riječ o različitom materijalu i činjenici da se u slučaju diskobola radi o skromnoj rimskoj kopiji, a kod orjuskog o visoko vrijednoj umjetnini, govori o obostranoj bliskosti. Zbog toga bi orjulski kip po svojoj prilici valjalo datirati približno u isto doba kao i arhetip rimskog bacača diska, a to znači negdje u doba oko sredine IV. st. kad su takvi likovi i frizure bili popularni,

⁶⁹ Lattimore S., 1972., str. 76, sl. 4.

⁷⁰ *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 289 i d., sl. 249 a-b.

⁷¹ Fittschen K., 1988., tab. 67, 2, Johansen F., 1992., *Catalogue, Greek Portraits*, Ny Carsberg Glyptotek, Copenhagen 58, br. 20, *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 412 i d., 545, sl. 387 a-b.

⁷² Usp. Richter G. M. A., 1984., Fittschen K., 1988., tab. 70, 1-2, 71, 1-2, *The Portraits of the Greeks*, Oxford (revised and abridged by R. R. R. Smith), 217, sl. 179 i 180, *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 414 i d., 545, sl. 388 a-b.

⁷³ Richter G. M. A., 1984., 159 i d., sl. 121, 122, 125 i 126. Fittschen K., 1988., tab. 90-105.

kad se još osjeća Polikletova baština, a kad se istodobno razvijaju i nove tendencije.⁷⁴ S tim kipovima stilski su srodni još Drezdovski mladić, kao i neki drugi.⁷⁵ Stoga, valjalo bi pretpostaviti da je i kip atleta iz Jadrana pripadao poznatom ikonografskom tipu i da je prikazivao karakterističnu radnju koja se događala poslije natjecanja. Umjetnik je po svojoj prilici imao u vidu konkretnog mladića, što bi značilo da je riječ zapravo o portretu sa suzdržanim fizionomijskim karakteristikama. Zaključiti je da je umjetnik stvarao prema prevladavajućim standardima i tipovima, ali istodobno donoseći i svoje vlastite, svježije inačice. Da je kip nastao poslije Lizipa, bio bi po svojoj prilici izrazitiji njegov utjecaj.

6. KOPIJA ILI ORIGINAL?

Donosi li orjulski kip kakve nove spoznaje? Je li posrijedi kopija ili eventualno čak i original? Ako je kopija, je li grčka ili rimska? Kip je bio pomnivo proučen tijekom konzervatorsko-restauratorskog procesa što može ako ne riješiti, a ono pripomoći rješavanju gore navedenih pitanja. Naime, ispitan je sastav bronce, način spajanja, tehnološka obrada, krpanje rupica, način i nepravilnosti lijevanja, armiranja unutrašnjosti i sl. Analize su utvrdile da je bronca imala niski postotak olova što je primarno grčki postupak pri dobivanju slitine. Doduše, takav se postupak mogao zadržati i kasnije, ali samo u onim regijama gdje se tradicija dugo održavala. Nepravilnosti pri lijevanju vrlo su pažljivo krpane i pritom je upotrijebljena maksimalna pažnja i preciznost čime se baš nisu mogli pohvaliti rimski majstori. Takve rupice i sličan oblik manjih i većih zakrpa pokazuju brončani kipovi helenističkog vladara,⁷⁶ boksača⁷⁷ (oba s Kvirinala u Rimu) te mnogi drugi⁷⁸. Bedra s unutarnje strane nisu povezana u lijevanju, iako se međusobno dodiruju, što je znak akribičnosti rada i grčke tehnološke tradicije. Međutim, kad je kronologija u pitanju, tada je posebno važno upozoriti na još dvije stvari. Prva je da se pri ispitivanju unutrašnjosti kipa nisu našli tragovi gline od modela koji je služio za izradu kalupa, ali su otkriveni ostatci mišjega gnijezda. Miš je u unutrašnjost mogao ući samo dok je kip ležao na zemlji, nakon što je pao s postolja i pritom se se oštetio. Glodavac je ušao kroz veću rupu na desnoj nozi koja se stvorila tijekom ležanja na zemlji. Kad mu je bio već omogućen prolaz, u lijevoj je podlaktici od organske materije (trave i sl.) sebi načinio gnijezdo. Pad kipa je po svojoj prilici uzrokovalo loše sidrenje kipa na bazi zbog čega je došlo do postupnog naginjanja. Težina kipa sve je više prelazila na lijevo stopalo koje se

⁷⁴ Ovo je datacija arhetipa Čistača strigila koju zastupa Geominy W. u *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 287 i d., te 289 i d. Priklanjam se njegovoj dataciji, ali s različitom argumentacijom.

⁷⁵ *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 289, 527, sl. 247 a-b.

⁷⁶ Himmelmann N., 1988., *Herrsher*, str. 181 i d.

⁷⁷ Himmelmann N., 1988., *Herrsher*, 176, sl. 67.

⁷⁸ Riječ je o malim zakrpama od bronce koje su uglavljene u rupice i zalemljene te toplinskim postupkom smekšane da bi se mogle čekićem izravnati s površinom inkarnata kipa. Usp. zakrpe na mladiću iz Getty kolekcije Frel J., 1978., 11, sl. 6.

postupno deformiralo, a pritom iskrivilo nadesno, zbog čega su prsti malo izdignuti od stajne podloge. Kad se poremetilo težište, kip je pao. U gnijezdo je miš donosio sjemenke i koštice na kojima su vidljivi tragovi glodanja. C-14 analiza organske materije ponudila je samo dosta široku dataciju od kraja I. st. prije Kr. do II. st. poslije Kr. To je slabo iskoristivo za bilo kakvu dataciju kipa. Drugi važan momenat o kojem valja voditi računa je što se na površini inkarnata stvorila izvanredno kvalitetna i debela brončana patina koja se vrlo dugo stvarala na otvorenom. Koliko je vremena kip stajao na postamentu, a poslije i na zemlji, uistinu je nemoguće dokazati, ali ne bi bilo nemoguće i duže od jednog stoljeća (mišljenje restauratora A. Šerbetića). Da bi kip nakon antičke reparacije funkcionirao, izrađena je nova, gotovo kvadratna baza koja je također načinjena od izvorno nepripadajućih dijelova: brončane ploče (stajna površina) na koju su zalemljene obrubne trake s meandrom u reljefu s tri strane (stražnja je prazna). I ti dijelovi postamenta također su pripadali nekom ranijem spomeniku. Po obliku meandra nova baza je nedvojbeno iz predrimskog razdoblja. I bronca tih dijelova ima nizak postotak olova. Sve navedeno upućuje da je kip originalno morao biti izrađen znatno prije promjene stare u novu eru.

Ima, međutim, nekih zbujujućih momenata glede vremena nastanka kipa. Prije svega činjenica je da su postojala barem tri gotovo identična brončana kipa. Da bi se te brončane statue izradile, a u krajnjoj liniji i kameni kipovi, morao je neprekidno postojati model na temelju kojega su se radile kopije. Ako se orjulski kip početkom I. st. našao u moru, tada je jedan od mogućih modela bio zauvijek izgubljen. Prema tome, ipak nije moguće tvrditi da je orjulski kip original, jer kako bi se radile ostale kopije. Trebalo bi načiniti usporedbe sastava bronce, kao i mnoge druge osobito mjerne odnose svih brončanih kipova istog tipa. U sadašnjem trenutku moguće je samo usporediti orjulski kip i efeško-bečki kip. Usporedne mjere jednoga i drugoga koje sam imao na raspolaganju nisu, na žalost, dovoljne da se načini precizna analiza međusobnih odnosa koja bi pokazala u kojoj se mjeri kipovi podudaraju. Međutim, ta dva kipa već na prvi pogled pokazuju dosta značajne razlike. Prije svega, iako su visine identične, orjulski primjerak izgleda znatno vitkiji, izduženiji i mnogo bolje rađen, kad je riječ o tijelu. Glave su gotovo identične, samo je bečkog nagnuta na desno rame, što bi možda izgledalo logičnije, dok je našega neznatno na lijevo. Muskulatura ramena i ruku bečkog je mnogo snažnija. Takav se dojam također stječe i kad se usporede bedra i potkoljenice. Bedra bečkog su deblja i snažnija, listovi orjulskog su vitkiji i izduženiji. Ruke bečkog su odmaknutije od tijela i nešto položnije. U cjelini bečki kip izgleda mnogo kvadratičniji. To sve upućivalo bi da kipovi nisu bili izrađeni po identičnom modelu. Međutim, još bi trebalo podrobnije ispitati sve mjere (njih barem pedesetak) da bi se utvrdile međusobne razlike.

Isto tako nije moguće pouzdano govoriti o tome gdje je bilo izvorno mjesto izrade i postave kipa, ali bi se smjelo pomišljati na neki grčki grad u Maloj Aziji. Neobjašnjivo je i kako toliko poznati originalni kip nije bio zabilježen u antičkoj literaturi kad je bio toliko poznat, tražen i proširen u rimskom svijetu. Osim efeškog i orjulskog kipa sve druge kopije potječu iz Rima ili njegove najbliže okolice (bazalni kip iz Castel Gandolfa, a kipić iz Bostona nađen u Frascatiju) i Plinije ih je mogao poznavati čak iz autopsije, ali on se gotovo isključivo pouzdavao u informacije i pisane izvore. Na temelju svega gore

navedenoga, posrijedi je najvjerojatnije helenistička kopija (2.-1. st. prije Kr.) koja se smatrala vrijednom pa je temeljito obnovljena nakon velikih oštećenja što pri padu, što ležanjem na zemlji.

7. KRAJNJA DESTINACIJA

Već je ranije navedeno da je orjulski kip jedina velika bronca otkrivena u podmorju istočnog Jadrana. Kako je kip dospio u more, nije moguće pouzdano utvrditi. Na morskom dnu uz kip nisu pronađeni ostatci brodoloma, ali je nedaleko ležala prečka olovnog sidra.⁷⁹ Pretraživanja na okolnom prostoru nisu dala rezultata. Kako u blizini nalaza nema nekoga većega antičkog naselja, Čistač strigila nije mogao biti bačen u more u kasnoantičkom razdoblju kad se razračunavalo s antičkim kipovima. Najprihvatljivije bi bilo pretpostaviti da je kip izbačen u more da bi se olakšao u nevremenu havarirani brod, kao što je bilo uobičajeno (usp. Actus Apost. 27, 18... *submisso vase sic ferebantur valide autem nobis tempestate iactatis sequenti die iactum fecerunt et tertia die suis manibus armamenta navis proiecerunt*⁸⁰). Kasnije je ista posada, prije konačne havarije, u more bacila čak i žito, ali su se prije toga svi putnici i posada najeli (Actus Apost. 27, 38 *et satiati cibo adleviabant navem iactantes triticum in mare*⁸¹). Sličnu situaciju u opasnosti od brodoloma opisuje i Juvenal XII, 29-49: ... *accdit et nostro similis fortuna Catullo! Cum plenus fluctu medius foret alueus et iam / alternum puppis latus euertentibus undis / arboris incertae, nullum prudentia cani rectoris cum forret opem, decidere iactu coepit cum uentis, imitatus castora, qui se eunuchum ipse facit euadere damno testiculi: adeo medicatum intellegit inguen. »Fundite quae mea sunt« dicebat »cuncta« Catullus praecipitare uolens etiam pulcherima, uestem purpuream teneris quoque Maecenatibus aptam. Atque alias quarum generosi graminis ipsum infecit natura pecus, sed et egregius fons uiribus occultis et Baeticus adiuvat aer. Ille nec argentum dubitabat mittere, lances Parthenio factas, urnae cratera capacem et dignum sitiante Pholo uel coniuge Fusci; adde et bascaudas et mille escaria, multum caelati, biberat quo callidus emptor Olynthi. Sed quis nunc alius, qua mundi parte quis audet argento praeferre caput rebusque salutem?...*⁸². Za nevjerojatno, za nevjerojatno,

⁷⁹ Sténuit M. E. and Sténuit R. – Orlić M. – Gluščević S., 2001., 201, sl. 8, 9. Doduše, na mjestu je bio i razasutih amfora i krhotina, ali prema istraživačima ne bi moglo biti riječi o ostatcima brodoloma. Amfore su još nađene oko 200 m jugozapadnije, ali ni one nisu pripadale brodolomu.

⁸⁰ Prijevod: »Budući da ih je oluja silovito udarala, sutradan se riješiše tovara, a treći dan svojim rukama izbacije brodsku opremu.«

⁸¹ Prijevod: »Jednom nasićeni, stanu rasterećivati lađu bacajući žito u more.«

⁸² Prijevod (N. Cambi): »slično se dogodilo i našem Katulu. Kad se već obilatim valovima dopola ispunila utroba broda, kad se srazmjerno valovima poderao bok krme, a jarbol se ljuljao s jedne na drugu stranu, kad se iskustvo mudrog zapovjednika nije više moglo oprijeti sili, s vjetrom je on odlučio otpočeti bacanjem kad je moker shvatio opasnost, oponašajući tako Kastora, koji se sam načinio eunuhom da bi mošnjama izbjegao propast: znajući dobro za njihovu spasiteljsku moć. »Žrtvujte moje« reče Katul »sve« želeći se lišiti i najljepših

u kojem se našao orjulski brod, govorilo bi i pronađeno sidro. Sidara se posada, doduše, teško lišavala, jer su pomagala, kad bi dobro zakačila kakav podmorski greben, da vjetar ne nosi brod kao orahovu ljusku (usp. Actus Apost. 27, 40 ... *et cum anchoras abtulissent committebant se mari*⁸³). Stoga bi se moglo pretpostaviti da je brod koji je prevezio kip vjetar bacao prema hridovitim obalama sjeverozapadnog rta Orjule. Posada je pokušavala spasiti brod bacanjem u more tereta ili poput Juvenalova Katula žrtvovati nepovoljnim elementima vrijednosti za spas glave. Naime, bogovima mora, vode, vjetrova i sl. prinosisio bi se danak da bi propustili putnike do luke spasa. Nalazi u vodi na prijelazima rijeka (na primjer na Cetini kod Trilja) upućivali bi da se prinosisilo predmete za uspješan prijelaz i nastavak putovanja. Brojni su primjeri žrtvovanja i u svetištima Diomeda na istočnom Jadranu (Palagruža i Punta Planka). Bogovi ili heroji bili su zadnja nada putnicima. Vjerojatnije je da posuda orjulskog broda nije bacala teret kao ona Pavlova da bi bacanjem tereta (osobito žita) olakšala brod i privela ga u uvalu, nego da bi žrtvom umirila bogove vjetrova i mora. Spašavanje glave jedini je Katulov motiv.

Je li se brod ipak spasio i stigao do neke zaštićene uvale ili čak sve do Osora koji je bio prva postaja na ruti, nije, naravno, poznato.

Koje je bilo krajnje odredište kipa izvađenog iz mora kod otočića Vele Orjule? Najbliži grad Osor (Apsorus) sigurno nije, ali je brod morao proći kroz Osorski tjesnac, bez obzira je li konačani cilj bila sjeverna Italija ili Istra. Druge destinacije s obzirom na mjesto nesreće ne dolaze u obzir. Od važnih gradova sjevernojadranskih regija moglo bi se pomišljati na Akvileju i Tergeste, odnosno Polu i Parenrij. Međutim, i druge sofisticirane sredine, pa čak i negradske, mogle su poželjeti jedan takav kip, platiti njegovu vrijednost, repariranje te dug i riskantan prijevoz. To je sve valjalo dogovoriti još prije puta. Čini se prihvatljivim da je teret broda bio namijenjen raskošnoj ranocarskoj vili u uvali Verige na Velom Brijunu koja se sastojala od rezidencijalnog kvarta, tri jednostavna hrama međusobno povezana polukružnim trijemom, ukrasnoga morskog prospekta s nišama (očito namijenjena kipovima), ulazom (diaeta), palestrom i složeno građenim termama u kojima je bilo mnogo niša (također za kipeve) te gospodarskom četvrti (sl. 16).⁸⁴ U

stvari, odijela po finoći usporedivih s Mecenatovim, ali i drugih, koje nije dala samo priroda ovaca nego i plemeniti izvor tajnih vještina te odnjegovan betički zrak. Ovaj (Katul o. a.) nije oklijevao poslati (na dno o. a.) niti srebro, pladnjeve za Partenija, kraterne zapremnine urne, sposobne da utaže žeđ i jednog Fola ili Fuskove žene. Dodao je i zdjele te tisuću tanjura, mnogo izrezbarene. Potratio je sve ono što je razumno kupio u Olintu. Zar bi se itko iz bilo kojeg dijela svijeta usudio srebro i stvari pretpostaviti spasu glave?»

⁸³ Prijevod: »Odriješiše sidra i ostave ih u moru«.

⁸⁴ O Brijunim usp. Begović-Dvoržak V., 1990., »Antička vila u uvali Verige na Brijunima«, *VAMZ XXII*, 97 i d., sl. 1, pl. I-V, Begović-Dvoržak V., 1992-1994., »Rezidencijalni kompleks u uvali Verige. Hramovi«, *VAMZ XXVI-XXVII*, 25 i d., pl. I i II, Ward Perkins J. B., 1994., *Roman Imperial Architecture*, Yale University Press, 196, sl. 119, Begović-Dvoržak V., 1995., »Rezidencijalni kompleks u uvali Verige na Brionima: primjer ekstrovertirane maritimne vile harmonično uklopljene u krajolik«, *Histria Archaeologica* 1, 47 i d., Begović-Dvoržak V., 1997., »Utvrdjivanje cjelovitog areala ranocarskog rezidencijalnog kompleksa u uvali Verige na Brijunima«, u *Arheološka istraživanja u Istri*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb, 85 i d., Begović-Dvoržak V., 1997-1998., »Raskoš rimskih ladanjskih vila – terme rezidencijalnog kompleksa na Brijunima«, *Vjesnik Arheološkog muzeja Zagreb*, 3. s. XXX-XXXI, 47 i d., sl. 1, 2, 3 a, b, c, 4,

svim dijelovima kompleksnog lokaliteta, pa čak i na otvorenom, mogli su stajati kipovi. Međutim, upravo bi terme s velikom palestrom bile prikladan ambijent za kip Čistača strigila. Ostatci kipova nalaženi su u Verigama, kao što je na primjer fragment vrča ili hidrije od bijelog mramora s vrlo mekim frizom lebdećih labudova u plitkom reljefu.⁸⁵ Posuda bi ukazivala da je posrijedi bio kip Praksitelove Afrodite Knidske, kojoj je do nogu bio prikazan sličan vrč ili hidrija, dok se naga božica spremala ući u bazen.⁸⁶ Po svoj prilici riječ je o kopiji iz ranocarskog doba. Na dvije sačuvane rimske kopije Afrodite Knidske nema na posudi takvog friza labudova, što pokazuje da je ovaj primjerak bio znatno raskošniji. Kad se k tomu ima na umu da je kompleks pripadao nekim bogatim ljudima,⁸⁷ koji su svoje bogatstvo dugo stjecali tijekom kasnorepublikanskog doba, tada nije nemoguće da su oni naručivali i kipove za ukrašavanje arhitekture koja je naprosto tražila vrijedne umjetnine u svojim brojnim nišama. Stoga je moguće da je teret broda koji je nosio i kip Čistača strigila bio namijenjen kompleksu na Velom Brijunu. Je li brod ipak stigao do Brijuna, ali bez kipa, ili se s drugim teretom (drugi kipovi ?) još nalazi negdje u moru? Na ta dva pitanja odgovore bi mogla dati samo još temeljitija istraživanja i prospekcije.

Kip koji je slučajno otkriven u podmorju Vele Orjule doživio je ne tako rijetku sudbinu grčkih umjetnina. To je bila tragična priča iz vremena pred više od dvije tisuće godina, ali sa sretnim ishodom na radost našem i sljedećim pokoljenjima. More je u kasnorepublikansko i ranocarsko doba odnosilo mnoge brodove i terete, ali i živote. Pomorci su često riskirali kao što je to uradio i zapovjednik Pavlova broda koji je iz Krete krenuo u Rim, iako je vrijeme plovidbe već istjecalo (Actus Apost. 27, 9-12): *multo autem tempore peracto et cum iam non esset tuta navigatio eo quod et ieunium iam praeterisset consolabatur Paulus dicens eis viri video quoniam cum iniuria et multo damno non solum oneris et navis sed etiam animarum nostrorum incipit esse navigatio centurio autem gubernatori et nauclerio magis credebat quam his quae a Paulo dicebantur et cum aptus portus nonesset ad hiemodum plurimi statuerunt consilium navigare inde si quo modo possent devenientes Phoenice hiemare portum Cretae resceipientem ad africanum et ad chorum.*⁸⁸

Begović-Dvoržak V. – Schrunk I., 1999-2000., »Villae rusticae na brijunskom otočju«, *Opuscula archaeologica* 23-24, 425 i d., sl. 1-14, Cambi N., 2002., *Antika. Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*, Zagreb, 78 i d., sl. 94-96. Lafon X., 2001., *Villa marittima. Recherches sur les villas littorales de l'Italie Romaine*, Rome 459, 461, sl. 194, Suić M., 2003., *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb,² 327, sl. 156-158.

⁸⁵ Begović-Dvoržak V., 1995. *Rezidencijalni kompleks*, 28 i d., sl. 3-7, Begović-Dvoržak V. – Schrunk I., 2005. »The Cult of Neptune and Venus on Brijuni«, *Histria Archaeologica* 13, 191 i d., sl. 1-8.

⁸⁶ *Geschichte* (ed. P. Bol), 2004., 365 i d., 533, sl. 297 a-b, 298. To su posude za podešavanje temperature vode. One su se u brončanim i varijantama od drugog metala dugo upotrebljavale u bazenima i toplim kupkama (hamami).

⁸⁷ Moguće je da su vlasnici bili obitelj *Laecania* koji su producirali poljoprivredne proizvode punjene u amfore s njihovim žigom. Usp. R. Matijašić, 1998., *Gospodarstvo antičke Istre*, Pula, str. 120. Međutim, *fulonica* i bojanje tkanina mogli su biti u carskom vlasništvu pa bi raskošni kipovi bili još shvatljiviji u rezidenciji na otoku koji je vlastima uvijek bio omiljen kao ljetno boravište.

⁸⁸ Prijevod: »Kad je nakon duljeg vremena plovidba već postala pogibeljna jer je Post već bio izminuo, opominjaše Pavao: 'Ljudi, govorio im je, vidim da će plovidba biti nezdogna i na veliku

Nije bilo vrijedno živjeti, nego ploviti, kako je svojim ljudima prije nego što su krenuli u nabavku žita kazao Pompej: *navigare necesse est, vivere non est necesse*.⁸⁹ Orjulskom brodu se dogodilo ono što se nije dogodilo Pompeju, a mornari strepili da se ne dogodi. Rizikom se profitiralo. I Pompej je profitirao, a osobito glede njegova vlastita ugleda u puku koji je gradio u svom naumljenom, ali neostvarenom monarhijskom usponu. Profit je vjerojatno tjerao i zapovjednika orjulskog broda. Brodolomima, na žalost, dugujemo što poznajemo mnoge originalne antičke umjetnine, a ne kulturi i čuvanju baštine.

štetu ne samo za tovar i lađu nego i za naše živote. Ali je satnik više vjerovao kormilaru i brodo-
vlasniku negoli Pavlovim riječima. A kako luka nije bila prikladna za zimovanje, većina je predlagala
da odande otplove ne bi li kako doprli do kretske luke Feniksa, što gleda prema jugozapadu i
sjeverozapadu, pa ondje prezimili'«.

⁸⁹ Plutarh, Pompej, 50.

SUVREMENA KANADSKA POEZIJA
(ANTOLOGIJA)

Izbor, prijevod i bilješke:
Petar Opačić

Margaret Atwood

NEKOLIKO PREDMETA OD DRVETA I KAMENA

I. TOTEMI

Otišli smo u park
gdje su držali drvene ljude:
nepomične, mnogostruko
iskorijenjene i trans –
plantirane.

Lica im bijahu restaurirana
svježe obojena.
Pred njima
drugi su drveni ljudi
pozirali njihovim kamerama
a u blizini jedan je novi štand
prodavao kopije i suvenire.

Jedan od ljudi bijaše stvaran.
Ležao je na leđima, zgnječčen
od prevrtanja ili samo
od podnošenja neznatnih zima.
Samo je jedna od glava

preživjela netaknuta, a i ona
 je počinjala propadati,
 ali bilo je života u povratku
 stare šume natrag u
 zemlju, zatiranju traga

što je sasječnim figurama koje su
 ondje stajale bio nedostatak.

Glede nas, vječnih motritelja,
 turista nekoga drugog kova
 nema ničega što bismo mi obožavali;
 naših osobnih slika, niti nebesko-
 plavih ljetnih fetiša, niti razglednica
 koje možemo kupiti, ili
 se samo
 osmjehivati.

Ima nekoliko totema koji su preostali
 da bi živjeli za nas.
 Iako u prolazu,
 kroz naočale vidimo

mrtvo drveće na suhim livadama
 mrtvo korijenje koje blijedi u močvarama.

II. OBLUTCI

Bilo je teško razgovarati. Umjesto
 toga skupljali smo obojane oblutke
 s mjesta na plaži
 na kojima se bijahu našli.

Bili su izglašani od mora, i od mora naplavljeni.
 Iznesoše na vidjelo ono što su namjeravali
 jer im je to bilo važno u oblicima
 koji kao da su bili prepušteni slučaju i neophodnosti
 gotovo u oblicima riječi

i kad smo
 konačno progovorili
 zvuci naših glasova padoše
 u zrak pojedinačno i

jasno i zaokruženo i zbilja
 ondje
 a onda tupo, i onda kao zvukovi
 koji su iščezli, pregršt skupljenih
 oblutaka koje nije imalo smisla
 ponijeti kući, bacismo ih na žalost
 među ostale obojane oblutke

i kada smo krenuli
 jedno jato malih
 ptica rasprši se od
 straha od našega iznenadnog pomaka
 i nestade: tvrdi
 morski oblutci
 solidno bačeni u tren oka
 prema nebu

riječi u letu

III: RASJEČENE ŽIVOTINJE

Mala rasječena
 životinja dodaje se iz
 ruke u ruku
 oko kruga
 dok kamen ne postane topao.

u dodiru ruke ne znaju
 oblik životinje
 koja je načinjena ili
 pravi oblik kamena
 koji je otkriven.

a ruke, prsti
 skrivene male kosti
 ruku savijaju se da zadrže oblik
 uobliče same sebe, raste
 hladnoća k'o kamen, raste
 također i životinja, izmijenjena
 dok se koža pita
 je li kamen ljudski

Poslije u mraku
 pa čak i onda kad životinje

više nema, oni čuvaju
sliku toga
unutarnjeg oblika

ruke drže toplim
ruke drže
polu-oformljen zrak

ŽIVOTINJE U TOJ ZEMLJI

U toj zemlji životinje
imaju ljudsko lice:

Obredne
mačke posjeduju ulice

lisica trči
otmjeno po zemlji, lovci
stoje oko nje, čvrsti
u svojim goblenima ponašanja

bik, izvezen
krvlju i dobivši
elegantnu smrt, trubi, njegovo ime
topće po njemu, viteškim znakom
jer

(kad se on zakotrljao
na pijesku, mač u njegovu srcu, zubi
u njegovim modrim ustima bijahu ljudski)

on je zbilja čovjek

čak i vukovi, održavajući zvučne
razgovore u svojim
šumama zbijaju se u legendu

U ovoj zemlji životinje
imaju lice
životinja.

Njihove oči
bljesnu jednom u automobilskim farovima
i ugase se.

Njihova smrt nije elegantna.

Oni imaju oči ni
od – koga.

IGRA POSLIJE VEČERE

Ovo je bilo prije el. struje,
dok su pred kućom stajale verande.

Na ulegnutoj verandi ljulja
se starac. Veranda je od drveta,

kuća je od drveta i siva;
u sobi za dnevni boravak koja miriše
na dim i plijesan, uskoro
će žena upaliti kerozinsku lampu.

Tu je i štagalj, ali ja nisam u štaglju;
postoji i voćnjak, također, vrlo loš,
njegove jabuke poput meke su k'o pluto
ali ja nisam ni ondje.

Ja se skrivam u visokoj travi
s mojom dvojicom mrtvih bratića,
opne su već izrasle
preko njihovih grla.

Čujemo zrikavce i naša vlastita srca
blizu svojih ušiju;
iako se cerekamo, mi se bojimo.

Iz sjena iza
ugla kuće
dolazi jedan visoki muškarac da nas pronade:

Bit će da je ujak,
ako budemo imali sreće.

KORIST

Zbog čega te
želim? Ako i postoji
odgovor, on ne znači ništa, od tebe
nemam nikakve koristi
u životu, jedino
trpnju. Zbog čega onda željeti sliku
na zidu? Da bih je mogla
gledati, ali zašto? Sva ta
pitanja završavaju u tišini; ipak,
previše te
želim, želim te
iskoristiti, želim da budeš
iskorišten & da od toga
sjajiš, ko vrela mišić ili kovina
suprotiva kamenu ili nekom drvenom obliku,
koji su godinama gladile ruke, za
neku svrhu. Ako trebam
polako izgorjeti, stanicu po
stanicu, ili se do kraja istrošiti
onda neka bude tako. Kakva korist
od tijela što pleše, osim da obilježi
prazninu po kojoj mjerimo zvuk? Sklopiti
oči, biti izvan vidokruga znači biti
izvan vremena, iznova prijeći
svojom rukom po mojoj
koži & gledaj me kako nestajem
u mraku, treperim
i opet se pojavim, takva sam ja korist
tebi, s njome sjajim, tako
se gasim.

ŽELE OD JABUKA

Nema nikakvog smisla ovo sjeckanje,
guljenje & ljeskanje
ako je puka hrana sve ono
što ti želiš; jeftinije te dođe ako je kupiš.

Zašto onda izgaramo naše sate
& mišiće u ovoj pećnici,
režemo palce, da bismo dobili ove majušne
staklene lončiče čistog želea?

Opskrbljeni za zimu: sunce
u podne, tvoj nespretni
skok s drveta,
oblizani prsti, slatki ružičasti sok,
ono što mi držimo
da je okus ovoga postupka, okus
ovoga dana.

MOŽEŠ SE PITATI

Možeš se pitati zašto ti ne dajem opis krajobraza.
Ovoga otoka s njegovim dopunskim kržljivim drvećem, slikovitim
kamenom stancem, divnim vremenom i zalascima sunca, podatnim
plažama od bijeloga pijeska i tako dalje. (Zbog čega nisam odgovorna.)
Postoje putničke brošure koje to čine puno bolje, i kao dodatak sadrže
nekoliko vrlo slikovitih ilustracija koje su toliko stvarne da možeš skoro
osjetiti dosadu kao da si u stvari već bio ondje. Izostavljaju insekte i odbačene
boce što bih učinila i ja da sam na njihovu mjestu; svi su
ogłasi iskrivljeni, uključujući i ovaj.

Imao si prigodu pročitati sve o mjestu prije dolaska:
čak i da dopustimo da je riječ o iskrivljenoj slici, znao si
u što se upuštaš. I nisi bio pozvan, samo namamljen.

Ali zašto bih se ja ispričavala? Zašto bih ti opisivala
krajobraz? Ti ovdje živiš, zar ne? Hoću reći
upravo sada. Razgledaj si ga sam.

NA UDALJENOSTI OD DVIJE MILJE

Na udaljenosti od dvije milje, vlažni vikendaški
dripci pri tankom svjetlu duž autoceste,
u gustoj koloni, skupljaju se
i razdvajaju kraj trgovine na uglu
koji bi mogao biti bilo gdje.

Ali ovo je unutrašnjost: naslage
trave, naslage mlake zemlje, naslage kamenja,
naslage zime.

Kvadratići zemlje, obrubljeni ogradama;
na sredini svakog od njih, dvoje spavača.

Noć se diže iz njihovih tijela
i prostire se po brežuljcima,
zagušljivo, mirišući na oluju;
zrak oko njihovih glava
zgušnjava se od predaka.

Ovo je zemlja ispunjene
nade, ovo je pustinja;
poput ostalih pustinja i ona je noćna
i zasađena kostima.

Izvan ove kuće, viseće mreže
povijaju jedno stablo prema drugom.
Odjednom nema vjetra.
Pješčano igralište na mjesečini, svjetlucanje
zasjenjenih igračaka, zelena lopatica,
raspukli bijeli kablič, crvena zvijezda.

U izvrnutim naborima, oko naše postelje,
divlje mrkve, ružičasto-svijetloljubičaste i potajno
gmižu preko čupavog saga, čistog prostora,
invazija divljega cvijeća
vraća natrag svoje izgubljeno područje.

Je li to ovdje gdje ja želim biti,
je li to on s kime ja želim biti,

polovica jednoga para
polovica jedne mušterije,
nosa uz vrat, koljena zabačenog
preko mekih prepona,

dio ovoga drevnoga običaja,
dio ove mreže, ove udobnosti,
ove crvenocrne noći,
poniznosti uspavanog tijela,
mreže od krvi.

SIRENINA PJESMA

Ovo je jedna pjesma koju bi
svatko poželio naučiti: pjesma
koja je neodoljiva:

pjesma koja nagoni ljude
da skaču preko ograde broda u eskadrama
iako vide lubanje nasukane na žalo

pjesma koju nitko ne zna
jer tko god da ju je čuo,
mrtav je, a ostali je se ne mogu sjetiti.

Da li da ti otkrijem tajnu
i ako to učinim, hoćeš li me izvući
iz ove ptičje odjeće?

Ne uživam ovdje
čuhati na ovome otoku
koji izgleda slikovito i mitološki

s ova dva pernata manijaka,
ne uživam pjevati
ovaj trio, koban i dragocjen.

Odat ću ti tajnu,
tebi, jedino tebi.
Primakni se. Ova je pjesma

poziv za pomoć: Pomozite mi!
Samo ti, samo ti to možeš,
ti si jedinstven

konačno. Na žalost
to je jedna dosadna pjesma
ali upali svaki put.

ŽELIŠ SE VRATITI

Želiš se vratiti
Ondje gdje je nebo bilo u nama

životinje trčahu kroz nas, naše ruke
bijahu blagoslovljene i ubijahu ovisno o našoj
mudrosti, smrt
je tjerala pravu krv da iziđe van'

Ali priznajmo, bili smo
savršeni, glave su nam plutale
nekoliko inča iznad naših vratova
koje su nam vezali
gumenim cijevima i napunili
vrlim bljezgarijama,

naša su
tijela nastanjena bilijunima
nježnih ružičastih brojeva
koji se sami od sebe umnožavaju
i analiziraju usavršavajući
svoje osobne zahtjeve, ne čineći nikome zlo.

Volim te na
rezove i kad radiš.

Želiš li biti neuk!
Tako je kako je, navikni se.

bill bissett

PJESMA NASTALA U REDU ZA SOCIJALNU SKRB

kad stigneš do gomile drva
tvoji su odbrojani dani

kad stigneš do gomile drva
tvoji su odbrojani dani

sunce je sjalo
na različite načine

sunce je sjalo
na različite načine

da će zaći
bez tebe

da će zaći
bez tebe

PJESMA KOJU SAM NAPISAO ZA BUDILNIK
PRIJE ODLASKA NA SOCIJALNU SKRB

tko to bješe u crvenom čamcu
u vožnji niz suger line

tko to bješe u crvenom čamcu
u vožnji niz suger line

koga ti to vidje u crvenom čamcu
u vožnji niz suger line

kog si mogao čuti u crvenom čamcu
u vožnji niz suger line

kog si mogao čuti u crvenom čamcu
ne čujući ga nikad više

KAVA

tebe ja voljet ne mogu ako si kučka
to me odbija zbog mojega djetinjstva

ti je nećeš piti jer ja sam je zgotovio

TOPLO MJESTO ZA SRATI

toplomjestozasratitoplomjestozasrati
toplomjestozasratitoplomjestozasratitoplomjestozasrati
toplomjestozasratitoplomjestozasratitoplomjestozasratitoplo
mjestozasratitoplomjestozasratitoplomjestozasratitoplomjesto
zasratitoplomjestozasratitoplomjestozasratitoplomjestozasrati
toplomjestozasratitoplomjestozasratitoplomjestozasratotoplo
mkestozaasratitoplomjestozasratitoplomjestozasratitoplomjesto
zasratitoplomjestozasratitoplomjestozasratitoplomjestozasrati
toplomjestozasratitoplomjestozasratitoplomjestozasratitoplo
mjestozasratitoplomjestozasratitoplomjestozasratitoplomjesto
zasratitoplomjestozasratitoplomjestozasratitoplomjestozasrati
toplomjestozasratitoplomjestozasratitoplomjestozasratitoplo
mjestozasratitoplomjestozasratitoplomjestozasratitoplomjesto
zasratitoplomjestozasratitoplomjestozasratitoplomjestoza sra
ti

TREBA MI SAMO PRAZAN LIST PAPIRA

uzeo si avion za new york ili boston
ili philadelphiju koji prvi stigne
ili drugi ii treći a onda kući
u pariz francuska ja ležim ovdje na
postelji s crvima ili kužnog daha u torontu

u redu je što smo oboje ovdje ako imam
što za zapalit to mi je poznato ti bi mogla
reći da nije dobro jer sad nismo zajedno
ali za to nema ni zraka ni daha u redu je
kad smo zajedno ja se budim u znoju
propao sam kroz postelju nebo je još

plavo osvijetljeno je s tek nekoliko nisko
 lebdećih oblaka je li nebo plavo tu gdje ti
 ulijećeš ili se mračni ili je mrak zvezde
 zlatno obojene ili svijetložuto i galebovi
 iščezavaju pred kljunom tvoga aviona

ili već spavaš propadaš kroz prostor
 ja ne činim od tebe neki materijal da
 si prizemljila ok ja tek ustajem

ne mogu se sjetiti kako si me dirnula i rukama
 prešla po meni i hrptenjači mojih leđa
 i unutarnjim dijelom moje noge čujem avione
 protječe glazba i lupkanje mislim da ću poći

na 18. kat uzeti svoje rublje
 pogledati je li suho i baciti pogled
 naokolo i čuti neki drugi avion

KIT UBOJICA

... želim ti reći ljubavi ... MILTON ACORN

pokušavali smo se vratiti u Vancouver
 opet silazeći sunčanom obalom, vozeći
 se što dalje od gradskih intriga
 opustjelog grada, Powell River, koji je
 sav feudalizirao MacMillan Blodwell, jedno
 drukčije putovanje od onoga kad sam
 jednom prije pri povratku autostopirao
 s mačkom koja je živjela odmah do vrata
 bake Ringa Starra koja još uvijek živi
 u istoj kući u Liverpoolu
 iako joj je Ringo ponudio gradsku kuću
 u Londonu, još uvijek kupuje na istim
 mjestima gura se ulicama Liverpoola
 s ljudima, kao da ne želi znati, ova mi je

mačka to ispričala podalje od smrada
 robota, nakon preliminarnog saslušanja
 martina i ja i toplo sunce, probijajući se

kroz grmlje malina do autobusa za Van,
 na trajektu analizirajući glasine i hapšenja
 kako se cijelo suludo putovanje miješa
 u naš život nudeći nam sumnje i znanje
 umjesto nevinosti i autobus ode
 bez nas iz prokletog B. C.
 vladinog trajekta – ne mogu tako dobro
 hodati s rupom na gležnju i tako
 nismo ostali s našim prijateljima na
 farmi – u nakani da obiđemo i druga
 mjesta i kroz njih osjetiti čupanje
 tereta iz našega srca i u zraku
 vladini nas ljudi ne mogu voziti
 20 minuta kako bismo uhvatili autobus, sulude

komplikacije, nazvah ministra rada Loffmarka
 u glavnom gradu Victorie ako on tako kaže
 onda će oni, oni rekoše, on mi je nekoć
 napisao jedno zgodno pismo na
 antivijetnamsku temu objavivši ga u Prismu ...
 sa zanimanjem ... reče da ga je pročitao, ne
 može ga dobiti na telefon, radnici kažu
 imaš sreće ako telefon radi, ili razbijmo sve
 te telefonske govornice, stavimo točku na i
 na naše potajne spletke sa sjevernoameričkim
 beskrajnim prostorom, koji nas odvaja
 jedne od drugih – više sranja s autobusnim
 kompanijama, 2 sata poslije drugi trajekt, vožnja
 stopiranjem s opaljenim prodavačem plastičnih
 kesica, možda budemo radili zajedno svi se
 smijući dok smo se vozili u sportskom autu do
 Garden Cityja, on je želio vidjeti ondje
 kapitalce, kitove ubojice.

Dolje onkraj grada s dokovima za ribarenje
 kitovi ubojice – poput rezbarija Haide
 načinjenih od birse od vina, sjajni – crno
 svjetlucajući, savršeno bijeli krugovi oko
 njih, majka neće hraniti mladunče,
 buni se protiv svojega sužanjstva, zašto su oni
 došli u ovu dragocjenu luku bez ikakvog
 izazova, zbog hrane, nema ovdje hrane, reče

mi starosjedilac loveći milijune mamaca oko njih,
dio sustava, radije biti hrana očajnim kitovima
ubojicama nego da te pojedu tuste patke
s obale rekoše mi starosjedilac, i ako mladunče
ugine nije moja briga reče čovjek polijevajući
ga opasanog u platnenoj vreći
tako da nije mogao potonuti na dno
polijevam ga 24 sata na dan otkako smo ih
ulovili u mrežu i još više je kitova ubojica
došlo vidjeti što se zbiva i što se njih
tiče bijahu uhvaćeni, ženka je tulila
uranjajući i izranjajući iz vode, kako sam
se ja osjećao nakon što su me uhvatili,
kao što se i svi osjećaju, da, polijevajući
čovjek mi reče, imamo dostatno kitova ubojica za 2
možda 3 muzeja, razumije se, mladunče može
uginuti, ali još uvijek ima dosta ljudi koji
nisu nikada vidjeli ovakvih životinja
poput ovih ovdje, osim ako nisu pošli u muzej.

Vratili smo se sportskom automobilu po
Uskoj dasci, čuli ženku kako sve jače tuli, mužjak
Je zaronio, čovjek je prskao apatično mladunče
Sunce je rasipalo svjetlost, njih sisavce neće
Ostaviti na cjedilu, mislili smo, zakasnili smo
I na drugi trajekt, presvukli se, uspjeli,
Preneraženi vratili se zajedno u grad.

Robin Blaser

PJESMA

Godinama sam slušao druge
zboriti poput ptica.

Riječi

pucketaju.

Jednog sam dana zborio

artikulirano
                   riječi su se *trza-le*
 u mojemu grlu.
                   To je bilo
 kao da se budi ljubav
                   poslije žuči.

Riječi
                   jamačno –
                   Osluhni.

(čurrr)
                   Ljubav se budi
 za stolom za doručak.
                   (čurrr)

Ne da
                   jezik sam po sebi ima krila.
 (čurrr) Ne da
                   (čurrr)
 unesrećuje vještinu.
                   Osluhni.

Riječi
                   pouzdana k'o krik.

ODJEDNOM

za Ellen Tallman

ja stanujem u sobi po imenu Istok
 na karti Zapada   na rubu

blizu vrata cedar i joha
 pomiješani i toranj,
 pun gavrana   prva stvar svakog jutra
 čija je pjesma
                   prodorna

mi se prepiremo
                   oko srca
 nekog genija
                   čiji je glas sposoban

oni stižu na leđima konja
usred noći
njih dvoje, s konjem za me
i mi jašimo gologuzi
čvrsto pripijeni uz bijele grive
na rubu zapljuskujućeg mora

raspuknuti za
                                    božanstvo
skriveni i zaboravljeni izvor,
koji je otvoren
gdje mjesec iskače iz magle
da se okupa
ali ne k nama

sputanog srca
                                    gdje vjetrovi sjaje

OKUPLJANJE

O ja se pitam što ti misliš
o ovim bogovima koji idu
srebrni i napeti

ja idem vratima
zakoračim kroz njih –
                                    što je ondje?
moje osobno iščeznuće

da bi bilo sa mnom –
                                    radi toga da ne bude sa mnom

naučena ljubav od većine toga
uhvaćena
u oštrijim i sjajnijim sjenama
pijem
s česme tamnih uličnih srdaca

zgrčen u snu u otiscima stopala
koje su ostavili

ja čujem
 zagonetnu divljinu

uličnog razgovora o većini toga

čajnik počinje zviždati   skuhati kavu
                   u čajniku?   u zraku?

čujem naputke
 ‘ti mora da si majstor srca
 da bi bio majstor za prozore

a to je vrlo teško’

George Bowering

KUĆA

Ako opišem svoju kuću
 mogu u najmanju ruku opisati sebe

ali ću jamačno lagati
 glede kuće.

Jer već postoji jedna laž.
 To uopće nije kuća

već fragment, tek jedan
 komad kuće, instinkt me vodi

do vrata. Izvjesno k’o
 što dlaka ljubi dlaku.

Izvjesno kao ova dva niza knjiga
 koja me vode od kuće do kuće.

Uklapaju me po svojoj volji.
 Čučim jednu uru, očima u

razini s tim knjigama, govorim
ovu ću pročitati ili ću pročitati ovu,

& ovako nikako da ih
uspijem pročitati, nemam

slobodnog vremena
između novosti & gaća na podu.

2. Ujutro prozor je
bambus & iza njega

snijeg. (Ali evo ja pokušavam
izići van iz kuće, sjećate se

što sam rekao) Moje bose noge
ne nalaze drvo, topla

voda teče iz slavine
kava u bijeloj šalici

na kojoj je narisano jedno
zeleno drvo. Novine su

na podu unutar vrata
& jedna žena u šifonu

na postelji. Staklena
soljenka & aluminijsko

sipalo za papar & u krajnjoj
sobi, uredno složeni, papiri.

Oni su razlog kući
& njezin neprijatelj. Ja sam ribar

koji slaže ribu uz ribu
u tavi. Buka iz tave

na papiru je kovitlac
cigaretnog dima na svjetlu prozora

3. Kuća ima hladnjak
& peć, jednu sliku, &

supruga & suprug
ima prste s kojih padaju

riječi kao što padaju vinske čaše
bez da se slome na tapet.

Ključ odgovara vratima
kad moje noge gaze po snijegu,

urezujući jasne tragove & vjetra
tišinu & izvana

prozori su staklo & iza njih
kuća nije prazna.

SOVINO OKO

Anđela sjedi & želi
da gledamo
slike na zidu.

Druga dama
imala je takvu viziju
& stvorila najbolje pjesme
našega doba.

Nadam se da će se upoznati
ovo dvoje, tiho
kad se budu sreli
kao anđeli kad se susreću
s čudesnim životinjama.

Sova s očima
u čijim
zjenama raste cvijeće
mudrosti.

I ona je sjedila vani
& čula pjesmu –
ptica
po prvi put.

One se rimuju s glazbom
središtem
svih suglasnika, krvlju
& fluidom
širom otvorenih očiju.

Ranije je pisala
o posjetama
ove druge dame.
Njezine riječi bijahu onda

kao sada da nas vode
krilima, tajnama viđenim
u zrnu, slikama
koje izgleda da pišu.

PJESMA NAPISANA ZA GEORGEA (1)

Poezija koja u sebi sadrži politiku
je mali ljudski odgovor vulkanima.

Vulkani su odozgo pa na dolje gralovi
koje traže vitezovi
hodajući na rukama

Još nisam sreo pjesnika
koji je bio vitez.

Vitezovi su arogantni ljudi jakih ruku.

Još nisam sreo vojnika
koji je bio pjesnik.

Pjesnici ne traže gralove.

Oni žele piti iz
kupica u ruci.

Ponekad se penju po planinama
da bi bacili pogled na sredinu
gdje raskomadani kraljevi leže na gomili.

LJETNI SOLSTICIJ

Hladno pacifičko proljeće je otišlo
a da ja to nisam opazio, sada nas opet
okružuje ljeto. Koliko traje život, koliko još
ovih godišnjih doba moram vidjeti, hortenzija
& mesnatih mrkih rododendrona
na susjedovu travnjaku. & moram ustati,
utaknuti fluid u svoja usta, utaknuti
kašasto povrće u usta moje kćeri, sranje, dođe
& ode, prolazi kroz nas pretvarajući se
da smo ništa, sranje, dosadno sunce,
& tužna zrnca prašine u svojim posjetama
zaokupljaju moj um čak i kad misli o djelovanju
& kad misli nudi nestrpljenje ovim
dosadnim obnavljanjem trave.

- II. Moram li
Produžavati život godinu za godinom, motriti s ove male
planine sve teži blatnjavi pokrov
koji prebiva u ovome gradu & zamjetljive
plovne kanale i prošle morske mijene, moje djetesce
koje u tome diše? Svake ponoći, svake
zime, ostavljati po strani prisnu odjeću & uzimati
drugu, prisniju na moju uobičajenu postelju?
- III. Što mi priroda nije dala po rođenju nešto
više od ovog, prospekta iznova vraćenih lica, staro
lišće pojavljuje se po tlu, stare riječi rastu
da bi ga zaokružile, stari prsti spajaju da ga
gurnu, bace svojemu domu.
- IV. Treba pokositi travu, jedan dio nje je
žut, crkaje od gladi, dođavola

iduće će se godine vratiti, negdje
 drugdje, & mi ćemo, hoćemo li? Hoćemo
 li to izdržati? Pacifička zima
 prisjećala se ljubaznije negoli je to slučaj,
 nekog neuvjerljivog bjegunca kojega
 mu je podario užas življenja
 osjećajući ga u noževima prosinca u Quebecu.
 Čestitamo jedni drugima na ponovnom
 javljanju snijega na planinama, našim planinama
 zborimo mi s lijepom užinom na vrhu
 & hidroelektrični štapovi bockaju kosinu,
 naše se planine pomaljaju iz dima od
 tvornica papira, naše se planine pojavljuju
 svake godine sa svojim vrhuncima, tiho
 & uljudno, zrak počiva na njima, more
 zadovoljno što pod njima leži, ne tražeći
 ulaz u tu tišinu srca.

- V. Polagano umiranje, ali tako polagano,
 epicentar potresa je četrdeset milja zapadno, more
 uplašeno od toga dugoga otoka. Svakog se ljeta
 mijesha pelud sa sumaglicom. Vraćamo se
 ovdje da sudjelujemo u sporoj smrti, umirućem
 oceanu tako punom života, teže ga je pobijediti od
 nekog velikog jezera. Planine su mi jednom
 obećale brzu smrt, jesen je jesen, stijena
 ispod – ali planine su ne –
 čije stražnje dvorište, grmlje hortenzije posvuda naokolo.
- VI. Nisam čuo za neku vremensku izreku za
 dugo vrijeme, tu smo, visimo na tim
 rukama, gledamo & gledamo, & neće li se
 ikada pomaknuti? Tražimo putove smrti
 ali polagano, ili s neznatnim očekivanjem, zašto
 se penjem uza te stube svako jutro?
 Posjetiti nju, podići njezinih osamnaest funti &
 očistiti je, većinu će toga ona proći & nikada
 neće dozvati u sjećanje, da bih je spustio dolje za još
 istoga. Netko će reći da je to dovoljan
 razlog. Neki će reći razlog dostatan. Ne tražim
 ja gore uza stube razlog, mi moramo tako
 proći, noge su te koje nas gore vode, noge,

svake godine sve umornije. Ona vodi razgovore mi mjerimo kako prolazi njezino vrijeme.

- VII. Nedjelja, ja & Thea bijasmo ondje kad se Angela probudila. Vratila sam se, reče ona & pokuša dohvatiti kovrčavu kosu svojega djeteta. Što, gdje si bila, upitah je.

Otišla sam na vožnju automobilom s Fairie, tako zovemo Mabe.

Što ti je rekla?

Kaže da će se stvari popraviti.

- VIII. Lagano umirem, voda isparava iz tanjurića. Jutros sam ugledao svoju kći koja je pokušavala hodati & to mi je izazvalo osjećaj kao da mi je srce bočica od rastopljenog ljekovitog olova, sre mi je tuklo duboko u prsima. Morat će to uraditi sada, predstavili smo je svijetu, čiji spektri zadobijaju oblike pred njenim očima su se potpunoma skupili u točku, ubogi putnik! Za zadovoljstvo koje nam pruža svakog jutra mi izmjenjujemo ubrzane serije šokova. Mi smo zajedno duhovni kanibali, gostimo se da bismo gojili naša umorna tijela, okrećemo glazbu, šok se ovdje osjeća ukočeno & isijava do sraza na rubu svemira. Ne vjerujete mi? Pogledajte joj oči kad se probudi. Vidljivo silno svjetlo trza svojim zracima, traži da naglo zakorači.

- IX. Onda će i biti kanibal! – njen otac. & ja je čak ne mogu naučiti da ljubi, ali pustimo konje, neka duh leti, & imenujmo ga ljubav, odbacimo je konačno & umirimo je vrtuljkom. Ta će joj se glazba zgaditi na vrijeme, ona zboni & zvoni, & ja ću je podučavati zlatu & zlatnim čarima, ja ću se potruditi da zadobijem njeno povjerenje & past ćemo ondje gdje ćemo zadržati, & gledati zlatne konje u propinjanju.

- X. Doći će jesen
& zima, također,
& ona će nositi
svoje prve čvrste cipele.
- & nosit će
sezonsku zaobljenost
& gledati ljeta
koja me odnose.
- XI. Thea nikada ne čitaj moje stihove, voli svoju majku,
voli svoga oca, ne vjeruj krugovima, lati se
ovoga puta & toga. Sjeti se kako ti poslijepodnevna
ptico možeš sjesti na svoje rame &
dopusti mi da se sjećam kako sam pustio
da moja igra odleti na tvoju stranu, čuvajući tvoje
oči ne prihvaćaj nikakvo obećanje od planine
nikada prije nisam vidio tvoje oči & kad te
ostavim ostavit ću ti vrijeme.
Oprosti mi što svjetlost ne iščezava dovoljno brzo
oprosti mi na ustrajnoj gozbi
koju smo načinili od tvog dana za pamćenje.

Victor Coleman

SASVIM RAZUMLJIVO

Mlječika vježba
kako gurnuti sebe uvis, cvijet
u zadihanom tlu.

Samo slučajno može ona izazvati
modrice od urtikarija na glavi
i Elizabethinim rukama.

PAKUJEŠ SVOJE TORBE & TO ZOVEŠ CILJEM

Moje oči, dok se okreću tebi,
osuđene su na umotavanje

u poduže spavanje, ne u san.
To je moja vizija tvojega penjanja

na stolicu kao da se zrak oko tebe
kovitla & vrti u nesanici

poput plina koji želi da bude oganj.
Ako ne vidiš ruku koja moli za oprost

ili usta čiji je govor zaludu
onda barem iziđi vani na svoje

dnevno sunce. Nema drugog načina sada
da zaustavi ovaj poziv, ili prekine

preostale komadiće nas bivših
unutar ove građevine, slabe & stare.

Nemoj gledati u vodenaste oči
umjetnosti jer ona ne može razumjeti

niti zamisliti kakvu smo ljubav jedno
drugome dali; kakve smo duševne boli

oblačili na se k'o odjeću prije plesa.
Što će mi sve ako nije u cijelosti?

RIBA : KAMEN : PJESMA

Losos pliva uz struju
u savršenom zadovoljstvu

& Indijanac ga gađa štapom
oblikovanim poput ribe koju gađa

& Isaac Paul je sanjao pjesmu
koja će mu omogućiti da uhvati više bakalara

& Nanaimo Salishe je sanjao da lovi
nešto snažno & idućeg dana ulovi

kamen u obliku
plivača koji bijaše nalik njemu

koji odnese svojemu domu
i položi ga onkraj gdje je snivao o tomu

govorio mu o ustrajnosti
koja bijaše preludij nekom zvučnom obilju

& reče mu
izlašti svoje udice po mojoj površini

kad god
osjetiš nespretnog ribara u sebi

& godinama je to skrivao u kutiji
& postade taj bogati Indijanac

nalik nekom bogatom bijelcu
kad je ostario

& ta kamena riba opet prozbori
u snu u kojemu on bijaše skrit

& reče starome ribaru
da se vrati na onaj dio mora

& pronađe mjesto odakle ga je izvukao
& da ga opet natrag baci

& starac to učini
našavši mjesto

& nakon što kamen uresi
kao što glas iz sna naloži

zavitla ga u vodu
u kojoj se on ponašao na način

nesličan ribi
više nalik *munji*

koja mu još više raširi njegovu
moć

UPRAVO SAM STIGAO & UGASIO SVJETLO
THELONIUS MONK

Kroza kakve bi glazbene
oblike trebao
proći čovjek da bi dohvatio svjetlo

da bi ga ugasio, ugasio,
lako kao okove, jednostavno
poput nosa na tvome licu

Sklad čovjekove nu-
trine bubnja pogubno
bez revolucionarnih slogana

Odgovara mračnoj svirci
u bilo kojega staroga hotela sobi
jednoj staroj poštenoj

misli ili nekoj drugoj
tu i tamo kad se čini da je
zrak revnosan, kao

i ti, on svira glasovir ne-
dvojbenu glazbu

klavijature, daske za
pranje, osmijeh. Ona
neće zatreštati

u tebi ona je
glazba koja naokolo
čeka da bi vidjela što će

se tek dogoditi
ili ostati zauvijek, pusto-
pašnost ili muk

ne misleći da je povratak
u prijašnje stanje –
ovaj očevidni

prije-
dlog.
Kao.

OVO SU OČI NEVIDLJIVOGA OCA

za Padme

Ovo su oči nevidljivoga Oca
one su čiste i sjajne k'o od zlata kugle
oči nevidljivoga Oca su svijetle
u svome središtu one su zlato i prosvjećuju um
ponašaju se u svome gledanju kako se neki neočekivani materijal
divno savinuo iz jednoga stanja u drugo
poput vjetra, savjesno, poželjevši zaplesati, svijajući se
u ritmu
koji ga okružuje u maglovitoj mudrosti istine i ideala
tuđinskih uključenih u sonet koji je mrtav za takve efekte
koji izbjegava krajobraz osobnog prtljaga, staru stvar
sakupljač starih stvari skuplja tako usporedno
nasuprot paklu obala bilo kojeg mora

Deset prstića svira svojih 88 slogova
izazivajući letimičnu pozornost elitističke kreme.

Frank Davey

MLADOŽENJA

Baca pogled s postelje
na toaletni stolić
koji su kupili
zajedno.

Plahtu i gunj
čvrsto omotava
oko vrata.

Njezin ružičasti
poplun
opet mu je skliznuo
– pobjegao na pod.

Njena ukrasna staklena lampa
u oko
    mu žmirka.
Plavi
    nadjeveni pas,
niz bočica s miomirisima,
jedna tuđa
    cipela za domjenke
nakrivila se.

Zora je
i svjetlo pilji
kroz razmaknutu
    venecijansku zavjesu.

Nikako da zaspi
pri svjetlu.

Ali uz njezinu
ruku koja pokraj
    njega spava
ne bi znao
gdje se nalazi.

POBIJEDITI NA KARTAMA

Pobjediti s ovakvim kartama? Prijedlog
koji može predložiti jedino kralj. Varati.

Varaš li u ovoj igri? upita pjesnik
iako je moje pitanje bilo, pobijediti.

U pjesmi, htjedoh odgovoriti,
nitko ne pobjeđuje & samo
može izgubiti jezik. Izne-
nađenje. Na svim nagradama
leži kičasta
odjeća zaraćenih
pjesnika, njihovi barjaci,
njihove strategije za dobivanje
nagrada, boca vina,
mjesto na dvorcu, gospođa,
gospođa, kraljičine ljubavi, čak
i ljubav moje Helene – ali bi li oni
hoće li oni, umijem li ja
pisati?

Položi
karte. Kako sam samo ovih
zadnjih nekoliko godina poželio
položiti karte,
obznaniti ondje da je
igri kraj.

Varaš li u ovoj igri? On upita,
ali svi kockari varaju – U
tome je karata, igre, značaj –

& ja sam to znao od samog početka –
Aleksandar & njegov čvor, dosjetljivost
je kraljeva.

BRAVE

Brava na ulaznim vratima Yalea
Tri izolirana zasuna na vratima podruma.
Četiri željezne šipke na svakom prozoru podruma
Jedan zasun na stražnjim vratima,
jedna velika opruga s bijelim gumenim valjcima
na vrhu pročelja & na stražnjim vratima s rešetkama.
Vrata su na ulazu prema
stražnjoj verandi & verandi sprijeda,
& kopče za njihovo zatvaranje.
Zastori za zamračenje vise na bijeloj uzici
preko svakog prozora. Kad sam pošao u postelju
pokušao sam navući zastore za zamračivanje,
zatvoriti draperiju, ali moja
poluotvorena vrata & svjetlost u obliku bora
padahu kroz otvor na strop.
Na VJ Day¹ stajao sam na prednjoj verandi
& vrata bijahu zatvorena, & sirena za zračnu opasnost
zazvonila je u selu po prvi put koliko se sjećam
tijekom cijeloga rata, & samo da bi rekla
kako je završio rat, ali ja nisam znao da je rat završio
sirena je zvučala kao da je rat & vrata
bijahu zatvorena & ja potrčah prema vratima
& brava na Yaleu bijaše zaključana
& ja sam udarao šakama po zaključanim
vratima & nitko me nije mogao čuti
jer je sirena zvučala kao da je rat & rešetkasta
vrata se zatvoriše iza mene & ja sam čučao
među bravama vičući & dozivajući
sve dok sirena nije prestala & moja majka
otvorila vrata & nasmijala se & rekla
»Sve je u redu, rat je završio«, & ja uđoh unutra
& sve je bilo na svome mjestu & kad sam te
noći pošao u postelju još uvijek sam želio povući
zavjese za zamračivanje & sklopiti draperiju,
ostaviti vrata poluotvorena & jedino ostaviti svjetlost
u obliku bora da uđe preko ulaznih vrata
do mojega stropa.

---

¹ 15. kolovoza, dan kad je Japan priznao kapitulaciju tijekom II. svjetskog rata.

WATTS, 1965.

Gledam sa šestoga kata
kako iz trgovine suklja plamen.
Crni dim nad palmama &
plameni jezici izbijaju iz trgovine.
Crni & bijeli automobili jure tuleći
gore & dolje ulicama bez zaustavljanja.
Gledam dim koji se diže iz apoteke.
Preko parkirališnih parcela koje
povezuju ove ulice sa sivim obzorjem
njišući se, penju se skupine mladića.
Na cestama tek zavijaju bijeli & crni automobili.
Gledam kako se diže ogranak iz salona
namještaja & gledam dim
koji se nadvija nad draguljarnicom &
muzejom lijepe umjetnosti, iznad arene
iznad palmi ja gledam
kako se diže plamen iz zalagaonice
dim koji se diže iz trgovine žestokim pićima
diže se dim iz zalagaonice

RIĐOKOSA

A gdje je ljubav? Nije li se vrt izgubio
u njeno ime? Gospođa leži na gnjilome
molu, postavlja zamke za rakove. Daske
su mola bijele od sunca. Njezine
ruke mirišu po crkutoj ribi.

Bio jednom jedan vrt. Izgubio se u ime
ljubavi. Dvije rakovice su u njenoj zamci,
ščepale ih njene ruke, za oklope. Kako
se opiru dok ih ona istresa u kipući
lonac, stiskaju, u uzavreloj vodi. Bio
jednom izgubljeni vrt. Krckanje kostiju.
Utroba naranče izbljuvana po kamenju. Zbog
ljubavi? Gle, zdjela s otrgnutim udovima.
Žvače, jutrošnje mišiće iz podmorja.

DOGOVOR

Sjećam se svoga oca
koji je čistio septičke jame & školjke
izvlačio na danje svjetlo
kablice od mjedi
iz kojih se pušio smeđi umak.

Prije mnogo godina rekao bih vam još i više.
O tome kako je moj otac u tridesetima
digao dobru lovu
postavljajući rovove pokraj Okanagan
Creeku radi zlata.

Ali da budem iskren,
ono čega se ja sjećam jest moj otac
koji drži ravnotežu nad hrpom crne zemlje
dok izvlači iz kanalizacije kablice pune blata
tijekom godina našeg zajedničkog življenja, gore,
na svjetlo dana.

GLASOVIR

Sjedim na rubu
blagovaonice, skoro
u sobi za dnevni boravak gdje moji roditelji
moja baka & gosti
sjede stisnutih koljena na komodi & na
ugodnim stolicama. Soba je puna & moje noge
ne dotiču tlo, jedva
da dopiru do prečke ispred
mojega sjedišta. »Razumije se,
vi biste željeli da nam Bobby nešto odsvira.« – riječi
koje iskočiše iz kuckanja
šalice za čaj & boleština. Glasovir je
ogroman, nezaboravan.
Zauzima cijeli kraj zida
sobe za dnevni boravak, prisiljava me
da oborim pogled na uski niz
oblih koljena, drhtavih tanjurića,
zapatih hlača. »No, kad Bob

kani zasvirati?«
Upita netko od njih. Moj otac reče,
»Hajde dječaće, oni bi željeli
da im zasviraš«, & skloni
sa stolice glasovira
pladanj s tortom. Ja prođem
između koljena & sjednem
ondje gdje je bila torta, upalim
fluorescentno svjetlo
prije glazbe. Odmah nakon prvih nota
razgovor se vrati na duge priče
o vjenčanjima, odnosno novim
bombardiranjima u Engleskoj nečijeg
mongoloidnog djeteta. & ja stajah uz glasovir
i nitko me nije slušao niti čak
namjeravao me slušati
osim ako bih udario krive note, ili zapeo
pred lažnim svršetkom.
Završih.
Istog trena svi se vrate k meni. »Kako
samo krasno prebire« dobaci
prekidajući se u
razgovoru neka gošća.
»Stvar je u rukama«, reče druga.
»Uvijek je stvar u rukama, možete pogoditi
po rukama.« & tako ja ustadoh
& sakrih svoje šake
u svojim rukama.

Chris Dewdney

LOCKPORT²

One planine
na rubu
su stvarne,

---

² Grad u USA.

samo zato jer ih
mi
nikad ne diramo.

Mi smo
prepotopna djeca
i pod ovim
padinama od soli
na kušnji
                  samovoljnoj ljepoti
upućeni tihi cvijet
svakoj riječi.

odgovor je kemijski
PRED / VID / LJIV

Život kako je utvrđeno
'trajno gibanje bez sklonosti ka ljuštenju'
pravi
                  jasnu razliku
između plodnosti
tako *da*
                  će treća
stranka pasti.

RESOPERKA³

Postojanje
izumrlih vrsta
je indikativno
ne od okolnosti
koje pobuđuju njihov nevjerojatni opstanak
već točke na kojima
se stapaju naše zamke
i iznuđuju njihovo pojavljivanje.

Ovo nije mjesto
odlaska.
Događaj je redovito

---

³ Riba poznata samo kao fosil sve do 1952. g. kad je uhvaćen prvi živi primjerak.

iz prapovijesti.
Pet osjetila bilježe
nejasni rulet o svemu tome.
Mapu
    bez
    odgovarajućih
    geografskih
    obilježja.

FOEVA CENTRALIS

Ispruži ruku
i ponavljaj za mnom
'čovjek kao da je nedjeljiv'

čovjek kao da je nedjeljiv
jesu li te životinje šarmantne?
Ima nečeg
u tome anđelu sunca.
Mi smo strastveni kockari
Duh koji držim
čeka u zavjetrini
                    od tvoga pogleda.

Viđene njime samim
ljudske oči
sjaje na sve ono čega je on vrijedan
svaku stopu
pred njim od drugih
sjena,
mrca i davljenika
nejasno olakšanje
od dubokih ispitivanja.

'možda prizor
djevičanskog dostojanstva mladenke
možda te taj prizor ne zgrane?'

A kad je
vizija dvojbena

što ostaje?
Pelivani
          se okreću u mjestu
kad je 50-50
trebaju ti
dvoje oči.

POSTOJANOST POVJERENJA – HURON & ERIE

Što ste unaprijed uštedjeli
i gdje je bila banka.
Usađivanje elektrode zahtijeva
savršenu kontrolu & mir.
Razlog za mir.
Da bi se to savršeno izvelo
bez razloga za uzbunu.
Ja sam ispod –
izvan –
daleko od kontrole.

Sunce je nemilosrdno.
Netko zna da postoje tvornice jastuka.

Banke su usporedne
ili otvorene, ili toliko daleko
tako da padamo izvan dosega njihove gravitacije.
Izvan sunčeva prstena
gdje čekaju meteori.

Ali bila je još jedna banka.
Nešto što ste unaprijed uštedjeli.
Svaki otisak stopala jedna
kovanica za vaš odlazak ondje.

PJESMA

Kad sam te poljubio
zvijezde su slabašno svjetlucale nad rijekom
i bile zabilježene. Mjesečev oblik

kroz lišće, to je stoga da se skрати izvjesna
neizbježnost za ples
i igru s prekobrojnim, koji
kad su dovoljno visoko
artikuliraju držanje &
upiru jednim mirnim prstom
u mjesečinu na jednoj strani tvog lica.

U MAELSTROMU

Postoji jedan nevidljivi okretaj
između pokreta jednoga glazbenika
i ploče koja nevidljivo svira
iznad naših pojedinačnih glava.

Crnim pozdravima gdje
slomljene rešetkaste zrake skraćuju ljetni sklad
Fragonardovu drveću i podvodnim vrtovima
u blijedim pastelnim dugama
radiranim u začepjenoj ebanovini.

Ima jedna nevidljiva pjesma
u sićušnim čistim krajobrazima od pepela
u kojima je život dosadno rekonstruiran
bez straha da bude uporabljen
jer je već izgorio.

Apstrahiramo sunce.

Ono je svuda oko nas
i slijedi gramofonsku iglu
od dva grama, ruka poznaje
samo šuplje drndanje
točkice na radarskom ekranu.
Budući da tihi luk radio-signala
traži svu glazbu u spirali
u jednom stupcu svjetla

u jednoj peteljci krina.

Kao da nam ovdje prilazi gramofonska igla
u središtu vrtloga
u oku tornada.

Brian Fawcett

FOLKLOR DVA

Dolazi zima svi losovi spavaju otvorenih očiju.

Ponekad dođeš ovamo preko jednoga
 koji leži u snijegu iza opalog voća
 preko kojega se uspinješ.
 Ako ustane bulji dolje u njega &
 vrati se natrag u svojim cipelama za hod po snijegu.

Ako ondje leži to je onaj kojega vidiš
 kako se penje
 probijajući se
 kroz snijeg
 u travnju.

ČOVJEK ŽELI MOĆ

nad životinjama
 Medvjedom posebice nekim velikim
 smeđim onome
 koji nađe razglednicu ubije lososa
 onoga koji čeka na pored pruge onoga
 koji mu se javlja u snu
 režeći dok ga ubija kojemu
 iz njegovih čeljusti kaplje zadovoljstvo cijelog svijeta
 ptice zečevi njegova
 djeca njegove ljubavi

GRLJENJE

Onaj koji ide u lov na srne
 kroz gorke šumske usjeke
 sjekirom ili strijelom ili
 bilo kakvom glazbenom stvari koja mu konačno

dođe pod ruku
također stiže domu.

Ako se izgubio
među poznatim mjestima
ako hrabro traži put
korijene pakla   korijene raja
korijene koji vode do
zemlje gorostasa   on

je također blizu.

Ne znajući, stoji blizu
ovomu stablu.   On
diže pogled.   On spušta pogled.   Ona

Gledaj!   Oporim psećim dahtanjem
uzela ga je za ruku   opet
se grle   opet
zavatlana lica iščezavaju
među lišćem ...

GEJINO DIJETE

od

daleke majke   ovih
plavih vena   ispod dalekih   ovih
rijeka i planina

ispod zemlje
teče mljeko
od kojega sam pomislio da je tek snijeg.

Sada prethodim svim stvarima kao što su nekoć
sve stvari
prethodile meni.

NAGNUH SE

Nagnuh se nad ambis
i ugledah koliko ih je samo
i kako bi divni
mogli biti u neko drugo
drugo doba

nagnuh se
i spazih tebe
gdje gledaš dolje u me.

KROZ PROZOR

Kroz prozor još uvijek
traje to divno
divno padanje lišća
koje opada,

i sunčani dani i ljudi
koji traže neke stvari
i dok prolaze u jeftinim kaputima oni
bi mogli biti blesavi
ali kakvi smo onda mi, umorni
i ogorčeni
dok ih deremo.

UKRADENI TRENUTCI

U Parizu je uvijek
proljeće, crni taksiji
hrle prema Louvreu
ili se vrše samoubojstva na Quaisu
žutozeleni pupoljci
su bez kraja & bez koristi, cvjetaju
obećanja kojima se ne vjeruje
ili pak,
zbog razloga odjelito

od grada, drže
javna mjesta golima
zbog vaza s proljetnim cvijećem
koje ostaviše na stolu stranci.

Sve što je ukradeno nije vrijedno posjedovanja,
ništa što je tvornički izrađeno nije učinjeno kako valja
ništa što je tvornički izrađeno ne može pokrenuti
crne kotače naših srdaca
nečemu novome
što ištem našim očima.

D. G. Jones

PORTRET ANNE HEBERT

Sunce, tu i tamo,
Dodiruje stol

I propuh na prozoru
Obznanjuje tvoju nazočnost,

Zauzimaš svoje mjesto u sobi
Bez žurbe,

Tvoje osjetljive kosti,
Tvoja haljina,
posjeduju ljupkost nesebične strasti

Riječi poslagane
K'o kirurško oruđe
Uredno u pliticama.

Spretno, praviš rez
Ispitujući
Nepoznatu bolest.

Tvoja osjetljivost
Ima vješte prste slijepca:

Svaka odluka
Reže k'o skalpel
Kroz zamršeno ganuće

Opisuješ
Morbidno tkivo, ostavljajući ga
Da leži golo

K'o čipkasti dronjak
Mrko
Na papiru

ZA FRANCOISE ADNET

To je to doba dana, vrijeme
Za obrati grah, oguliti
Krumpir za večernje jelo.

Raste vremenska
Punoća, u ovo doba,
K'o sjene na kuhinjskom posuđu

Gđicine svijetloplave rukavice
Same, odrađuju poslijepodne, uvelo
Cvijeće, nježne ruke među stabljikama

Odjednom stvari su ono što jesu
Dok moja djevojčica
Izvana ne uđe unutra, sa snijegom koji se topi

Na njenim nosnicama,
Nebo, plavo bez oblaka,
Iza njenih očiju.

Ali čak i njih rastapa.
Dodirnuvši prstima naranču
Njiše golim nogama

Vrijeme je prostor, plamti
K'o bijeli stolnjak
Daska za kruh na kojoj sjećem luk.

Kuhinja pliva u mojim suzama –
A sunce
U žeravniku gradskog drveća

PASTORALA

Tepanje ovog sitnog potoka meni
Evo sad će tomu
Bit četvrta sezona

Kao da konačno dobiva smisao

Čak ako
I ne preživimo, ako ptice i bube,
Također usjeve,

Odnese neki zapuh vjetra,

Ostat će voda,
I kamen.

Čovjek osjeća novo poštovanje
Za kovine, dragocjenu zemlju, sol,
Taj relativno besmrtni plavi plin,

Nebo.

Znam, čovjek ne može
Pripisivati veliku vrlinu
Solidnom, tekućem, plinu. Ti elementi

Ne griješe.

Iako osvježavaju,
Oni se time ne ponose.

Slušanje ovog brbljanja daje mi nadu,
Čak i za sitni avion koji iščezava,
Visoko iznad mene,

Poput igle u oblaku.

POTOK KOJI SE RAZLIO SA SVIM SVOJIM KAMENJEM

Potok koji se razlio sa svim svojim kamenjem
Razasutim po otvorenom polju
Prekrio je, još jednom,

Snijeg.

Nije skriven. Još
Uvijek teče.

Kuće u dolini, koje dolje
Nepokretno stoje
Kao da su se umotale u sunce k'o snijeg,
I prevarene. Čak nas i
Stijene varaju.

Tvorac prolazi
S bijesom kroz naše živote: zima
Je maskerada.

Kažem vam

Golotinja je maska: bijelo
Je ispod crno.

Ova je tišina plač vode.

Kažem vam, u ovim tihim kućama
Djevojke plešu k'o kamenje.

IZ DVOUMLJENJA

Prvi je vrt bio put
Drugi um

Nikad nije postojala divljina

NOKTURNO: NA NAČIN LJUBAVNE PJESME

Zidove nije nadvladao mrak,
svjetlost je ta
koja je ako ništa drugo stvorila njihova pročelja,

Ali pljuštanje fontane odjekuje
Iz starih stijena. Nogostup
Diše, i vrt
Diše k'o spavač onkraj njega.

Ljiljani su se sklopili,
Ali voda se još uvijek talasa u mraku,
U pogledu (kamenih očiju u mraku)
Slijepog boga.

Jer prizor se vratio svojim korijenima
da nađe oči u bedemima,
ticalo kukca u kamenu:

Lupeža s rukama na toaletnom stoliću,
Ljubavnike
S ustima u rukama –

Noć ostavlja spavače otkrivenima,
i neupaljenu svjetiljku kraj postelje
i djevojka jedna

okreće karte u sjeni
smeđeg zaslona –

I ubojica zna
Da se stvar koju odvlači u podrum
ne da skriti.

Oluja
istočno od grada, vjetar
trese svjetlom u lišću.

Oko nas su mrtvi,
Cezar nepokopan, i glas rulje
Biva slabiji. Nestaje.

Izgradnja stavlja u lonac blato.

Sutra, sutra, sutra.

U anarhističkom smijehu, u grobnim
Glasovima kockara, podrugivanje
Tvrdoglavih mladih – u osvit

Pokajnikove molitve, na stazu
Ploveće katedrale,
Iznad oblaka, hrpa djeteline,
Glasnija
Nego grmljavina električne centrale,

Sutra pripravlja

sve ono što jest –

s bljeskom zore

sve ono što je bilo.

I ljiljani će otvoriti oči
u sjaju sunčeve svjetlosti.

Sutra. A sada,
U jurnjavi vjetra, u mraku,
kad se trese vanjština
kad se trese zrcalo,
i kule, zvijezde
sve je drhtaj cvata,

Korijenje
Probija put kroz mrak,

Fontana se jače čuje,

i gdje god bio na kiši
i prostorima pustim,
u snu, ili neprilici,

Ja sam uvijek tvoj ljubljeni: zidovi

i ograde vremena,
ili noći, ali otkriveni
svijet se združio

nedjeljivo, svugdje, uvijek

Ja stojim na oblom kamenju i slušam
Brojne glasove.

U tišini vjetra, u beskrajnom
Gradu tišine, mi smo zajedno.

Lionel Kearns

SAN ANDRES TUXTLA

Zrna kave na jutarnjem suncu
jedna ogromna svinja spava među pliticama
i jednom se Alfonso uspeo uz brdo
i kroz razgovor i ostao. A poslijepodne
smo zasjeli na imanju ispijajući kokose i rum
uz slabi ritam guapanga koji je dopirao
od nekog banda s marimbom dolje iz sela
ćaskanje u trgovini Mame Lupite
smiješne priče dolje u kantini
vožnja do Catamaca, odraz svjetla s jezera

Budući da je nedjeljno večer
i veliki se bend već smjestio na plaži
i svi su skakali uz mambu
i ča-ča-ča, trublje se
odbijale od zida katedrale, praskajući
u noći. Bio je to komad
jednoga dobrog života, prijatelji i njihove obitelji
sve što si mogao pojesti i popiti svaki dan
A bilo je u gradu i ljubavi. Ali to
je bila više stvar braće i pištolja i toga
da umreš mlad među šakama i iskrivljenih usta

OSOBNOST

Saint-Denys-Garneau je imao običaj prekinuti
i zapravo otići niz ulicu
pokrajnjega, partneri da tako kažem
iako bi se teško moglo reći kompe
ali sa mnom nema čak ni te utjehe
Vidite, bilo je to prije nekoliko godina, i ja
Bijah upravo steturao s vlaka poslije
tri dana Rada, a bez spavanja
i kao i obično lebdio sam cijelim putem
do Carralla i Hastingsa sa C. P. R. postaje
Dakle, kako bilo, rekoh ja sebi slušaj
čekaj me ovdje
i ja ću doći kroz par minuta
Zatim sam otišao i više se nikada nisam vratio
ne znam koliko dugo je on ondje čekao
hotimice sam ga izbacio iz glave
i pomalo potpunoma izgubio svaki trag
o njemu. Razumije se, nedavno sam se
navraćao nekoliko puta
ali od njega sada nikakvog traga
i čak da je i stanovao u tom
dijelu grada mislite li da bih ga ja
sada mogao prepoznati? Mislite li da se
služi istim starim trikovima
ili je sada neki *novi čovjek*?
Pitam se pomisli li ikada na mene?

BOŽJE ROĐENJE

1111111111
 1111111111111
 111111111111111
 11111111111111111
 11111 11111
 11111 000 11111
 11111 00000 11111
 11111 0000000 11111
 11111 0000000 11111
 11111 00000 11111
 11111 00000 11111
 11111 00000 11111
 11111 00000 11111
 11111 00000 11111
 11111 00000 11111
 11111 00000 11111
 11111 00000 11111
 11111 00000 11111
 11111 000000000 11111
 11111 000000000 11111
 11111 11111
 1111111111111111111
 1111111111111111111
 1111111111111111111
 1111111111111111111

PERU 1965.

Indijanci su
 običavali kleknuti
 kad god bi bijeli čovjek
 ušao u selo

Danas oni nose
 radio-tranzistore

ponekad čak
 i automate

MAGIČNI INDIJANCI

Tako brzo nestanu da mora da su magični
Vidiš ih gdje stoje pokraj puta ili Sjede
smijući se u gostionici ili tiho na samome
kraju učionice
i već idući tren kad baciš pogled njih nema
sjećam se kako sam igrao hokej na travi s Mickom
i Joeom i Albertom
našim najboljim igračima – bržima, jačima, vještijima
sa svojim palicama od ikoga u našoj ligi
i te smo godine dogurali do finala
kao favoriti a onda se Indijanci
nisu pojavili. Brzo uskoči naš trener
u svoj automobil i ode dolje na rijeku
pokraj željezničkog mosta dovikujući im
Morate doći! To je utakmica prvenstva!
Ali oni nestadoše nizvodno
niz jednu veliku plosnatu stijenu, i kad se vratio
utakmica je bila na pola gotova a mi u minusu
13 pogodaka. Loš dan, taj put. I rekao je da nikada,
nikada više neće uzeti u svoju momčad proklete
Indijance. Nevjerojatno neodgovorna kopilad
rekao je on ali ja sam znao zašto su nestali.
Jer su bili čarobnjaci.

PRERIJSKI PAR

Zaustavivši se radi goriva u 15. 30 poslije podne
po sparini na Trans Canadi jedne
sušne noći u Saskatchewanu
iziđoh vani protegnuti noge i baciti pogled
na jedan jedini automobil na pumpi
unutra je bio jedan mladi par
djevojka je nosila visoki bijeli šešir
kao da kani ući u neku malu jutarnju
nedjeljnu crkvu, dok je mladić
imao na sebi leptir-kravatu i tamno odijelo
jamačno s prošlogodišnje mature
Ali su se doimali vrlo kruto i nesretno

da sam pomislio kako su možda bili na pogrebu
Ali onda pogledah malo bliže i opazih kako dečko
ima cvijet u reveru, a automobil je bio
posvuda izlijepljen selotejpom
i ostatcima uresa. Okladio bih se
da u ovim krajevima zemlje ljudi još uvijek
čine vjenčanja. On je platio gorivo,
vrlo ozbiljno, reče nešto grubo
uplašenoj mladenki i odvezoše se, svatko
sa svojim kamenim licem buljeći
ravno preda se u mrak pustopašne prerije.

GUATEMALA 1974.

Ona kaže da Indijanci mogu pratiti radio
program na svojim neobičnim jezicima
koji emitiraju kršćanske misionarske postaje
a on primijeti da se u glavnome gradu
govori španjolski i uči engleski

Ona priča o ljepotama ruševina
a on zamjećuje eleganciju policajaca
čije olaštene patrone blistaju
poput dragulja na njihovim pojasevima
punim metaka

Ona kaže da ima dovoljno upotrebljive
zemlje, a on je podsjeća da vladine trupe
rutinski čiste preostale krajeve od gerilaca
i njihovih obitelji, a onda grade ceste
i nude ih na prodaju sjeveroamerikancima

Naša ekonomija jača, kaže ona
ali on je svjestan ljudi koji prodaju svoju dušu
da bi kupili žene koje prodaju svoje tijelo
kako bi prehranile svoju djecu

Ona kaže da ima puno vulkana
neki su tihi a neki su aktivni
a iduće će ih godine biti još i više.

DOGAĐAJ

U ovome dijelu grada nikome ne bi palo na um
pozvati kola hitne pomoći, stoga su policajci
ti koji moraju pokupiti bolesne Indijance
poput ove izgladnjele djevojke (tko zna koliko joj
je godina?) koja leži na rubu betona
od plantaže cvijeća u Pigeon Parku
tiho jeca i plače, kašljući
Njezini prijatelji tužna lika i rodbina
skupljeni oko kimaju razgovarajući puše otpatke,
potežu gutljaje vina iz papirnatih vrećica
u ovoj hladnoj nečisti jutru u Vancouveru
Netko od njih pokušava pokriti tijelo koje se trese
svojim vunanim poplunom. Teško joj je
vidjeti lice, ali na njezinim nogama u kojima nema krvi
vide se brazgotine i rane i izlizane cipele
Sada je stigla policija,
skupljeni Indijanci je osovljuju
na noge i povlače je
preko nogostupa do kola.
Dva mlada glatko izbrijana kanadska policajca
pokušavaju izbjeći njezinu balu koja bi
im mogla zaprljati odore. Oprat će ruke
poslije. Oni nemaju ništa protiv nje osobno
Oni samo mrze ovaj dio svojega posla
kao kad čiste crijeva sa nogostupa
koji je potrebno što brže počistiti
ili kad otkriju lešinu u podstanarskoj sobi
nekoliko tjedana poslije nečije smrti. Glava se
ove djevojke zabacila. Koljena joj se vuku,
haljina joj prljava.
Polože ja na pod od kola
i zatvore vrata. Sve je stvar
navike, rutine,
još jedan Indijanac, još jedan pijani Indijanac
još jedan prokleti bolesni Indijanac
Svaki put uvijek ista stvar
Nadaju se da neće umrijeti
dok je ne dovedu na ispumpavanje
kad će odgovornost preuzeti netko drugi
Narkomanka? Alkoholičarka? Žrtva slučaja?

Bolesti? Nasilja? Loše ishrane? Loše sreće?
Nije važno, zar jest? Ovo
ljudsko stvorenje umire od bijede
baš ovoga trena, a ti
misliš da samo čitaš pjesmu, ali
griješiš. Ovo je jedan stvaran događaj
i mi smo oboje ovdje i upravo ga gledamo.

Robert Kroetsch

SILOGIZMI ŽELJE

A. Svi psi imaju buhe.

Moja postelja i prekrivači
upaljeni su od svrbeža; leđa, trbuh
stražnjica i muda moja gore.

Zbog toga moj pas ima buhe
ali me češka.

B. *Tkogod poželi živjeti čedno
želi izbjeći blud.*

Tkogod poželi nešto više
jamačno nije nikada čuo za Tristanovu tugu
prema blijedoj Izoldi, nije nikada zaplakao
ondje gdje su prolazili Francesca i Paolo:

nit' je sebi prije vremena kopao raku,
niti pio iz rešeta vina.

C. Čovjek je ono što jede.

Za doručak dva sirova jaja:
bubrege za užinu, s repom
i gljivama crvenima od paprenoga
umaka od zgnječenog češnjaka: svježi
oraščić i džin u šest, s tuljcima

od vanilije punjenim kamenicama: ovčji
 (poslije vijesti u deset sati)
 vrat pečen na vreloj
 masti, dva sirova jaja i jedan
 roščić od nosoroga.

Ergo: dođi, draga, moram se
 s tobom pomiriti

D. Sva ljepota počiva u gledateljevim očima.

Sjajni Apolon, bog sunca
 i mudrosti, izumitelj pjesme
 iscjelitelj čovječanstva, poznavatelj
 prošlosti i budućnosti, pravde i krivice
 donositelj mira i sklada i dobra:
 grli grane drveća
 i ljubi šumu.

zato: jamačno ćeš me poželjeti
 poput Pasife, kao jednog uspaljenog
 velikoga bijelog bika
 koji galopira pašnjacima sav u znoju.

E. Sokrat upoznaje Ksantipu.

Je li je upitao: što
 je pravica? Je li
 je upitao: Mlada damo, što
 je za vas ljubav?
 je li joj otkopčao
 grudnjak?

Svi su ljudi smrtni.

F. Sve žene hvale ovu pjesmu.

Ovi su nas stihovi naučili
 da razlikujemo
 ti hoćeš i ti nećeš.

Zato: iskušajte našu dijalektičku vještinu
 kako bismo jedni na drugima vršili svoju volju.

POSTOJI JEDAN SVIJET

Dobro jutro ponedjeljče ne
izgledaš baš vrelo ti jednooki
bastarde ovdje na teškome zapadu

držimo jedni drugima tijela/ ovdje
u noći prerijskog vuka urličemo
zora je još samo jedna

zora/ ne pravi se važan
ja znam da je ona otišla: čuh automobil
također, živi pijesak: kratko je trajalo

to ljeto te tri noći
bože, negdje sam se opio negdje
smo se svađali protiveći se smrti, vodili ljubav;

nitko nas nije upozorio postoji neki svijet
čujem ga zora crnoga kosa
skuplja u jato bučni dan i galamu

spori stenografi grakću
epitaf: nedostaješ mi/
što mogu dodati: moja postelja, prazna

zvono nebeski kavez
visi na ispraznome nebu jastreb:
ja/ te želim ovdje oslobodi

me/ pjev mojega pijetla
uzletjelom grabežljivcu oprljeni dan:
postoji neki svijet/ nedostaješ mi.

SKICE ZA LIMUN

Limun je skoro okrugao
neki su limuni gotovo okrugli.
Limun nije okrugao.

Toliko o tome.

Kako netko može dokazati da je limun
zbilja limun
ako se o tome pitanju uopće može raspravljati?

Toliko o tome.

Rekoh, Smaro
(radio sam na ovoj pjesmi)
Smaro, pozvah, ima li
(ona je bila u kuhinji)
limuna u ledenici?
Ne, reče ona.

Toliko o tome.

2.

Kao što je moj otac običavao reći,
dakle, ritnut će me
mazga.

Posebno je obožavao
pitu od limunovih poljupčića

3.

Odem i pogledam jednu pjesmu Francisa Pongea
o kupinama. Ako kupine mogu biti
kupine, zaključio sam, po analogiji
onda limuni mogu, rekao bih, biti limuni.

To nije bio slučaj.

4.

Skice, podsjetih se,
ne one od kruške
niti od jabuke
niti od breskve
niti banane
(iako boja
izaziva pitanja)
niti nektarine
niti, u tom slučaju
od šipka
niti stabala višnje

njihovih isprepletenih debala
niti od šljive
niti od kajsija
niti uobičajenog
grozda grožđa
svježeg od vina
upravo ubranog
sa rosom svjetluca –

Smaro, pozvah,
gladan sam.

5.

Što je s narančama?
Barem naranča
ima izgled naranče.
ustvari, većina naranača
nosi primjetnu sličnost
s narančama.

6.

Smaro kotrlja limune po dasci za kruh
Daska za kruh, plosnata, vodoravna, nepokretna.
Limun se kotrlja naprijed natrag po
nepomičnoj površini.

Smarina se ruka miče vodoravno, naprijed natrag,
preko zakotrljanog limuna.

Netko bi mogao nacrtati dijagram ovih triju povezanih
objekata
izvući iz toga nekakav broj mehaničkih principa.

7.

Imam vrlo jaku želju
poljubiti limun.
Nitko nije gledao.
Ja poljubih limun.

Toliko o tome.

8.

Kupio sam jedan rabljeni automobil –
U redu, u redu.

9.

Ako me netko upita,
kakvog je oblika limun?

(losos

(peć

(limun

ja bih rekao da limun
ima oblik sata.

(sada ćemo doći do nečega)

10.

Limun iscjeljuje.

U svaku čašu ponaosob

Izmješaj: 1 štapić cimeta

1 čajnu žličicu meda

2 češnja češnjaka

2 čašice ruma

pola limuna

tople vode radi okusa

Ponoviti, ako je potrebno.

11.

pjesma djetetu koje je upravo zagrizlo
u prepolovljeni upravo iscijeđeni limun.

vidiš, što sam ti rekao, vidiš,
što sam ti rekao, vidiš, što
sam ti rekao, vidiš, što sam
ti rekao, vidiš, što sam ti
rekao, vidiš, što sam ti rekao,
vidiš, što sam ti rekao,
vidiš, što sam ti rekao, vidiš,
što sam ti rekao, vidiš, što
sam ti rekao, vidiš, što sam
ti rekao, vidiš, što sam ti
rekao, vidiš, što sam ti rekao.

Netko bi mogao, naravno, nastaviti.

12.

Ovaj sat ima oblik

limuna. Kušamo njegov oblik

nalik pečenom lososu.
Samo drvo je negdje drugdje.
Pravimo grimase, uživamo
u kiselom iznenađenju. Zubi nam se tope.

Daphne Marlatt

PRVA STVAR

vidjeh jutarnje sunce kako se diže
u tišini ponad prazne kuće
moja ljubav sada dva života
pozdravi u ruci, smiješi se

blaženi
jutarnji
sin

ne mitski, već
onaj koji se rađa.

DOLAZAK KUĆI

ako ovo znači
biti izgubljen, izgubiti
put kao što se val
lomi sa

‘zbogom’

ne zborim o
stazi, ‘ispravnom’
putu, ne o takvoj
požudi

odvagni sve korake
postavi teret
lijevo ili desno na

mjesto kroz koje
netko korača kroz sva ta
krivudava lutanja
do dodira:

ja sam ovdje, osjećam
svoju težinu na vlažnoj
zemlji.

BIJELA POPUT BIJELE KUĆE

Gerda i Kay aktinična
imena koja razbijaju
zidove

zakorače u svjetlost ostave
ovaj ormar da bude
otvoren cijelu noć
da stvore od svjetiljke
od njihovih imena tamni
prostor

ove papirnate
naravi?

ne, ali drže
imena minerala u ruci
čija hladnoća gori samo da
bude u vezi

s time kako je to biti
ovako smrznut
tvojim odlaskom, tebe
koji si se zapravo ovamo
vratio, jesam li
zaspala

s tvojim rukama u mojoj, snivala
ne iste
snove koji kliznu
neizručeni

ovdje
je stvarni miris juhe
u mršavim prstima, luk
dnevnog slučaja

O ja s pomnjom pravim tebi juhu
koju jedemo/zajedno spavamo još
nas rashlađuju ovi zidovi

osvijetljeni svojim imenima
nečitljivo nadrljanim drskim ili
na pola viđenim mrmljanjem

zidovi koje je utvrdila
tvoja ruka, ja
ne mogu prijeći
preko činjenice

tvoja bijela put
ima fosilni
dodir

moja ne
u progutanom
prostoru
zrcala

u kojemu se
javlja njezina
čista kosa

koja operira
na udaljenosti jedne ruke
od očiju
projiciranih soba
potrošivši svu jasnoću, vještica
drži sobu zaključanom
po satu

koji imenuje moje stanje sputanosti (ne zadovoljstva –) gdje
 su vrata zatvorena ... ili preciznije, ova ih soba nema.
 Ni na koji način sada. Iako zidovi pokazuju svjetlost (tanku poput lupine od jaja)
 gdje se mogućnost pretvara u vanjske mrežnice od očiju ... iz
 kojih ona gleda. To je to: ja razumijem stvari!

MEM SAHIB

‘gospodarica
 u svojoj
 kući’

voljela je
 ma mee, naručila
 piletinu za objed
 olakšala
 smrti & male
 rane, vidarica,
 svake sepse
 osim svoje

još je igrala, vedra
 mamica, ma jong, nije
 znala što bi

(na stranu od
 dječjeg malog svijeta
 da se useli

& izgubi, konačno, pronade van-
 centra, *matu*, svoje nemirno
 ja

neljubljeno, zaključano
 gore u slici, koje je drhtalo
 pod maskom

mate hari, sunce
 sunce kroz sve njene sobe ona
 povuče zavjese

SOLSTICIJ : *LUNADE*

uljuljana u rukama stare
mjesečine, nova
                                se pomalja, savija
svojim prstom, fetalnu svjetlost, sitno sunce

mjesečina, srna
koja preskače sve vode svjetske
tame

                more, mer, mari-

ne ovu plimu kao svaki dolazak
u nepoznato   sučeljava se
s morskomo površinom, tekućinom & duhom
u pokretu

ruach, poznaje

krv u dolasku & svaki
odlazak, svijet na početku
kida ono što ga je ljuljalo

  (tako i ova crvena
  kiša ova svečana
  svjetlost tvori

                                tvoje lice

metenjem drži nebeski pod čistim
početkom, opet
započinje Ljubav

David McFadden

KAKO POSTATI DIO PRIRODE

Uvijek žurno plaćaj svoje račune
Drži pod kontrolom sve što trošiš
Uzmi taksi bilo gdje da pođeš
Izbjegavaj ljude koji te prirodno privlače
Sa strancima raspravljaj o vremenu
Nasumce telefoniraj u 2 poslijepodne
Ne ispričavaj se niti opraštaj
Izbjegavaj znatiželju
Uvijek nosi plava odijela
Nikada se ne smiješi
Pričaj duge dosadne priče
Zijevaj kad ti se ljudi obraćaju
Izbjegavaj seks kad god je to moguće
Glasno izražavaj nezadovoljstvo o udrugama
Kultiviraj britanski naglasak
Čini lascivne pokrete prema časnim sestrama
Nikada ne prdi javno
Šušljak sitnišem u svojem džepu
U javnom zahodu povuci vodu za novinama
Dijeli ljudima lekcije o pušenju
Skupljaj pornografiju
Budi prvi koji će napustiti zabavu
Tekuće hirove pokaži u pravome svjetlu
Ne usredotočuj pogled

To je sve što trebaš znati. Kroz tri godine
ako pažljivo budeš slijedio ova pravila
bit ćeš dio prirode.

ZA BARBARU

Barbara, odloži svoju flautu
i poslušaj me.

Neki je motorist u visokim Andama
sletio s ceste
i pada ...

Brzo!
Učini nešto!

TIJELO SU MI POJELI PSI

Susreo sam je u Egiptu dok sam išao
putem prema Oxyrhynshusu
gdje je pronađen Ibycusov papirus.
Tijelo su joj pojeli psi,
rastrgali je na komadiće
u svakom komadiću
još je tinjao život.

Kako sam je sreo, uputio sam se putem
a onda opazio da je stijena koja mi je uhvatila palac
bila nekakvo lice
s velikim slomljenim nosom
a nekoć glatka brada bijaše se raspukla
i pretvorila u krhotine.

Pogledala me je čeličnim pogledom
tiho zamolivši da je pokupim.

i ja se upitah kako bi to izgledalo
provesti pola stoljeća bez upotrebljivog tijela
život koji se čvrsto drži komadića kamenoga mesa
poput odsjaja na komadićima razbijenog stakla.

Bila je ondje ležala poput stijene
na cesti, bespomoćna, živa
stijena među drugim stijenama,
živi planet koji traži u nebesima
znakove života.

I konačno, dok sam ja oklijevao pitajući se
imam li vremena za dangubljenje na ovome, ovome ...

hoću reći, bilo je to neko čudno stanje, u redu,
ali je krajobraz bio pun, pretrpan
s jednako neobičnim situacijama
a ja sam žurio prema moru

i neobična se crna usta otvoriše
i ja sam imao dojam jedne užasne topline
života koji nije imao ništa drugo
osim topline.

*Moje tijelo, prozbori ona,
pojeli su psi.*

I njena se usta opet lagano zatvoriše
kao školjka koju bi se degustiralo jednim zalogajem
i ona nastavi buljiti u me
kao da sam ja prva osoba
u pet tisuća godina
koja ju je opazila kako leži na cesti

i ja je pokupih
i smjestih u svoju torbu
kako bih je možda odnio natrag u Kanadu

i sada sjedi na mojoj polici s knjigama
u mojoj kući u Hamiltonu, Ontario
i svakih devet minuta ili tako nekako
ona otvara usta da bi prozborila
Moje su tijelo pojeli psi

i njezine skupljene sivo-plave oči
nikada se ne sklapaju.

POKVARENO DERIŠTE

Nisam mogao podnijeti toga gnjavatora. On
je bio jedno pokvareno derište. Ali njegova mama & tata
bijahu uvijek ljubazni prema meni. Stoga kad me
zamoliše da se pobrinem za nj ja rekoh O. K.

Oko 10 sati uzeo sam njegovoga tate pušku
& uperio je u dječaka. »Upucat ću
te, Bruce«, rekoh ja,
& on otrči u kut & počne plakati.

Nije opazio da sam izvadio patrone.

Zatim uperim pušku pravo u njegov nos
& povučem oroz. Ona samo klikne.
On prestade plakati & nasmija se.

Nakon toga sam izveo predstavu dok sam
punio pušku & onda mu rekoh
da ću ga ovaj put upucati & on počne
opet plakati & ja izbacim patrone
a da on to opet nije opazio ali mi se činilo
kao da je jedan od naboja ostao unutra
jer kad sam ovaj put uperio pušku
pod njegov nos & povukao oroz puška
je opalila & on je pao na pod
s napola raznesenom glavom.

PJESNIKOV RAZVOJ XIII

Postoje boje koje ne mogu imenovati
ima i sad jedna
koja visi sa stropa.

Ne mogu opisati kravatu
koja visi s ručke na vratima

vrata su lagano pritvorena
i jedan crveni džemper
proviruje iz mraka iz ormara
poput jezika –

Kakva je to izvanzemaljska svjetlost? Je li ona dio
svetoga groba iz Meke? Ne,
to je šivaći stroj, moja tiha supruga
i žena zaboravila
ga je zatvoriti –

Postoji još jedna stvar u ovoj sobi.
Postojim ja, na primjer.
Postoji Isus, Josip i Marija
koji vise na zidu. Marija
pilji u Isusa, a Josip pokušava
pogledom skinuti Mariji haljinu, i čuje se ton
sa TV-a na kojemu neki čovjek
recitira ovu pjesmu.

Postoji jedna knjiga o piramidama.
Postoji jedan bicikl. Postoji jedan
crveni rupčić o kojemu bih mogao ispričati jednu
šaljivu priču i jamačno hoću
nakon što završim ovu pjesmu.

Postoji nešto na što ne mogu
potpunoma staviti svoj prst. Ne,
To nešto je napustilo sobu
čim sam to spomenuo
iako ja to nisam spomenuo.

Svaka riječ koju napišem
ulazi u ovu sobu.
Možda negdje u nekoj
druvoj sobi
ove prave riječi
nestaju, ova pjesma
budući je nenapisana, gubi
riječ, najprije
brzo, a onda sporo
varirajući brzinu
s kraja prema početku –

Stolica se nalazi ovdje
gdje bi je zadnja osoba koja
bi je dotakla ostavila
osim ako nije riječ o mački
koja nije u sobi ali
se o nju očevala
s dodatnom snagom kako bi je pomakla
u sadašnji položaj
iz njenog prethodnog položaja

(i sve što ona kaže
ima šest ili sedam značenja,
sva su bolna)
ali to je nemoguće
jer je to jedna teška stolica
koja nije ovdje
(ovdje su ove riječi)
i pomaknuta je
puno puta
i na svakom mjestu na kojemu je bila
stajala je stanovito
vrijeme
možda nekih 10 godina
u neko doba
na jednome mjestu
jer je to jedna stara stolica.

Pomakla se!
Ne od sebe iako bi to
moglo biti moguće
zapisati
ali bit će prije da je netko
ušao u sobu i
pomaknuo je
stolicu ne sobu
tiho onda
odveć u žurbi izišao vani
kako bih ga ja opazio ali vidim
da je stolica blago
pomaknuta.

Koje je boje stolica?
Ona je boje pijeska ali
nježnije, baca
odsaj sa svetoga
šivaćeg stroja.

To je boja bora
glatko tamnožute boje
koji je nekoć rastao
u šumi Nove Škotske.

Stolica
je ondje.
Riječi su
ovdje.
Ja sam ovdje, ondje
i svugdje, pjesma
koja se može definirati
drugim pjesmama, fokus
benevolentne prirode
neprijateljstva, kojoj
mogu samo drugi odrediti mjesto.

U ovoj sobi ima i
jedna boca piva ali
boce nema.
Boca je u meni,
prazna je boca
izvan mene
i ove sobe
ali unutar druge
sobe
i unutar sanduka
s drugim bocama
neke su začepljene i sadrže
pivo a neke prazne
nakon što pivo više
ne bude u meni.

Molim vas popijte sa mnom pivo.

Ima kose u ovoj sobi.
Ona je na različitim dijelovima
površine mojega tijela
iz njega raste,
s korijenom u njemu
poput sitnog drveća iz
šume u Novoj Škotskoj.

ČOKOLADNE TABLE MOGU LETJETI

Čokoladne table mogu letjeti
omot leži na tlu
znači da tabla lebdi u oblacima

omot tužno očekuje njezin povratak.

Barry McKinnon

11. PISMO: ZA MOJU SUPRUGU

vraćam se opet
rijeci
kojoj smo onda odlazili
sa starom indijanskom dekom
koju je tvoja majka ostavila da godinama leži
u ormaru
prije negoli smo je mi pozajmili

a onda me je tvoja ruka odvela
kroz ulice i aleje
dok smo se dodirivali
idući u mrak
drveću na jugu
rijeci
koja je tekla pod stijenom

i trava je bila visoka
pa smo u njoj izdubili gnijezdo
položivši u njoj staru deku
i smjestismo svoja tijela preko sitnih šatora
od oštre trave koja nas je bockala
kroz tanku deku
i tvoja je ruka još uvijek
bila u mojoj

sjećam se
da smo čekali da
zađe sunce
da potone zbog tamne privatnosti
koju smo trebali
ali ustvari nikad se
nije spustio mrak
i čuli su se drugi glasovi

od ljudi
iza jablanova
koji nas nisu mogli vidjeti
niti čuti
kad smo počinjali (pustio sam da mi hlače
skliznu niz koljena

a ti si sjećam se
imala problema tvoje
su se razrogačene bolno
sklopile
a moje su se oči bolno razrogačile
jer sam znao da ćeš
trpjeti

od bola dok se budemo vraćali
kroz redove svjetlosti
i kuća
držeći se svojim novim rukama
skoro 20 minuta starijima
i nesigurnim u se
novi i svježiji su se mirisi penjali
uz naša tijela

i sjećam se
da nije bilo divno
još jedna laž koju je netko rekao
i bio sam na rubu plača od straha
zbog načina kako si
pričala o braku
kao da je
trebalo
naplatiti dug

i bola koji je poslije
uslijedio dok sam pokušavao
napisati savršenu pjesmu
o ptičjim gnijezdima i mirisima
i ljepoti kože itd.
pokušavajući zaboraviti
da rastegnuta guma
nije spomenik

i bol poslije toga
da sam se mislim vratio
na to mjesto sam
ali je trava obnovila svoj oblik
i neka su djeca pronašla stvar
koju će možda napuhati s vodom
kao što sam ih vidio da čine i prije

ali rijeka je još
uvijek poda mnom tekla
i ja sam pokušavao rekonstruirati odjeke
tvojega glasa i mojega glasa
pretvarajući se da sam te savršeno
zadovoljio ili
da sam postao stariji
i pametniji

ali to nije bilo divno
i laži su bile samo za moje prijatelje

nije bilo divno
ali me dovelo do toga
da te zavolim

TRKE U BATHTUBU (NANAIMO)

Moja kći neprestano ponavlja
‘gdje idemo’ & neki čovjek
na Rod & Gunu
pijan šupljega i hrapavog glasa ne daje nikakvo
zdravstveno opravdanje,

zbori, 'Ja sam Tony Bennett'
 pjeva 'ostavio sam svoje srce u san franciscu

'Ne znam gdje idemo', ponavljam ja, isti
 odgovor na isto pitanje, ili odgovaram

doslovce.

Idemo
 na trke u bathtub,
 stižemo
 & hodamo po molu

•

Ja toga razumijem crnog dečka koji se objesio o svoj radioprijemnik. Ne
 razumijem te pijance koji stoje u 10 sati prije podne na brodovima s
 dvije palube, mladiće, sa fu manchu brkovima koji se deru
 na svakoga u prolazu, govore mi da sam peder, na toj udaljenosti
 ne možeš im ništa učiniti – ili urlaju nekoj morskoj kraljici
 osobno kako definira ljepotu neki poslovni čovjek – očekujući od nje
 da legne na jahtu & da ih primi na se jednoga za drugim.

i ja je slijedim. ona nestaje.
 gledam u vodu. ispod migolje rakovi
 mutacije iz nekog drugog vremena, neki prekriveni & mrtvi od
 ulja.

u pobunama iz '78. bili su uhapšeni. razbili prozore
 bez revolucionarnog pokušaja, zbog toga glupo ušli u
 zatvor.

pokušali srušiti policajca, optuženi za
 pokušaj umorstva

odvedeni uz 'dobar provod', tako kažu

mene su odveli
 jezikom nekog drugog vremena
 & odveli moju kći kući

'gdje ideš'

kući

ovaj put, to rekoh samo

jednom

SEKS U TRIDESETPRVOJ (POEMA)

Za Briana Fawcetta & Davida Phillipsa

DIO I.

otići. otići. preko toga čistog (tako mi se čini)

mjeseca. ovih morskih struja u nama, ovih ...

otići s time. Živjeti na svakom rubu

oblaka koji prima sunčev prsten – ipak što je

zabranjeno, ne možemo nositi sami.

željeti.

kao da je ljubav, unutar ovih

ograda neki drugi mjesec. mi idemo po njemu. pričamo

dok ne prestane kiša. neka ono što želimo

bude tijelo sastavljeno od mašte. oslobođeno. drži

me u ovome svjetlu

•

kako samo zaboraviti, pri ovoj budnosti,

da postoje drugi – najbolje je biti bez otkrivene

privatnosti. preko toga, je li

realno, ipak zaslužuje odluku – bilo kakvu

ugodu koju tražimo. tako smo stari. da saznamo. & nijemi,

bez glasova, do te razine, samo dio. želio bih

da voliš. ne bi bilo važno, rekla si, ma tko

to bio

•

mislio sam da je svijet negdje

vani & jest.

nije on cirkus s plastičnim

patkama u koje se puca. netko će reći

da to dovodi do teškoća u vezama

poteškoća. otići ćeš ili me ostaviti.

veći dio vremena ja prosjedim. u mraku nečije namjere,
oblicima odnosa.

tako je mračno, jedva
nazirem njegovo obličje.

•

moram te pozvati. zaboravio
sam grčke bogove. tko će ih zamijeniti u
ovoj drečavosti.

ovome beskrajnome seksu

•

je li istina da je drevnima, recimo,
kinezima, dok su sjedili pokraj bazena sa zlatnim ribicama
ispijajući vino, bilo dostatno da

privuku žene neznatnom
riječju

(pitam se kako su oni gledali ili zborili o
ljubavi. ali muškarci. rade

to još uvijek,

još uvijek padaju u bazene
s ribama

•

razmišljao sam o mirisu sretne ljubavi.
bilo je to sjećanje (to široko polje
u kolovozu.

sada nas okružuje prolaznost, krivulja
uspomena u 31.

(kao da se ništa ne mijenja
nije ostalo ništa od drveća
u boriku šetališta u centru. za trenutak
bilo mi je manje

stalo razmišljao sam o obilju ljubavi

•

nema se što razumjeti

•

daj mi ideju o tome tko sam. Očekujem
nešto.

budala u meni je stara pjesma rastjelovljeni
izvor za kojim sam žudio

& više

idemo dalje

& nema slike
za to

•

gdje si ti u ovoj žudnji
ovoj napetosti od ...

•

ljubav nije šalica. Ne može biti nešto više od onoga
nego što možemo zamisliti. Taj jezik u svojim različitim ...
(to nosi forma, ipak što je ova praznina – struja poput neke
opasne rijeke, prekid formalnog čina, kao da je ljubav
djelo mašte ili puti. tako idem naokolo
kupice ili zrcala da bih u tom letimičnome pogledu opazio
drugoga koji se osvrće, s kojom namjerom. ova točka tišine
i zdravo sjeme rasuli se po trbuhu svih žena, onih koje ja
zamišljam. jednu, koju slijedim, dozivam je li ova, ili ona
božica, vještica – ona koja drži kupicu
iz koje bi mogao piti svaki muškarac ili odbiti

DIO 2.

Ne pokušavaj ništa zbog veličine
Koja odgovara, jer u ovome svijetu
Srce će odustati od guranja volkswagena,

to što mi tražimo, jest šala. Jedno bespomoćno
guranje, dogurano da bi se stiglo ondje – opažate kako se
uostalom mukotrpno krećemo

●
taj stari osjećaj dok se vraćam.

mislili su da sam bolestan, zaljubljen. da bi se došlo do 31.
& poslužilo nekome drugome.

drugi
bliski poziv da se očistiš od ljubavi. razmišljajući o njoj
kao o predmetu neki je smetlar ukrao moju umjetnost. nisam
mogao ništa više učiniti
glede toga.

●
popušio se povećani iznos. drugi način da se izmjeri
udaljenost. u ovoj magli iščezao je moj mjesec. lakše
ću skinuti mjesec nego tebe, ma tko ti
bila, moja afrodita, moja zemlja, moj
leptir

●
što sam ono kanio reći. ove godine prolaze
bez iti jednog trena

tako se vraćam onome što je jednostavno & namjensko, nemam
ništa više ni sa čime

osim s rukom & puti. neki poljubac, ukradoh pomislih

što ljudska bića rade u ovoj drugoj
poteškoći. usprkos tome.

●
glava izgleda kao da je zavrložena. idem kroz ladice
tražeći jezik & znam da ga neću naći, ni ti
skrivenog kao ja.

ali jesmo razgovarali. mislim da je to bilo u osvit & ja
nisam mogao zaspati jer sam razmišljao o nevjeri

koju ću otkriti u tebi koja je u meni

od tada nismo progovorili.

•

odričem se žudnje. odričem se puti, i tako uhvaćen
u sebi odupirem se
ostalima. mi smo tako ... kupio sam ploču
kupio sam ti bravu. tko dijeli kombinacije,
tko otvara srce & što se reklo. ljubomora je poput žudnje. tražimo
li, ili ljubimo, ili ... što je to, što je
skriveno & kako ga
otkriti.

•

SEKS U 31. ljudi toliko izgubljeni u pričanju neće
je upoznati. moram pogledati u rječnik da bih
našao afroditu. opet pogledam supruge koje
stanuju u ovim kuhinjama, proklete od onoga
što misle da jesu – tijela iscrpljena, ili debela.
zagrlit ću te. oprat ću ti
posuđe. podgrijati ovu hranu

ali gdje god pošla

prihvati muškarce
poput rano izlazećeg mjeseca. zamisli nas
da smo zaljubljeniji u 31. nego što smo pomislili da možemo
biti

John Newlove

LJUBAVNO PISMO

Kako si? I za koga
želiš od mene stvoriti
junaka? Boli me zub

i pada kiša, nema ulja
u peći. Ili ako ga
i ima

curi po podu.
Je li tvoj otac dobro?
Ja opet pljuçam

krv, iz toga
gnojnoga zuba
kojega uvijek sišem.

I kako je tvoj otac: ta svinja
koju nikada ne upoznah.
I tvoja majka.

Oboje ih prokleo bog. Nadam se
da ih nikada neću sresti. A
ni tebe. Pozdrav.

DOBRO DRUŠTVO, LIJEPE KUĆE

Dobro društvo, lijepe kuće
i znameniti ljudi,
nećete me ugurati
u tvornicu limenki.

Znam ja gdje se mršavi i
polugladni bogovi skrivaju,
spavao sam u njihovim brdima.

S njima sam spavao
u njihovim planinama
mučno se prevrtao po
stijenama nadohvat biljki,

gledao zakrvavljene oči
na svojem grlu iz
svakoga grma i vodopada
koje su bile žedne krvi.

Dobro društvo, lijepi ljudi
samo da ih se ustrijeli,
koliko će stajati pogrebi

u vašim kućama na glasu?
Ja znam gdje se skriva
izgladnjeli bog. Spavao sam
na istokarenoj planini.

ZA I OD CHARLESA WILLIAMSA

Razbij samoću, smrt
varalicama – ne, ne,

život varalicama, među
njima i meni koji se slatko cerim,

ponekad zbiljski, ponekad
u halucinirajućem plesu

proricanju, snovima, slutnji, proroštvu
i svim tim čudesnim radnjama

ja znadem sve bez blagodati –
anđeli iz podzemnog svijeta kažu,

Pazi, mi ćemo ti pokazati
stvari koje će se tek dogoditi.

NEMA PJESME

zbori ptica
svojim držanjem

grakće

uskraćujući
povlasticu
glazbi
ili melodiji

grakće

stojeći
na svojem drvetu

grakće

pokazujući
pod sobom na
nepomičnu
šumu

PJESMA ČOVJEKA KOJI
JE UPRAVO UŠAO REĆI DA
NEĆE DOBITI TELEGRAM
ZA LOVU

za Al Purdyja

Nema ničega pristojnog
za pogledati na TV-u

idem u kupaonicu
odrezati zglavke.

Možete ispiti
ostatak piva.

ŠTO ŽELIŠ, ŠTO ŽELIŠ?

Želim jednu dobru ljubavnicu
koja me neće maltretirati
i koja će dragovoljno podnositi poniženja
koja je tako dobra u postelji
pokriva moje slabosti i koja će potvrditi
moju vještinu, i voljeti me
i tračati također
kako bi povećala moju seksualnu slavu -

što želiš,
što želiš?

Želim jednu dobru ljubavnicu
koja će spremati dobra jela
i slušati s poštovanjem,
laštiti mi cipele, potvrđivati moje laži
izmišljenim statistikama na zabavama;
trpjeti voljno poniženja
i stajati uza me –

Što želiš,
što želiš?

Želim jednu dobru ljubavnicu
koja će šutjeti
osim ako mi govori pohvale u lice
ili glasno iza leđa
koja mrzi moje neprijatelje
i voljno trpi poniženja –

što želiš
što želiš

Želim ljubavnicu
koja trpi poniženja.

VOŽNJA

U svojim pismima ti ništa ne kažeš. Kažeš
da sam vozio cijelu noć kroz snijeg
u nečijem tuđem automobilu
i da grijač nije radio i da sam se skoro smrznuo.
Ali meni je to poznato. I ja živim u ovoj zemlji.
Znam kako je lijepo voziti noću
s bijelim snijegom i pod mjesečinom.

Okružen crnim drvećem i isprepletenim grmljem,
kako je samotna i ljupka ta vožnja,
kako pogubna. Postaješ zemlja.
Sam si sa sobom u tome snježnom prokopu
i borovima i borovima,
bilo da borovi i snijeg glatko promiču unatrag
bilo da voziš ili stojiš ili ideš ili sjediš.

Ova zemlja čeka. Promatra. Kako je divna ova naša
pusta zemlja, daleko od udobnih gradova
i kako samo paše čovjeku. Kažeš vozio si.
To mi ništa ne znači.
Sve što mogu vidjeti jest taj tihi automobil što klizi po snijegu
okružen zidom, tvoje glatko lice, um lišen misli,
hladne noge na pedali, hladne ruke na upravljaču.

GOSPO, GOSPO

Gospo, gospo, ja ne umijem lagati
ja ne posjekoh drvo tvoje višnje.

Bio je to neki drugi čovjek, u neko drugo
godišnje doba, ali iz razloga istog.

Ja jedem kamenje, a ne meso,
ono što ja želim jest žudnja za golom kosti,

nešto što bi ti bacila običnome psetu,
il' meni iako ja vrijeđam dok tako zborim.

Bog znade da se to ne odnosi na
tvoje tijelo, da je ono nalik

nekoj kosti bačenoj tek psu,
ili da bih je ja odbacio od sebe, koje se

s trena u tren ne mogu prisjetiti
ispod te tvoje kožne odjeće koju nosiš –

koju, ako ljubim i kažem,
ljubim i ne lažem.

HARRY, 1967.

Stari Harry samo sjedi na trijemu po cijeli dan buljeći u se, a da
vraga crnoga ne vidi.

Ili da kažemo istinu, on uopće ne sjedi na trijemu. Njegova kuća nema trijem.

Ili da kažemo istinu, Harry uopće nema kuću.

Harry živi za deset dolara tjedno u podstanarskoj sobi i umišlja si da sjedi na trijemu kuće koju nikada imao nije.

Harry se zbližio sa zobenom kašom i makaronima u svojoj starosti. Ima trideset i šest, rođen je 1931.

Rođen poslije Prvoga svjetskog rata, rođen poslije dvadesetih, rođen baš u vrijeme da se jedva sjeća malih porcija Depresije, rođen premlad da bi se borio u Drugome svjetskom ratu, da bi se sjećao detalja.

Harry je visok pet stopa i sedam i pol, Harry je težak stotinu i trideset funti, Harry ima prhut, Harry ima pokvarene zube i nema pretpostavke da će ih ikada popraviti, Harry nosi naočale, Harry je prekinuo školu u šesnaestoj prije nego je završio deveti razred da bi upao u veliku lovu.

Harry izgleda kao da je cijeli život imao TBC, ali nije, Harry nema ništa i izgleda da će imati i manje.

Ali Harry sjedi po cijeli dan na tome trijemu i kao da osjeća zrake sunca, i ne vidi vruga crnoga. Bio je to jedan ušljivi život, a tek ga je prevalio samo pola.

Harry ima 36 i više o ženama čak i ne sanja. Harry zna da više nikada neće taknuti ženu.

Kakva onda korist razmišljati o tome.

Ali Harry je razumio stvari.

Harry je otišao u Etiopiju i bio general u revoluciji.

I svojim je rukama ubio Cara.

I njegovi suplemenici kliznuše preko žućkastosmeđih linija koje su držale strojnice i sasjekoše sabljama sve od reda.

Harry je bio pogođen jednim preostalim komadićem metka koji mu je ostavio ožiljak od jednog inča nalik onome koji mu je ostao od noža na podlaktici.

I Harry nije imao nikakvog izraza na licu kad je vadio iz usta cigaretu da bi njezinim užarenim vrhom spalio ranu dok je neki debeli novinar teško disao s divljenjem dok im se približavao slabi miris izgorenog mesa.

I zujale su filmske kamere.

I Harry je izvukao svoju sablju i izdao zapovijed konjici da krene u napad i filmska je publika diljem svijeta gledala zvučnoga filma vijesti i teško disala dok je Harry osobno otkinuo glavu starome Caru i njegovi oduševljeni suplemenici okruniše Harryja i Harry ...

Harry je uvijek mislio da je riječ kojnica, a ne konjica, naslijeđe njegova kratkotrajnog pohađanja nedjeljne škole u vlažnom zahodu prerijske Ujedinjene crkve.

Za Harryja je to bilo davno i on je imao dosta vremena pred sobom.

Ali Harry više ne shvaća.

On ne zna da je beskorisno vidjeti stvari koje se nikada ne događaju, on ne zna da su za njega snovi sada samo laž, da mu razumijevanje stvari ne čini dobro, prekasno: nije to razlog zašto Harry ne razumije.

Harry jednostavno više ne može, to je sve.

bpNichol

PROSLOV: 1335 COMOX

s jeseni
gubimo se
po novim sobama, piljimo

s prozora starimo
u to godišnje doba

biramo
nove postelje
za ljubav, zbunjemo tijela
svime time
što bi trebalo
ostaviti

pokapamo jedni u drugima svoja lica
kušajući put u ustima
kupimo toplinu
jedni druge posjedujemo
kao oblik ljubavi

preblizu smo moru
čujemo krik galeba
prolazak automobila
brodske sirene
jaučemo
jer raste močvara

otvaramo prozore
za noć za klečanje za molitvu
s rukom u ruci
priljubljujemo se tijelima
– nekom vrstom obreda

oslušujemo more zvona
zvuk ljudi u prolazu
glasovi iščezavaju
dolaze hladni vjetrovi
da nam ohlade gola srca

ljubav je neka vrst ognja
dolazi nas ugrijati
ispuniti nam tijela
tim pokretima
pretačući jedno u drugo
u očaju – soba –

jedan skučeni svijet
koji može biti bilo gdje.

SKUP

za phyllis webb

novi početak
preklinje
za svršetak

ali ništa

nema uzice
koja bi ga uredno
zavezala

ribar baca svoje mreže
ali ih ne može opčiniti

more
nalazi svoj put
prema bunarima koje kopaju farmeri
moleći za kišu

glavni je pokretač plima koja vuče čvrsto
dok ima snage plimno

a farmer baca svoja pismena u očaju
ulijeće u borbu s valovima u mrežama ili

ih odnosi na dno bunara

neutješno gledajući
u lice svoje sjeme začetke

* * *

more
zrcalo

po kojemu skače srce
kad ga se nemarno odbaci

kao što se bacaju riječi
često
u nekoj pjesmi

ili
kao što jedan prijatelj kaže
»'ljubav' riječi su«

jeftine
rekoh ja
bacajući u more svoje srce

sve se stvari vraćaju nekoj obali

čovjek cijeli čovjekov život
kako bi ispunio srži
prazninu

čeka

da plima bilo gdje
uđe

unutra

uđe u me

* * *

pjesme

prijatelji daju
prijateljima

znakove

kako bi
nekako
prešli iz zbiljskog svijeta

mašte

u zbiljski svijet bez riječi

kao što se u pjesmi
odbacuje slog
da bi se pokazalo pravo srce

‘ostalo
je
povijest’

u manjemu ključu
nema glazbe za glavnog pokretača
koja nije njegova
njezina
u konačnici

OVO JE SMRT POEZIJE

OVO JE SMRT POEZIJE. Sjedio sam cijelu noć da bih ovo napisao – pjesma umire, umire – no – već sam rekao da je poezija mrtva – mrtva usprkos nadi usprkos sjećanju – mrtva mrtva mrtva.

ako mi obećaš nekoliko trenutaka mira reći ću ti što pjesma jest ili što je bila jer je poezija sada mrtva. pjesma je ništa pjesma je bila nešto pjesma jest bila je bila je uvijek ova pjesma ista meni koji će ti sada reći ono što treba objasniti što bi ona mogla biti ili je mogla biti (kako kažu oni) MOGLA BITI da sada ne vraćamo u pamet ono što rekoh ali ipak sam prosjedio cijelu noć da bih ti o svemu ovome nešto rekao.

ova je tvoja st. reata tvoja znam da je tvoja jer nije moja iako ti pišem da bih ti rekao da nije moja (moja nije nikad ni bila jer što god da je uvijek rečeno za što sam ja rekao da je rečeno rekla si ti saint reata)

sad ti mogu reći kad je srce mrtvo da je iznijelo pjesmu (poemu) odavno davna draga staru pjesmu odavno i ja ne mogu učiniti ništa da te vratim (njega) (nju) ne ništa uopće ništa da (pjesmu) vratim iako plačem zbog nje da tako kažem jedan dio mene ima glad koja se ne

može utažiti (opet) govorom (starom formom) ne zato što je mrtva
forma koja ju je iznijela

AKTUALNO FAKTUALNO IZVIJESTILA JE DANAS SMRT SVE KOJI ĆE
ME SLUŠATI

kao što bi rekao jedan prijatelj gotovo je početci i svršetci ništa ne
zbore niti su to običavale sredine zbunio sam vas ljudi moji moj
narode koji me sada slušaš tko si ja ne znam danas ni tko sam ja
možda ću znati sada kad je pjesma mrtva

pjesma me je zatočila (ma tko on bio) (nazvao sam ga saint reat)
zatočila me sve dok više nisam mogao dalje gledati u se onkraj
pjesme jer sve mora biti rečeno formi pjesme da bi pjesma mogla
kazati sve JA NEMAM JEZIKA NITI OČIJU ja ljubim pjesmom ZBORI
ZBORI a jezik neće hoćeš li ti sa mnom razgovarati saslušati me pričaj
mi pjesmo nećeš zar nećeš ne možeš me čuti iako si mi postala bliska

kao što sve pjesme moraju rekoh ja rekoh ja prije kao što sam rekao
puno stvari prije prije sada prije nego rekoh što sam rekao (kome?)
saint reatu pred šumskom ogradom saint agnese njemu ili njoj njemu
koji čeka nju koja je sada i zauvijek uhićena u zamku onkraj pjesme
gdje saint reats sada mrtav leži (kako se ondje rodio iz oka a ne iz
jezika) mrtav kako rekoh uz ogradu gdje ga je ugledala saint agnesa
i jedan prijatelj rekao da je mrtav i ja sam znao da je to istina.

Michael Ondaatje

ZMAJEVI

Opet sam vidio zmajeve.
sinoć, pogrbljen na dabrovoj brani,
držao je tijelo k'o što se drži loš cocktail;
njegov je rep, prateći ritam valcera
odašiljao morzeove valove u moj kanu.

Nisu bili odveć bistri
više nijemi k'o svitanja

ili magloviti odsjaj na mušičjem krilu.
Visjelo na njima mlohavo meso
dok su padali u sive bazene
odlazeći pod drveće.

Konačno i ostali vidješe danas jednoga, u zamci,
zapletenog u našoj mreži za badminton.
Za tren oči mu zadrhtaše u dubini naborana lica
dok mu se grlo, neobično snažno, rasteglo
kako bi oslobodio ugasli plamen iznutra:
dirljivim glasom šaptao dok ga je okruživao
jedan uzbuđeni španijel i nas četvoro.

ELIZABETH

Hvataj, reče moj ujak Jack
i oh uhvatih ja ovu veliku jabuku
rumenu k'o stražnjica gđe Kelly.
Rumena je k'o stražnjica gđe Kelly, rekoh ja
i tatica zagrmi
i podigavši me povuče na svoj trbuh.
Poslije ja skrivah jabuku u svojoj sobi
sve dok se nije skupila k'o lice
sve veće oči i nizovi zubi.

Onda me tatica odvede u zoološki vrt
poznavao je čovjeka ondje
staviše mu zmiju oko vrata
i ona odgmiza niz moju haljinu.
osjetila sam njezin palucajući jezik
koji je pljuckao u me k'o škropac.
Otac se nasmija i reče pametna zmija
a gđa se Kelly na nas namrgodi.

U jezercu gdje su držali zlatne ribice
Philip i ja razbismo led lopatama
i pokušasmo spasiti ribice;
jednu smo ubili i Philip je pojede,
a onda me poljubi
s prijesnom neslanom ribom u ustima.

Moja sestra Mary ima pokvarene zube
i rekla je kako sam ja sretna, zatim reče da
imam velike zube, ali Philip reče da sam zgodna.
On je imao velike ruke koje su smrdile.

Pričala bih o Tomu, slatko se smijući,
koji je jutrom plesao u sunčevu uru
učio me francuske korake, okretao se
u ritmu sunca po iskrivljenim granama
koji bi me držao za grudi i gledao u njih klizeći kao puž
ostavljajući brzo svoju žurnu ljubav na mom dlanu.
I ja držah njegovu svjetlucavu ljubav na svom dlanu.

Kad su mu sjekirom odsjekli ramena i vrat
krv se kretala poput grane prema rulji.
A on je posrtao sa svojom visećom rukom
proklinjući njihov jezoviti krik, okretao se
plešući valcer u francuskom stilu do koljena
dok mu je glava pristajala uz tlo,
krv mu se smjestila po odjeći poput stida;
tako
su ga kanili bubnuti s leđa.

A ja sada uživam zabavljajući se
s blijedim mladim Essexom, i svojom okretnom rimom.

KING KONG UPOZNAJE WALLACA STEVENSNA

Uzmimo dvije fotografije –
Wallaca Stevensa i King Konga
(zanimljivo, dok ovo pišem ja jedem bananu?)

Stevens je krupan, dobroćudan, s bijelom kravatom
na pruge. Poslovan čovjek, ali
tamnih mršavih ruku, goli um
misao u njemu.

Kong naprotiv, izgubljen
u ulicama New Yorka osupnjuje
rojeve uznemirenih automobila na
svojim nožnim prstima.

Nigdje razuma.
Prsti od plastike, naelektrizirani
pod kožom. Spreman
odazvati se Metro-Goldwyn-Mayeru.

U međuvremenu W. S. u svojem odijelu
razmišlja o kaosu razmišlja o ogradama
u njegovoj glavi sjeme svježeg bola
istjeruje vruga,
riku zatomljene krvi.

Ruke mu ispale iz sakoa
drže se u ubojičinoj sjeni.

ŽENE POPUT TEBE

rasna pjesma – Sigiri grafiti, 5. stoljeće

Oni ne uzbuđuju
ove gospođe s planina
ne pružaju nam
grčevit trzaj očnih kapaka.

Kralj je mrtav.

Nikome ne odgovaraju
ljubavnik im je
tvrđi kamen.
Žene poput tebe
sile muškarce da otvore svoja srca

‘Dok gledam tebe ne želim
drugi život’
‘Zlatne su mi kože
zarobile mozak’

tko stiže ovdje
iz izbljedjele zemlje
uspne se na ovu tvrđavu
da bi se divio stijeni
i sa samoćom u zraku
iza sebe
uklesao je abecedu
čiji je motiv savršena žudnja

za portretom ovih žena
za zagrljajem
za razgovorom.

Stotine malih stihova
od raznih ruku
postade jedan
običaj bez ičega zauzvrat.
Dok gledam tebe
ne želim drugi život
i okrećem se
prema nebu
i svuda ispod
džungle, valovi tople
svjetovne ljubavi

Držim u ruci novo cvijeće
jedan krug od
malog prsta i palca
koji je prozor
u tvoje grudi

užitak od kože
naušnice naušnice
kovrču
s trbuha
a onda
kamene morske vile
kamenoga srca
suhog poput cvijeta
na stijeni
vi žene krupnih očiju
zlatne
labudice ispijenih grudi
usnica
velikih velikih očiju

mi stojimo okrenuti nebu

Ja vam nosim

sviralu
iz grla
jedne od danguba

stoga mi pričajte
o izrabljenom srcu.

ZAPISI ZA LEGENDU O ŽENI-SALATI

Od rođenja moja žena
mora da je pojela
otprilike dvije trećine
rajskoga vrta.
Ne voća iz kojeg se cijedi medna kaplja
ili pak mesa s rebara životinja
već vrtove zelene salate.
Cijela se jedna arena zelenjave
iskorijenila
kao kad se otkloni pravi filter
koji ostavlja za sobom kostur od grube svjetlosti.

Sve zelenilo završi na koncu
zdrobljeno u njezinu lijevom obrazu.
Njena su usta centrifuga za mljevenje biljaka.
Ona nije nikada u polju
ali zna posisati srčiku travama.
Opazio sam kako je lišće na ukrasnom cvijeću
u našoj kući rijetko i slabo se razvija.
Vrt je jedna prašnjava zdjela.

Kad smo zadnji dan našeg boravka u Raju izišli vani
ona je grickala lišće na svojim grudima i rašljama
Ali nema toga dodira
ničega što bi bilo ravno
jednom poljupcu od klorofila.

IZLASCI

Pokazalo se da sam propustio jedinstvenu priliku.
Ništa nije najavilo moje rođenje
osim godišnjice braka Winstona Churchilla.
Bez krvavih spomenika, ili instrumenata
koji su bili složni glede vremena.
To je bila trica jednoga godišnjeg doba.

Tješio sam se s onih majčinih osam mjeseci.
Dok se ona znojila u svojoj trudnoći na Cejlonu
sluškinja je lakim hodom išla po tratini
noseći tacnu s ledenim pićima,
posjetilo ju je nekoliko prijateljica
kako bi joj ublažile stanje, a ja
ispijao niti života
Wallace je Stevens sjedio u Connecticutu
s čašom soka od naranče na stolu
toliko mu je bilo vruće
da je nosio samo kratke hlače
i na poleđini jednog pisma
počeo pisati »Dobro odjevenog muškarca s bradom«.

Te noći dok je moja majka bila u snu
njezin se stomak hladio
sobnom lepezom
Stevens je slagao riječi
koje su prerasle u rečenice
i glatko ih brijao i
oblikovao, stranica odjednom
postade misao u kojoj ne bijaše ničeg
njegova je glava prisiljavala
njegovu ruku ići kamo mu se prohtjelo
i on opazi svoju ruku koja mu zbori
nema kraja umu, ne, nema
a ja sam rastao u majčinome trbuhu
poput cvijeća izvan prozora u Connecticutu.

BREŽULJCI U PLAMENU

Za Krisa i Freda

I tako je on opet došao pisati
u okrug izgorjelih brežuljaka
sjeverno od Kingstona. U kolibu
na čijim se zidovima širila plijesan.
Žabe gatalinke oko njega.

Vješajući lampu Shell Vapona Stripa
na kuku po sredini sobe
dugo je stajao u mjestu. Otvorio
Hilroyev blok za pisanje, žuto Bicovo pero.
Vjerovao je kako će mu svako ljeto biti ujedno i zadnje.
Ova šifozrenična promjena godišnjih doba,
od lipnja do rujna, kad je izmišljao teme za
priču o naravi svojih prijatelja.
Ponekad u strahu od jalovosti koja ne vodi nikamo
ili se ponašao nalik besmislenoj vodi iz slavine.
Možda će neke godine doći i Sjediti
četiri mjeseca a da ne napiše ni jedne riječi
sjedit će i proučavati boje,
kukce koji žive s njime u sobi.
Što je donio: pisaći stroj
od svijetlo crvenkastog lima, cigarete. Jedan primjerak *Strange Love*,
jedan od *The Intervalsa*, dopisnicu *The Dream*, od Rousseaua.
Riječi njegovih prijatelja bijahu oštre poput groma
koji skida koru s drveća, jednu britvicu.
Dopisnica je bila crtež pokraj prozora
kroz koji je mogao vidjeti rastući krajobraz.
Također jedan plan grada iz 1900.

Konačno, soba je za nj bila neka vrst vremenskog stroja.
Zatvorio je gnjila vrata, sjeo
skupljajući dijelove povijesti. Prva djevojka
koja mu je u parku blizu njegove škole
uvukla vruću ruku u hlače
otkopčala ih i konačno uhvatila izljev
po svojem zaglavku, njega u labirintu njene suknje.
Ona je poslije svirala glasovir
dok je on pio čaj s njenim roditeljima.

Sjećao se toga s iznenađenjem –
to je bio davno zaboravio.
Pod kišnim kabanicama u parku za vrelih dana.

Ljeta su bila temelji civilizacije u njegovu pamćenju
ona su bila stare fotografije koje više nije gledao
jer djevojke na njima bijahu bucmaste, a ne savršene kao u njegovim mislima
a njegova je razuzdana kosa bila ošišana do kože.
Njegovi su se prijatelji oslanjali o bicikle
imali su 16 godina, a htjeli izgledati kao da im je 21
s cigaretama prevelikim za njihova lica.
Mogao je s lakoćom čitati te naravi
koje su bile bez maski poput slika s vjenčanja.
Jedva se prisjećao njihovih imena
iako su pričali po cijeli dan, izmjenjivali pisaljke
i kao psi po travnjaku lunjali oko kuća djevojaka
čekajući noć i besputane seksualne igre svojim jednostavnim pričama.
Seks, igra pogađanja u metu, bacanje žabica
na neki par u polju zaokupljeni ručnim orgazmom
pjevali dramatično u nečije uho zajedno s gramofonskom pločom
*»Što misliš kako mi je / znaš da naša ljubav nije stvarna
onaj za kojim ludiš / samo je skitnica
što misliš kako mi je«*
Shvaćao je sve te složene tenzije na način svoje djece.

Ima jedna slika koja stapa 5 ljeta.
Njih se osmorica zagrlilo
naslonivši se na zid
gledaju u fotografski aparat i u sunce
pokušavaju se osmjehnuti nevidljivom odraslom fotografu
pokušavaju usprkos godinama izgledati da im je 21
i da su zadovoljni.
Ljeto i prijateljstvo trajat će zauvijek.
Osim jednog koji je jeo jabuku. To je bio on
zaboravio se u tom značajnome trenutku.
Sada je gladan toga zagrljaja oko najbližeg ramena.
Ta je mizerna jabuka svježja i bijela.

Otkako je počeo potpaljivati brežuljke
uski trak iz Shella izazvao je dojam.
Osa puži po podu.
prevrće se, svojim fanatičnim strojem.

Popušio je 5 cigareta.
Pisao je polako i pažljivo
s velikom ljubavi i velikom hladnoćom.
Kad završi vratit će se
u lov na laži koje su očevidne.

George Stanley

POMPEJI

Dok čitam ovu pjesmu ja mislim na Pompeje.

Kad su iskopale Pompeje pjesme su nestale,
nalik cvijetu i lomne u kamenu
ne dajući kamenu ništa
međ pomiješan s kamenom
ne učini ga slatkim.

Oči matrona gore na tamnoplavim zidovima
pod njihovim pogledom u plitkim bazenima
zvono od ksilofona, srebrno,
zvono bolničkih kola
alarmno zvono protiv provalnika
pokušava opaziti najsporiji pokret
neumoljiva eksplozija
promijeni sve u cijelosti za jednu sekundu.

Dok čitam ovu pjesmu znam da su mi Pompeji na dlanu.

Nisu bili spremni. Stiglo im je u
krivi čas, srebrno zvono.
Nešto malo dostojanstva se prepiralo za tren se ograđujući
i sve što je od toga ostalo bio je pokret
djevičanstvo, izgubljeni je psić došao kući
poskakujući i poskakujući uhićen k'o u crtiću.

Dok čitam ovu pjesmu ja znam da su Pompeji neizbježni.
Znam da lagano srljamo u pomahnitalost,

osjećam se tako da bih odbacio svoj šešir u Pompeje
prije bijega.

* * *

Trebao bih zboriti poput Plinija Starijeg
sve do svoje smrti, i onda poput mlađega
izvijestiti o vlastitoj smrti:

Bio sam preumoran

da bih pošao vidjeti erupciju. Osim toga,
ujak me je natjerao da proučavam Cicerona.
Čitao sam. Okupao sam se i ručao.
Moje je ujak ondje umro sa šašavo skuhanim šeširom
na svojoj glavi poput pravog admirala. Kad je promijenio
vjetar počele su padati iskre. Majka i ja krenusmo na
sjever. Morao sam je nositi.
Sada je vrijeme prekrasno.
Ja još uvijek čitam. Ciceronov je stil
najviše rimski od svih.

Dragi Tacite,

moj je ujak ondje umro,
rekoše mi da je umro stoički
svi su njegov dugovi namireni,
Majka i ja smo dobro.

Dragi moj Plinije, oni su bili tako
divni ljudi, preminuli.

* * *

Tako lako srljamo u pomahnitalost
bez osvrtnja unatrag, tako graciozno
srebrno će zvono zazvoniti u jedno poslijepodne
zvono ksilofona
zvono bolničkih kola
alarmno zvono protiv provalnika
a Pompeji, muklo nesvjesno nagnuše se na stranu
eksplodiravši pod zaljevom.

Mi ćemo biti pripravnici, ali ne i spremnici,
na našim će usnama tada biti govor,
svjetlo letjeti, gledati plamene jezike
koji teku pod tvojom puti, propusnom za svjetlo
postajući svjesnom

mrkog plamena, tamnocrvenog
zida koji pada iza leteće čađe
a tvoje dvije bijele ruke
grče se u crne grančice
u nemoći riječi, u pokretu kosti.

Ono što si imao namjeru reći
ostat će neizrecivo, čak će i lepršave
riječi žuboriti u kamenom bazenu
i zamrijeti na našim usnama u stvrdnutom brijegu.

* * *

Bilo je vrijeme za utjehu
u osvitu države, vas i mene, republikanaca,
čitaj 'neiskušan život nije vrijedan življenja.'
To nas je moglo utješiti. Ali sada ne možemo
dobiti utjehu iz grčkih maksima
kad svatko oblizuje svoje usne, iščekujući.

* * *

Zvono ksilofona,
Zvono bolničkih kola
Alarmno zvono protiv provalnika, srebrno,
Vrijeme nam je palo u ruke
iz svih ura. Ti gledaš u me za
utjehu, a vrući vjetar
prolijeće, nehajno šibajući naša šiljasta lica,
i tanki protok smrti leprša kroz prozor nalik travi.

SMRT ORFEJA

Životinjska milost u drugima i on
vidje iako je njegova ravnodušnost
kišila k'o mjesta u paklu.
Što je vidio?
dugi, prašnjavi put,
njegova široka ramena pomicahu
stvari ispod svega.
Pticu, povrh, bez-
imene pobude, dolje, bijaše teško vidjeti.
Među njima plesahu momci i djeve.

Ondje po prvi put vidje k'o u snu krastaču,
 žabu na samrti u šupljoj ni-na-zraku-ni-na-vodi
 erupciji njegovih bedara jednu nit mjehurića koja je rasla
 na svakom od eteričnih jahača najmanje veličine.
 Na *njevom!* Za krastačinu glavu krastačino
 oko i toneći u glib bje okrunjen
 crnim zlatom ali mu noge bijahu bijele i ženske.
 Njezine.

Ne, dižući pogled on
 opazi prvo obzorje.

Drndajući

svojim čvrstim noktima žice
 koje kad se pojaviše eterični jahači pojaviše u punoj veličini
 nahrupiše s bolnoga ruba,
 tog obzorja, u njihovu trku
 ščepaše ga i podigoše

PO VERLAINEU

Vers pour être calomnié

Za Scotta

U 4 poslijepodne vidjeh te gdje spavaš
 Tvoje nago tijelo na uskoj postelji
 I ja shvatih – tražeći smisao –
 Ja shvatih kako je sve zaludu na zemlji.

Sam po sebi život je jedan krhak proces
 Um tek cvijet koji se raspada –
 Oh, kad tako mislim čini mi se da ludim!
 Spavaj, ja – strah me drži budnim, mislim

Strasna tugo da te volim – ne možeš ništa –
 Disat ćeš k'o što sada dišeš
 O sklopljeno oko koje smrt tako stavi

Oh usta u snu, uz moja se osmjehuju,
 Ja čujem mrske vječnosti smijeh –
 Probudi se, i reci mi da postoji život drugi!

PO CREELEYJU

Operacija

Poslije
operacije
znaš –
oni su liječnici.

Bol

S jednom svojom polovicom kušavam
ga jače osjetiti-
druga
polovica

čuči u strahu
jednostavno
ga zna:
bol.

Jesam li ovo
ja? Iscrpljeni
glas k'o da zbori.

Objašnjenje

Zašto se sve treba
objasniti?
Nama koji smo
zaboravili

razloge
za življenje
i ne-življenje

& sad sjedimo
uspravno, k'o da nam
je stalo,
čekamo da nam
se objasni.

Srce

Ne možeš ništa
skriti –
čak i od vlastite ruke
probodeno
srce
pokazuje-
nesprestano, strast.

JAHAI PONNY EXPRESSA

Ljudi koji su se borili voljeli jedan drugoga
bijahu oluja,
i jahači Ponny expressa to su znali, i nisu mogli zaboraviti.

Skoro u nemogućnosti da zaborave
odjahaše. Na kakvim
su konjima udarali
po mračnoj zemlji, i jedan
je dostizao drugoga.

Sposobni zaboraviti
da su oni ljudi koji su se svađali i voljeli
oni su jahali.

Pred vjetrom koji se dizao
pred olujom
pred zvukom oluje u

divljini.

IKAR

Za Jima Herndona

Na sredini svojega životnog puta ja se nađoh
u zrakoplovu iz Denvera za San Francisco.

U znoju & tresući se od sinoćnjeg viskija
u aerodinamičnome trupu ja počeh gubiti vjeru.

Ali momak u sjedištu do moga poče mi objašnjavati
let mlažnjaka & otkide komad kartona
da bi mi pokazao rad krila, ali on pade na pod
& ja pomislih, ne vidje ti više Kaliforniju;

umjesto toga udarit ćemo u Superstition Mountains.
Ispih viski pojačah znojenje & pomolih se za motore
dok je on ispisivao na žutom jastuku jednadžbe.

Rekli su: bestežinski je pad cijena opstanka.
Tada se zrakoplov nagnu na stranu, uroni
u zapadno obzorje & ja prijeđoh sljeme smrtnosti.

Fred Wah

MOJ KONJ

Nikad mi se nije dogodilo
da netko tko me je
tako potajno nosio
ugine.

Mislim da
se ritnuo
& zbacio me
u planini
pri dnu
staze.

O moj mrtvi konju
nikad nisam
tako sanjao
kao što sanjah o tebi
ne ondje
kad projahah

AKROBAT NA LOPTI

dječak stoji
drži ravnotežu na lopti
koja se ne miče

čovjek
sjedi na plavoj plahti
na plavoj kutiji
koja se ne miče

na brijegu pozadi jedna žena
& dvoje djece
s psom
ne miču se

jedan konj jede
na udaljenom brijegu
ali jedenje se
ne miče

& plavo nebo
je plavo nebo također

iza zadnjeg brijega
nije ondje
iako čovjek trči
niz planinsku stazu
koja završava
kad on zakorači
u mračnu šumu.

visoko drveće skriva
kamo on to trči
& leluja na vjetru

dok se javi mjesec
ondje neće
biti čovjeka

iako se mjesec miče
onkraj zadnjeg brijega
& tišina također

NA ZEMLJI

Na zemlji
     namarupa
 i u svijetu
     arupa
 u drveću među
 dalekim svjetlima & zvijezdama
 jedna pjesma
                     jedan beskrajni dah
 svaka naša pojedina duša
 srca noge oči
 plove & sjaje
                     eka
 rano jednog jutra
 netko se probija
 kroz sve to
                     sam, planine, potoci
 & mnoga druga stvorenja
 posvuda

VANI SNIJEŽI

vani sniježi
 oni deru medvjedu kožu
 sniježi
 jednu malu crnu medvjedicu
 simetričnih šapa
                     nož
 rasporuje
 unutar njom stranom bedra
 do trtice
                     dok ona stoji nagnuta na bok
 jedan zvuk
 izlazi iz nje
 pada snijeg
 iz nje
 leti iz nje
 sada gola
 medvjeda svinjska tetiva

u pregibu koljena, meso
 malo masno (zima)
njezino.

JEDEMO

‘Jedemo
 Sve što bulji natrag u nas.
 Cijela ova glad
 jest ono što zovemo svijet.’

Riječi nam izlijeću iz usta dok lišće
 pada na tlo ujesen s drveća
 s vjetrom i kišom

(bezbolno
 samo oluja zavija na ulazu u špilju
 lišće struže po pločniku
 i voda
 jedna rijeka također pada u usta
 (Jang-ce, Kolumbijski ocean
 Ocean

Ocean Ocean

oblizuje

Obalu.

Obalu?

KAD JE ON OSTAVLJA

kad je on ostavlja
 kad on odlazi
 kad on ide u lov na kitove
 upuhuje on svoj dah
 u jednu ogromnu morsku algu
 koja ima oblik jedne omanje lopte

veže je i pruža je njoj
da mu je čuva
dok se on ne vrati
ili dotle da zna da neće
kad se ona ispuše

oko svoga vrata
nosi ona njegov dah
ili preko svoje starinske postelje noću
njegov dah

(obzorje oceana se nadimlje i raste plima
nešto nalik staroj morskoj koži
skinutoj narukvici od morske trave
kutiji od cedrovine
zraka
koji čuvaš za me
dok se ne vratim)

IDUĆEG PROLJEĆA

idućeg ću proljeća
izići vani u vrt
i držalom
posaditi samoga sebe
i sebe pojesti kad dođe jesen

LARDEAU / LJETO 1964.

Rekoh spavali smo u brvnari
na samome dnu doline
gledali zalazak sunca poslije večere
preko smrznutog polja prema sjeveru
do bezimenog glečera, onda
planine oko nas
bijeje od mjesečine.

I ja rekoh bio je to vruć dan
ondje gdje smo bili ja imah glavobolju
u podne plavetnilo iznad nas okrenu
u mutno zelenilo drveća u pokretu
naslagane klade počеше se kotrljati poda mnom
i otpočesmo poslijepodneвно krstarenje
pogledajući se u šumu.

O Lardeau?
Malo se toga ima za reći.
Zelen je, kiši
često, planine
su prekrasne,
po noći je mjesečina,
bezimeni glečer ima oblik
ptice u letu, sa zvijezdama u
očima, moje čizme
daju mi osjećaj snage
ali i preteškim da uporabim snagu
rijeke i potoci
teku na jug u jezero
ima komaraca, zovu ih
glava od mramora.

Na kraju toga
sve je to bio samo san
rekoh podižući oči s
osamdeset stopa visokog stupa
za vrijeme ručka, a on:
pa, ja ću biti ovdje cijelu zimu
i krstarenje je lakše na krpljama
iako je ovo ljeto bilo ugodno
izazvat će šok idući put u gradu

Ja rekoh
mora da si završio posao
na vrhu Meadow Mountaina
jer ona je potekla u 9. 15
i mi smo tada također bili blizu vrhu
imao sam bolove u truhu.

Phyllis Webb

ŠETNJA UZ SEINEU

Ova voda otječe
kroz kameni zagrljaj
ove obale duž koje šetamo
i stari riječni ribari pecaju
bacaju pjesmu u mrežu pokretom
koji vuče naše spojene ruke
previše blizu rubu.

Ova rijeka tegli
šlepere, samoubojstva, ribice, svojom
čudesnom strujom, i jake
gradove u miru i ratu, sve to
prelijeva kobnim oceanom
gdje se čak i naše zamršene misli hlade
na moru znanja.

Ovi nagnuti, zabrađeni, tamni ljudi znaju
za konačnu tragediju zavijaju poput
sirene iz širokoga neba
pokrivaju oči, sa željom
sa željom da nisu vidjeli našu odanost
ispravnome cilju u pokvarenoj zemlji
i naše konačno jamstvo.

A mi usporavamo
naše riječi do nijemosti
(radi ljepote tišine od mudrosti
konjske zaprege) namreškane
svjetlosti i lišća u tom carskom
shvaćanju i snu, pokreta i stajanja
kao u ljubavi i smrti, na samom rubu rijeke.

SJEDENJE

Stupanj ništavnosti
je važan:
sjediti isprazno
na suncu
upijajući vatru
to je način kako se
može popraviti
ovaj izuzetni svijet
sjediti sasvim
mirno
i tek
neznatno ljudski.

RILKE

Rilke, izgovaram tvoje ime i odbacujem ga
s tvojim anđelima, tvojim anđelima, tvojim kipovima,
i djevicama, i konjem u polju kojeg je
uhvatilo za kopito drvo. Ne mogu primiti toliko
odanosti, odanosti, snijeg pada poput čipke
po tvojim očima godinama kao iz vida
izgubljene pjesme, ruže, tonu u snijeg
u dalekim brdima.

Odlazi sa svojim ženama u Rusiju ili ih povedi
u Francusku i povedi ih ili ne, pjesnik je u
tebi, duh, one to obožavaju.
(upoznala sam jednu u Parizu, sklonu
smrti u svim oblicima. Pisma koja si joj poslao
reče ona, ukrali joj iz auta).

Rilke.

Klauni i anđeli držahu te u sućuti.
Mogao si sjediti u sobi ništa ne zboreći,
ništa. Tvoji obožavatelji mišljahu da si ondje,
nazočan, u mudrosti. Ali ti si morao ostaviti
svakoga jednom, najmanje jednom. To je
bila tvoja kob.

Ovaj je list zasjenjena dvorana u Devinjskome dvorcu.
Odjeci. Odjeci.
Ne znam zašto sam ovdje.

PROLJETNA

OK. Glede mene to je u redu
ukoliko inzistiraš na tome da se ponavljaš.
i ja to također činim, ali čudo je

u jednoj maloj promjeni.
dat ću ti tri nacрта za novu
strategiju kako bismo raščistili stvari:

ti si uvijek bio fenomenalno
epifomenalan – i slijep.
Otvori mi oči, sklopljene ovim snijegom sporim.

DANI JEDNOROGA

Sjećam se kad su jednorozi
jezdili u krdima po livadi
pokraj brvnare, i kako su se poslije
odmarali, zabacujući svoje draguljima
urešene rogove suncu na zapadu dok smo mi
dijelili napetost privatnog posjeda
i potrebu da budemo sami.

Ili kad smo šetali plažom
usamljena nježna životinja
mogla nas je slijediti svojim mekim šapama
sve dok se ne bismo okrenuli i
prozborili riječi kojima smo je utješili.

Činilo se da su uvijek u blizini
spremni pokazati svoje oči i piljiti
u nas, stojeći u svojoj kremastoj
koži, isplaženih ružičastih jezika
radi naše dobrohotnosti.

Kao da znaju da će ih uvijek iznad
svega dame ljuljati
u njihovoj paučjoj mreži.

Znala sam gdje spavaju
i kako se povija trava
od njihove podivljajalosti
i sažalijevala sam ih.

Bilo je to jučer, ili mi se barem
čini da je bilo jučer kad smo ih
mogli dirnuti i okrenuti se i oni se
pojaviše sasvim zbiljski u našoj mašti.
Ali oni nastaviše hod s uljudnim suncem
tiho se okrznuvši o priču
spuštaju i dižu rogove i
opet ih spuštajući.

Znam da je ovo sada teško povjerovati
dok se panično smrjavamo
u brvnari i naše stanice uništavaju
jedna drugu
prave glazbu i izumiru
i veliki snovi idu dalje
radi općeg dobra.

MRLJE OD KRVI

Nosim odsutnog uma crvene
papuče i crvenu vestu –
mrlje od krvi
pristajući uz loši engleski
kojim je grof Drakula dao intervju
na radiju u jutarnjem suncu.
dodirujem rupe na grlu
gdje cvjetaju makovi – mrlje od krvi
mrlje od mjesečnice. '14 000 štakora',
zbori Drakula i novinar
ponavlja 14 000 štakora! Divota!
uzdiše on, 'Karpati' –

fotografija, tako zavodnička! Grofu se također sviđa film; već ga je gledao nekoliko puta. Zbori svojim drjemljivim glasom kako mu nisu trebale upute, nije želio šminku, jer je to želio izvesti svojim vlastitim zubima. Klizio je iz role u rolu vjerujući u reinkarnaciju, u preobražaj. Ipak 14 000 štakora i opsjednuti građani nizozemskog grada gdje su se snimali ti prizori (bez njega) nisu važni. 'A Hollywood?', novinar upita osobno glumca, 'sljedeći je Hollywood?' Tko zna? Tko zna?

Jezero krvi u mojim dvorcima.
Svjetske žene mimohodiraju ispred mene u crvenim papučama i crvenim vestama, naprijed natrag, naprijed i natrag, stisnutih pesnica. moje srce izlazi iz mojih grudi zbog 14 000 štakora i građana Delfta, zbog svih žena svijeta u menzesu. Ipak i ja oponašam umorstvo iz strasti: Pogledajte ove ruke. Pogledajte kako se suši crvena boja na moje brade kostima dok se ja preobražavam u Buddhinu oku, *animus mundi*.

Pri jutarnjem suncu grof se Drakula naginje mojem grlu svojim zubima.
Zadihanim makovima. Mišlju.

ALEX

danas u pet sati četvorogodišnji Alex reče narisat ću tvoju sliku!
u početku mi nije narisao uši i ja rekoh trebaš mi dati uši
željela bih velike uši, jedno sa svake strane i on ih nadoda i sprijeda dolje tri puceta sada ću učiniti da ti haljina bude široka i učini tako

i stavi pribadače posvuda po mojim rebrima i ja čekah
i on reče sada ću u te staviti nož
bio je pokraj mene i ja rekoh hoće li boljeti
i Ne! odgovori on i mi se nasmijismo i on reče
sad ću te zapaliti i on stavi mušku
vatru u me na pravo mjesto i onda me nadrlja
svu u plamenu i poviče VATRA VATRA VATRA
VATRA VATRA VATRA i ja rekoh
hoćemo li pozvati vatrogasce i on reče Da!
evo ih ovdje i naslanjaju se ljestve
i mi načinismo buku nalik sirenama dok je on crtao
kola preko cijele stranice a onda reče Kuća! i
ugasi vatru i bolje je tako rekoh ja
a on se zakotrlja kao da je poludio
jer je sve to bilo na papiru.

BILJEŠKE O PISCIMA

Margaret Atwood rođena je 1939. g. u Ottawi, a danas boravi u Torontu. Već kao tinejdžerica skrenula je na se pozornost u pjesničkim krugovima i uskoro postala najpoznatija kanadska spisateljica. Njezini su romani postajali best-selleri, a povremeno je objavljivala i poeziju koja je, na neki način, predstavljala pripremu za ono što će uslijediti u njezinu proznome radu. Veliku je pozornost obraćala onima koji podnose mučenja u tamnicama zbog političkih neslaganja s vlašću. Time njezino djelovanje postaje angažirano, kako na području umjetnosti, tako i na osobnoj razini – jednom riječi, Margaret Atwood je spisateljica koja je jednako odgovorna kako prema umjetnosti, tako i prema društvenom životu.

Važnije zbirke:

The Circle Game (1966.), *The Journals of Susanna Moodie* (1970.), *Procedures for Underground* (1970.), *Power Politics* (1971.), *Two-Headed Poems* (1978.), *True Stories* (1980.).

Bill Bissett rođen je u Halifaxu 1939. g. te poslije školovanja prelazi na zapadnu obalu. Danas živi negdje u British Columbiju i vodi jednu od najpoznatijih izdavačkih kuća za poeziju Blew Ointment Press. U svojoj ga zemlji drže začetnikom konkretne poezije (zajedno sa bpNichol). Odabravši svoj položaj da živi marginalno, on ne preza od toga da provocira vojni i ekonomski imperijalizam, vojnu silu te prekomjerno iskorištavanje prirodnih resursa.

Uspio je svesti svoj osobni život na razinu osobnog minimalizma, a isto tako i svoju poeziju kad je riječ o pjesničkom izričaju. Po njegovim riječima »kritičar nam ne treba kazivati što ne valja – mi znamo što ne valja jer je to suprotno našem duhu i svim djelatnostima«. Zbog toga se i njegova poezija shvaća kao upozorenje iz izvanjskog svijeta onima koji žive u poderotinama gradova.

Važnije zbirke:

We Sleep Inside Each Other All (1966.), *Awake in the Red Desert* (1968.), *Nobody Owns the Earth* (1971.), *Poems for Yoshi* (1977.), *Sailor* (1978.), *Northern Birds in Color* (1981.).

Robin Blaser rođen je 1925. g. u Denveru, odrastao u Idahou i živi u Vancouveru. Pedesetih je godina bio sudionikom »Renaissance« pokreta u San Franciscu gdje se družio s vodećim američkim pjesnicima Jackom Spicerom i Robertom Duncanom. Njegov je utjecaj na suvremenu kanadsku poeziju ogroman, posebice u Ontariju i Quebecu. Njegova je poezija »teška« jer u njoj možemo pronaći refleksije od predsokratovaca pa sve do suvremenih francuskih filozofa.

On u svojoj poeziji zapravo nudi diskurse koji su jednostavniji od samoga života koji je, po našem mišljenju, jednostavniji nego što u stvari jest. Poeziju nosimo u sebi kao i sve ono čemu smo dozvolili da uđe u nas. Zbog toga su njegove pjesme uobličeni svijet koji je oko nas.

Važnije zbirke:

The Moth Poem (1964.), *Les Chimeres* (1964.), *Cups* (1968.), *Image-Nations 1-12* (1974.), *Image-Nations 12-14*, itd. (1975).

George Bowering rođen je 1936. g. u Pentictonu. Živi u Vancouveru. Jedno je vrijeme predavao književnost na sveučilištu Simon Fraser. O njegovoj je poeziji možda ponajbolji sud izrekao Warren Tallman, koji na jednom mjestu kaže: »Umjesto da ispriča *priču* o svojem životu (čemu zapravo humanistički pjesnik teži), Bowering priča priču o svojem životu, životu koji je u njemu.«

Važnije zbirke:

Points on the Grid (1964.), *Baseball* (1967.), *Geneve* (1971), *Curious* (1973), *Allophanes* (1976.), *Particular Accidents* (1981.), *West Window* (1982.).

Victor Coleman rođen je 1944. u Torontu. Živi u Kingstonu i radi u filmoteci. Njegova je poezija samo jedan vid njegove ogromne energije koju je posvetio umjetnosti općenito. Već sa dvadeset godina ostavlja školu i postaje urednik u Oxford University Pressu i osniva vrlo značajan književni časopis *Island*. Bavi se izdavaštvom, glazbom, fotografijom i tiskarskim strojevima. Uzori su mu Louis Zukofsky (bez kojega je nezamislivo govoriti o američkom beat pokretu) i Frank Zappa. Svoju je prvu knjigu objavio kad je imao dvadeset godina i od tada njegovo pjesništvo izlazi iz uobičajenih okvira kanadske poezije prvenstveno po tome što je visoko intelektualno i konverzira filozofskim aluzijama prema umjetnosti koje nadilaze svakodnevne kanadske pjesničke standarde. Iako je nazočio flower-power pokretu (opservirao je konzumiranje droga, seksa i glazbe) njega prvenstveno zanima život, tj. način na koji bi ljudi mogli najbolje živjeti, a ne ljenčariti.

Važnije zbirke:

From Erike Satie's Notes to the Music (1965.), *One/Eye/Love* (1967.), *Light Verse* (1969.), *Parking Lots* (1972.), *Stranger* (1974.), *Terrific at Both Ends* (1979.).

Frank Davey rođen je 1940. g. u Vancouveru, preselio se u Abbotsford i danas živi u Torontu. Uređuje časopis za književnu kritiku *Open Letter*. Svoj je pjesnički rad usmjerio u pravcu koji su zagovarali Jack Spicer i krug oko njega. Pjesma nije glazba riječi o životu, već riječi koje rabi život – to je odakle polazi Davey i nastavlja »ja se krećem u meni stranome svijetu, poput svih ljudi, selimo se u nepoznate svjetove, postajemo novi ljudi«. Iako je većim dijelom svojega opusa vezan uz književnu prošlost

i legendama, primjerice legendama o kralju Arthuru, u jednoj od svojih knjiga poezije (*War Poems*) okrenuo se u drugom pravcu, ali ne na način kako to sugerira naslov, već na način kako ga vodi pjesma, tj. na samu pjesmu.

Važnije zbirke:

Bridge Force (1965.), *Weeds* (1970.), *King of Swords* (1972.), *Arcana* (1973.), *The Clallam* (1974.), *The Arches: Selected Poems* (1980), *Capitalistic Affection!* (1982.).

Chris Dewdney rođen je 1951. g. u Londonu, Ontario. Živi u Torontu gdje predaje književnost na York Universityju. Njegova je poezija specifična po tome što se koristi rječnikom iz raznih leksikona koji obrađuju povijest, arheologiju, paleontologiju, antropologiju, lingvistiku, fiziku pa je književna kritika uočila da se njegova poezija o hidrotermičkim avionima pojavljuje ondje gdje čitatelj očekuje da bi mogao čitati Wordswortha i to stvara nesporazume. Kritika je ustvrdila i to da je njegova poezija kompjutorski programirana Debussyjevom glazbom i rječnikom od kojega treba stvoriti poeziju.

Važnije zbirke:

Golders Green (1971.), *A Paleozoic Geology of London, Ontario* (1973.), *Fovea Centralis* (1975.), *Alter Sublime* (1980.), *Spring Trances & Cenozoic Asylum* (1982.).

Brian Fawcett rođen je 1944. g. u Prince Georgeu, a ondje je i odrastao. Poslije se preselio u Vancouver. Jedno je vrijeme podučavao po državnim kaznionicama. U svojim je djelima stoga i obznanio svoje socijalne i političke nazore koristeći se jednako mitom i političkim ozračjem negdje na tragu Charlesa Olsona i Ezre Pounda. Ljepota u poeziji i ljudima očarava ga kao i pravda ili prava ekonomija. Privatnost i javnost podliježu jednakom pravu na proučavanje i odgovornost. Upravo zbog toga on i ističe da je priča o Tristanu i Izoldi ključna za englesku književnost: strastvena ljubav ... dužnost prema nepravdi u društvu i kulturi. Vrlo je blizak u svojim promišljanjima Franku Daveyju po kojemu su estetika i etika komplementarne po ozbiljnosti i uporabi.

Važnije zbirke:

Friends (1971.), *The Opening* (1974.), *Permanent Relationship* (1975.), *Creatures of State* (1977.), *Tristram's Book* (1981.), *Aggressive Transport* (1982.).

D. G. Jones rođen je 1929. g. u Bancroftu, Ontario. Poslije živi u North Hatleyju, Quebec. Predavao je na sveučilištu u Sherbrookeu i uređivao književni časopis *Ellipse*. Bježeći od kanadskih modernista iz Montreala (Smith, Scott, Klein, Page), on je okrenuo uho prema USA i osluškivao što rade W. C. Williams i Robert Duncan. Jednako tako osjeća se i jak dodir s poezijom Ezre Pounda. No, ono bitno u njegovoj poeziji jest opservacija na način kako to čine slikari (obožavao je pejzaže Davida Milnea), od vizualnog doživljaja transpozicija u meditativne slojeve i zaustaviti se prije negoli prevlada didaktika. I to na način da se uvijek ponudi nešto drugo od očekivanoga.

Važnije zbirke:

Frost on the Sun (1957.), *The Sun is Axeman* (1961.), *Phrases From Orpheus* (1967.), *Under the Thunder Flowers Light up the Earth* (1977.).

Lionel Kearns rođen je 1937. g. u Nelsonu, a poslije se preselio u Vancouver. Podučavao lingvistiku na sveučilištu Simon Frazer. Igrao je hokej (u napadu) zajedno sa jednim od svojih sinova. Poeziju je čitao zajedno sa bpNichol i za njega je značajno da poeziji posvećuje pozornost glede njezinih zvukovnih mogućnosti. No, ono bitno može se svesti na njegov ljevičarski humanizam i komediju. Za njega je sve jezik, a smrt je, zapravo, smrt jezika. Stoga i ne čudi izjava da je za njega »poezija je borba života protiv smrti«. Pjesmu shvaća dvojako: kao pjesnički proces, ali i kao socijalni angažman. Boravio je dosta u zemljama tzv. Trećeg svijeta što se osjeća i u njegovoj poeziji.

Važnije zbirke:

Songs of Circumstance (1963.), *Listen, George* (1965.), *Pointing* (1967.), *By the Light of the Silvery McLune* (1969), *About Time* (1974.), *Practicing Up to Be Human* (1978.), *Ignoring the Bomb: Selected Poems* (1982.).

Robert Kroetsch rođen je 1927. g. u Heisleru, Alberta. Jedno je vrijeme podučavao u državi New York, a onda se preselio u Winnipeg. Prvu je književnu nagradu (Governor General's Award) dobio 1969. za prozu, i to za roman *The Studhorse Man*. Time je postao jedan od vodećih proznih pisaca. U kanadskoj ga književnosti smatraju glavnim književnikom postmodernizma (Linda Hutcheon ga je prozvala Mr. Canadian Postmodern). No, kasnih sedamdesetih potpunoma se posvetio poeziji. Njegov je rad vrlo značajan i na području teorije književnosti i to onomu dijelu koji se odnosi na postmodernizam. U svojoj je poeziji ostavljao uvijek jedno mjesto prazno ne dozvoljavajući da mu se pjesnički krug zatvori što je uočio i Eli Mandel (kanadski prerijski pjesnik) pa i napisao: »Njegova dostignuća, takva kakva jesu, teško je u cijelosti razumjeti jer im je cilj spriječiti realizaciju kojom bi se završio projekt: nastavilo govoriti, pisati pjesmu.«

Važnije zbirke:

The Stone Hammer (1975.), *The Ledger* (1975.), *Seed Catalogue* (1977.), *The Sad Phoenician* (1979.), *Field Notes* (1981.).

Daphne Marlatt rođena je 1942. g. u Melbourneu, djetinjstvo provela u Maleziji, a onda se doselila u Vancouver gdje predaje povijest. Njezin je pristup poeziji fenomenološki, na tragu Ezre Pounda odvaja se od metafore dajući prednost metonimiji. Kako je godinama pisala svoju poeziju, tako su i njezine pjesme bivale sve duže i šire jer se oslobađala osobnih usredotočenosti na jastvo, a više se okretala socijalnim problemima. Pače, ona ide dalje i dozvoljava drugima da postanu sukreatori u njezinoj poeziji pa je 1975. izjavila: »Ne morate je razumjeti. Morate je doživjeti ... naravno, ne možete je doživjeti ako ste ona. Ali morate je nekako pustiti unutra.«

Važnije zbirke:

leaf leaf/s (1968.), *Rings* (1971.), *Vancouver Poems* (1972.), *Net Work: Selected Writing* (1980.), *What Matters* (1980.).

David McFadden rodio se 1940. g. u Hamiltonu i živio ondje do 1979. kada se preselio u Nalson gdje je izdao pet prvih brojeva časopisa *Writing*. Ovaj naslov, po riječima G. Boweringa, najbolje ilustrira pjesnikovu karijeru jer je bio pjesnik, romanopisac, esejist, reporter, izdavač, urednik, slikar i učitelj svih ovih navedenih aktivnosti. Njegovo je pjesništvo, međutim, ostavilo kritičare na distanci jer nisu znali kako mu prići. On, primjerice, rabi humor na onim mjestima gdje očekujemo tugu, naturalizam na mjestima gdje se očekuje misticizam itd. Ipak, njegov je subjekt imaginativna vrijednost svakodnevnog života na ulici, na obiteljskoj vožnji, ili pri radu. Na neki način on zauzima poziciju koju je svojevremeno zauzimao W. Blake, poziciju koja je ljudski univerzum i da je univerzum svetinja i da je prirodan. Zbog toga percepcije nisu samo koraci k znanju, već darovi vizija. Po njemu »svijet govori: pjesma sluša«.

Važnije zbirke:

The Poem Poem (1967.), *Poems Worth Knowing* (1971.), *A Knight in Dried Plums* (1975.), *The Poet's Progress* (1977.), *On the Road Again* (1978.), *My Body Was Eaten by Dogs: Selected Poems* (1981.).

Barry McKinnon rodio se 1944. g. u Calgaryju, živi u Prince Georgeu, gdje je urednik i izdavač *Caledonia Writing Series*. Njega su u životu, pa tako i u poeziji / sintaksi uvijek zanimala ona krajnja pitanja o smislu života. Život se svodi na konstantnu meditaciju. I zbog toga toliki detalji iz budnog života koji su čisto ontološki. Po njemu svijet je načinjen od jezika. I zato pjesnik mora biti dobar čitatelj da bi onda i našao dobrog čitatelja svojih pjesama. A čitatelji su uvijek vezani sudbinski uz ljubav i to u jednom miljeu u kojemu prevladava razočarenje. Pred nama su prirodni elementi i imaginacija, hrana i smrt. Za njegovu se poeziju kaže da je, više negoli od ikojeg od njegovih suvremenika, poezija života. On umjesto nas postavlja ona pitanja koja su imanentna baš nama, ali od kojih brzo okrećemo glavu. U njegovoj poeziji prevladava melankolija koju su njegovi suvremenici potisnuli i zbog toga je njegovo mjesto u kanadskoj poeziji dosta specifično.

Važnije zbirke:

The Golden Daybreak Hair (1967.), *The Carcasses of Spring* (1971.), *I Wanted to Say Something* (1975.), *The Death of a Lyric Poet* (1975.), *Songs & Speeches* (1976.), *The the* (1979.).

John Newlove rođen je 1938. g. u Reginai i ondje se vratio tijekom sedamdesetih nakon što je živio u svim pokrajinama. Rano je stekao ugled usamljenika s naglašenim egzistencijalizmom u kojemu dominira očaj. S gorčinom i bolom on reagira na pohlepu i

ubojitost humanih institucija. U svojim pjesmama on crta osobe koje su povrijeđene od strane apstraktnih institucija koje se maskiraju u obliku povijesti. Njegov je osobni stav da »mi nismo oruđe u rukama povijesti već njezini tvorci«. Po njemu čovjekova je moralna dužnost i odgovornost da slijedi zakone prirode. On, zapravo, uvijek ispituje svoje osobne padove. Margaret Atwood je u njegovoj poeziji prepoznala njegov pokušaj spašavanja duše koji mora, po njezinim riječima, »doći iz riječi i usprkos njima i sučeljavanja s istinom«.

Važnije zbirke:

Moving in Alone (1977.), *Black Night Window* (1968.), *The Cave* (1970.), *Lies* (1972.), *The Fat Man* (1977.), *The Green Plain* (1981.).

bpNichol rođen je 1944. u Vancouveru, danas živi u Torontu. Poznat je kao vodeći kanadski »concrete-&-sound« pjesnik. Poznat je po tome što je uvijek istraživao ono što on naziva »borderblur«, tj. njegov se pjesnički opus zasniva na vizualnoj umjetnosti, poeziji, scenskim nastupima, snimanjem nosača zvuka, razdraživanjem publike dadom itd. Sa još trojicom pjesnika (McCafferyjem, Duttonom i Barretto-Riverom) Nichol će sedamdesetih osnovati jednu grupu koja će izvoditi tzv. sound/stage poeziju a koristit će dostignuća fonetike, psihoterapije i suvremene francuske filozofije. On će također tijesno surađivati i sa Billom Bissettom. Često se pozivao na engleski jezik pa se tako u svojemu najobimnijem djelu, svojevrsnoj autobiografsko-enciklopedijskoj Martyrologyji, zalaže za beatifikaciju engleskih riječi. Često je znao reći da piše da bi »vidio kamo će ga to odvesti«.

Važnije zbirke:

Journeying & the Returns (1967.), *Monotones* (1971.), *The Martyrology, Books III & IV* (1976.), *As Elected: Selected Writing* (1980.), *The Martyrology, Book V* (1982.).

Michael Ondaatje rođen je 1943. g. na Cejlonu. Djetinjstvo provodi u Engleskoj, a danas živi u Torontu. Predaje engleski na koledžu Glendon. Snimio je nekoliko igranih filmova i napisao roman *Coming Through Slaughter*, koji ga je afirmirao na kanadskoj književnoj sceni. Njegov se razvojni put može pratiti na tragu engleskog naslijeđa, zatim W. Stevensa i na kraju neoavangarde. Za njega se kaže da je pravi primjer onoga pisca kakvoga je imao na umu Frank Davey kad je rekao da postmoderni autor donosi jednu novu energiju u sva područja umjetnosti bez filozofskog snobizma. Zbog toga i akteri u djelima Michaela Ondaatjea mogu biti glumci iz drugorazrednih filmova ili pak trubači koje se može naći po brijacima, a duboke religiozne misli u stihovima o King Kongu koji upoznaje W. Stevensa ili u crtanom filmu u kojemu je glavni junak Popeye. O svojoj se poeziji najbolje izrazio sam: »Tko zna što postati od iduće misli ili rečenice? U što sam vjerovao ili osjećao dok sam pisao svoje pjesme očevitno nije ono u što vjerujem ili osjećam sada. Jedna nijansa, jedna sličica, i sve se mijenja.«

Važnije zbirke:

The Dainty Monsters (1976.), *The Man With Seven Toes* (1969.), *The Collected Works of Billy the Kid* (1970.), *Rat Jelly* (1973.), *Elimination Dance* (1978.), *There's a Trick With a Knife I'm Learning to Do* (1979.), *Tin Roof* (1982.), *Running in the Family* (1982.), *Secular Love* (1984.).

George Stanley rođen je 1934. g. u San Franciscu, a onda se preselio u Kanadu. Bio je pripadnik drugog naraštaja San Francisco »renaissance« pokreta i uređivao časopis *Open Space* (zajedno sa Stanom Perskyjem) koji je bio u to vrijeme najvažniji književni časopis na engleskom govornom području u Americi. Za razliku od većine kanadskih pjesnika koji se povode za engleskim i američkim pjesnicima, njegovo je uporište u europskoj tradiciji i to u djelima Rimbauda, Verlainea ili, pak, Rilkea. Pokretač mu je Eros, kako tjelesni tako i umni, voli bejzbol, feministkinje, simpatizira gay udruge, ljevičare i čita Heideggera. U pjesmama prati proces običnoga govora koji se pretvara u ljepotu i obratno.

Važnije zbirke:

Tete Rouge (1963.), *Flowers* (1965.), *Beyond Love* (1968.), *You* (1974.), *The Stick* (1974.), *Mountains & Air* (1978.).

Fred Wah rođen je 1939. g. u Moose Jawu i preselio se, dok je još bio dječak, u Kootenays i danas boravi u South Slovanu, B. C. Voditelj je kreativnog pisanja na David Thompson University Centeru u Nelsonu. Bio je predodređen za igrača hokeja (kao i Lionel Kearns) i glazbenika (danas svira trubu u raznim bandovima), ali se posvetio književnosti i uređivao časopis *Tish*. Za njegovu se poeziju kaže da je izuzetno melodiozna upravo zbog njegovih sklonosti glazbi, posebice jazzu, ali se ne smije smetnuti s uma krajobraz u kojemu dominiraju snjegovi West Kootenaya pa se kaže da njegove pjesme izlaze iz njegova trbuha i pluća. Osobitu sklonost gaji prema poeziji Coleridgea, posebice onom njezinu dijelu koji se bavi pitanjem pretakanja izvanjskog doživljaja u unutarnji i obratno. Njegovo ključno mjesto u stvaranju fenomenološke je naravi, a ključna riječ – disanje.

Važnije zbirke:

Lardeau (1965.), *Mountain* (1976.), *Among* (1972.), *Pictograms from the Interior* (1975.), *Loki Is Buried at Smokey Creek: Selected Poems* (1980.), *Breathin' My Name with a Sigh* (1982.), *Owner's Manual* (1981.).

Phyllis Webb rođena je 1927. g. u Victoriji. Živi na Saltspring Islandu. U nekoliko je navrata bila političarka, tajnica, učiteljica i progamer na radio postajama. Zadnje dvije dekade, po riječima književne kritike, ona je među rijetkim kanadskim piscima koji rade koristeći se dovinućima svojih europskih kolega, bilo da je riječ o umjetnosti ili, pak, filozofiji. S druge strane izuzetno joj je bliska poetika koja se bazira na tradiciji Pound-Williams. Ona je pjesnikinja koja je imala najduže stanke između objavljenih knjiga što ju je potvrdilo ozbiljnom pjesnikinjom i donijelo joj stanoviti ugled u književnim (i

kritičarskim) krugovima. Za njezinu je poeziju značajno to što se ona izrijeком obraća čitatelju i u jednom pismu Margaret Atwood ona govori o tome kako Margaret govori one stvari koje čitatelj ne želi čuti, izravno, ogoljeno, bilo da je riječ o rođenju ili smrti, a što je odlika i njezine poezije. Neki su je po shvaćanju uspoređivali sa St.-Denys Garneau.

Važnije zbirke:

Trio / sa Elijem Mandelom i Gaelom Turnbullom / (1954.), *Even Your Right Eye* (1956.), *The Sea Is Also a Garden* (1962.), *Naked Poems* (1965.), *Selected Poems* (1971.), *Wilson's Bowl* (1980.), *Sunday Water* (1982.), *The Vision Tree: Selected Poems* (1982.).

PUTNE FIGURE

Jakša Fiamengo

FUGA

Kad postanem vjetar posvud će me biti,
U vlatima nježnim, u krošnjama šumnim;
Svim ljudima dobrim, i tužnim i umnim,
Pričat ću o tebi. I bit ćemo siti

Razgovora lijepih, večernjih ponešto
Al' još uvijek skladnih. Bit ću ona fuga
Što nas spaja s jakim naslagama juga
I gdje hoćeš stiže, sigurno i vješto.

Kad postanem vjetar moći ću te taknut
U svakom trenutku, uvijek zakoraknut
U tvoj dio svijeta. I bit ću ko more

Da ti tiho šapnem: budi blizu mene
Da mi čuvaš misli, da mi svjetlaš sjene,
Da rastem ko vjetar za sve tvoje zore.

PRISTANAK

Kad pristane brod na kamen naše rive
On istoga časa pristaje i na nas,
Na sve što smo bili, na sve što smo danas
I što ćemo biti, nađe li nas žive

U sutrašnjem danu, na sutrašnjoj rivi.
 Kad pristane brod zar to ne znači isto
 Što i proći rivom i obući čisto
 Nedjeljno odijelo pa nek nam se divi

Tko hoće, tko vrijeme umije osjećat
 Ko svečanost mora? (Trebalo li podsjećat
 Da more i brodom, a ne samo valom,

S obalom paktira i pogodbu sklapa
 S kamenom i pred njim smjerno se potapa
 Il' još brže plovi, nošen maestralom?)

TA DVA ŠUMNA RTA

Strah me, moram reći, da me ne zarobe
 Ta dva šumna rta oko kojih more
 Ispisuje čvrste granice i spore
 Mijene mojih doba; pazim da ne zdrobe

Moj brod kad isplovim, da me ne usmjere
 Na sve strane svijeta, samo ne na onu
 Na koju sam htio i u čijem zvonu
 Svi su moji zvuci i sve moje mjere.

Ta dva šumna rta, ta dva pola što me
 Motre kao moćni dusi pa se bojim
 Da me ne odgurnu ako se odvojim

Od kuće i krenem u svijet koji zove
 I kvari mi život, i prlja mi snove.
 Ta dva šumna rta, ta dva što me lome,

A sa mnom su jedno i svak je po svome...

JUŽNI VINOGRADI

Blažen tko god bio a vinograd ima
 Podno drevnih špilja s južne strane Brača,
 Njemu se s visine baština navraća
 I plodnost u zrelih lozama nadima;

Njemu je sjaj mora ubrojiv u sumu
 Preplanulih zrna što u plavcu vriju

I govorom zemlje čistu svjetlost piju;
Blažen tko zna mjeru vremena i šumu

Vremena pribraja zaobljenost pjesme,
Tko s lakoćom budi usnule cikade
I u grožđu zoblje njihove balade;

Blažen tko uzbuni sunce pa nek bljesne!
Blažen tko po južnim stranama podiže
Vinograde da smo dobrom Bogu bliže

Na način na koji u plodnost se stiže.

SVEČANI ULAZAK GRADA U MOJU SOBU

Otvorit ću prozor da što više grada
Prodre u nutrinu sobe i iz sobe
Što dublje u mene, da se u me drobe
Sati punog svjetla i da svjetlo pada

I u moju dušu i u moje tijelo;
Da me sveg opčini, da me sveg obrubi
Vrijeme kojeg nema, kao kad se ljubi
A crno je crno i bijelo je bijelo.

Otvorit ću prozor krovovima s bojom
Što su boje svega, što su radost ljeta,
Otpočinut sasvim u postelji s kojom

Podijelit ću svjetlost što kroz prozor stiže
I po golom zidu riše sjene, šeta
I puni mi grudi, i glavu mi diže.

VELIKA POVIJEST U MALOME NOVCU

poslanica Boži Mimici

Povijest se čita ne samo iz slova
Što trag života, čist od snova, nude;
Povijest se čita i kad je ne bude
Do li u novcu gdje je vrač zakova;

Vrač što će vragom postat i haračit
Kroz sva vremena, i naša i tuđa

– Pohlepna povijest, što zna bit i luđa
Od svih što znaju samo se junačit,

Zakone pisat i predvodit vojne;
Povijest se čita i u novcu jer su
I na aversu ali i reversu

Dva njena lika poput nerazdvojne
Misli što još je oblaci razgone
Vremenom, glađu, snom u ljetnikovcu...

Velika povijest u malome novcu!

SAN FELICE DE' MOLISE

San Felice spava u staklenom lijesu,
Mlađahnoga lica u svečanoj halji,
Svi zemaljski puti sada su mu dalji.
San Felice spava. I neka se tresu

Molizanske gore, on će bit i dalje
Na istome mjestu, tužan što sve manje
Ljudi mu prilazi. Dok se dani tanje,
S oltara u cvijeću dobri znak nam šalje.

San Felice spava. I kad je siesta
Ili noć ogrne ljude, jezik, pute,
Sve nas tiho prati sa svog starog mjesta,

Sve mijene, sve sjene. I dok vrijeme divlja,
San Felice u snu od rajske valute
Ne podižuć' pogled sve nas blagoslivlja,

Sve što oči nazru ili samo slute.

DOSPJEVŠI DO VISA

Dospjevši do Visa sad ćemo mu stupit
Na tlo, među povijest što je ovdje gusta,
Pa se nagla k nama i iz njenih usta
Kušamo blag nektar, sve što valja skupit

Ko plodove zemlje iz njezinih zdjela
Što pod travom leže i pune su riječi

O našem podrijetlu, o lišću što liječi
I govor je duše, govor tla i tijela.

Dospjevši do Visa dospjeli smo u se,
U vugavu, iskon, u san što ga bruse
Snovi čiji plod nas blaguje i poji;

Iz trave se množe, iz trave uskrise.
Dospjevši do Visa došli smo do Isse,
Zemlja nam je nudi, a mi kako koji.

NARONA

Bezglavi sad leže u zemlji što hrani
Žitarice, pjesme i duboku povijest;
Sad ćemo ih opet k dnevnom svjetlu povest,
Oborene, nijeme, bez lica od lani,

Sasvim novih glava, nasađenih spretno
Na torzo, na bijelu hladnu epidermu,
Na rahlu samoću, tako malo vjernu
Izvornoj ljepoti. A vrijeme je ljetno

I nema nas više tamo gdje nas traže,
U mulju smo sasvim plegli i straže
Cezareve neće ništa od nas naći

U ravnici mutnoj. Tuđi i bez časti
U muževnoj službi i vi ćete pasti,
I vaše će glave kad tad jednom smaći;

I vaša će lica gaziti i krasti.

GOTTSCHALK NA DVORU KNEZA TRPIMIRA

Samo da se sluti more, da se vidi
Trag vjere u zemlji, potok što nas poji
I zapis u stijeni po kojem smo svoji;
Samo da se vide oltar, stol i zidi

Pri molitvi dnevnoj što je ko dažd ljetni
Kad roska po krovu a braća se sprema
Blagovat dar zemlje i ko Božje pleme
Uživati milost života bez smetnji.

Blagoslovi, Bože, ovu gorsku zabit
 Gdje smo svi ko korijen i nježna verdura;
 Braća moja i ja, ko došljak, kad slabit

Počne stara vjera, redovnički habit
 Ponijet ćemo skupa; i sveta tinktura
 Ko nauk nebeski škropit će nas, sabit

U dah kad nas načme Božja inventura.

Gottschalk (800.-869.) saski teolog i filozof, boravio na dvoru hrvatskog kneza Trpimira (846.-848.), njegovu utjecaju vjerojatno valja pripisati proširenost benediktinskog reda u hrvatskim krajevima. Po sinodu u Mainzu osuđen kao heretik, umro u zatočeništvu.

PISMO U GOJAVU

Marinu Cariću

Riječi poput sunca preko Paklenjaka
 Zamiru i tko zna kad će i gdje izać
 I što će reć vrijeme, taj nebeski klizač,
 I što nas sve čeka s one strane mraka?

Među nas, statiste, već ulazi sjeta
 A s Glavice sjene ko glumci na scenu
 Spuštaju se tiho, potvrđuju mijenu
 Svih naših Judita, Robinja, Giulietta!

Odlazi još jedna stara pučka drama
 Ko cirkus sa trga, ko riječi kad blijede;
 Odlaze artisti, oni koji slijede

I koji su bili ili još su s nama...
 K grobištu dok gledam, u surovu javu,
 Taj teatar gdje još u svjetlost zja tama,

Dovršavam ovo pismo u Gojavu.

Gojava – predio u Hvaru, gdje je rođen redatelj Marin Carić (1947.-2000.)

SVECI KOJI DRŽE GRADOVE U RUCI

Sveci koji drže gradove u ruci
 Bradati su, mudri; u očima more
 Imaju i nose utvrđene dvore,
 Palače i kule; i kao da luci

Domahuju svojom staračkom dobrotom.
 U nišama stoje i bedeme krase,
 Sve pošasti gradske uzimaju na se,
 Sve one od prije i sve one potom.

Svece naše dobre ne smetaju kiše,
 Ne peku ih žege; kamen je posvećen,
 Kojem su svoj izgled dali i sve više

Svaki od njih cijelim gradom je izrečen.
 Svece koji drže gradove u ruci
 Ne muče zli snovi niti mamurluci.

U svojoj su kući, sve žući i žući...

LEGENDA

*Prijatelju Josipu Gendi,
 s one strane zastora*

S prahom Filokteta, s teretom Cirenca
 Što zavrijedit može opsjenar i sjena?
 Mješte sjajnih zvijezda sitniš od vremēna,
 Korijen gorkih trava mješte zlatnog vijenca?

I ovo je samo igra, staro pismo
 Iz kojeg se čita način da se sanja,
 Da otpočne nova inflacija stānja,
 U kojima jesmo a zapravo nismo?

Predstava još traje, a mi već na rubu
 Scene što se igra i bez naših riječi
 Jer svojstvo života da ga netko priječi

Može se pobijedit i bez stvarnih zjena.
 Što ćeš, vječnost stalno drži nas na zubu...
 Za još jednu igru nek se spremi scena!

PUTNE FIGURE

U gradiću nekom na putu iz grada
 U grad sasvim drugi (a možda i treći)
 Slušao sam dugo šum vode, bez riječi,
 Slušao sam kako diže se i pada

Vodoskok i revno od vode odvaja
 Svako mirovanje i u finoj pjeni
 Slaže niz figura, zjena je u zjeni
 Što sklada sjaj vode i sjenu tog sjaja.

Na putu iz grada u grad, *bona fide*
 Tražio sam čistu razliku i njeno
 Svojestvo za posebnost, za budno i sneno.

I dok mi je život u vodi ispisan,
 Trebao sam štošta učinit, a nisam.
 Samo mi se išlo. I još mi se ide,

Bona fide.

VODA SA DNA ZDENCA

Voda sa dna zdenca tajnija je, gušća
 I nalik na talog neke tvarne mijene;
 Zagradiš li do nje ko da se odjene
 U najteže kapi iz najširih ušća.

Voda sa dna zdenca čak i nije voda,
 Možda samo mati najtamnijih kapi;
 Duže se održi i sporije hlapi
 Ko najdublje more ispod bijelog broda.

Voda sa dna zdenca nespokojno drijema,
 Voda u dubini zgusne i dubinu
 I dubi na dubu (dubu kojeg nema!)

I ona je tada dublja i još dublja...
 Voda u dubini sanja sprud, plićinu
 I na maestralu lelujanje rublja.

SONETNO PODNE

(na skupu zvonjeličara)

Sa vitkih zvonika u sonetnom ritmu
 Kad zabruje zvona, u isti čas Hvar se
 Sasvim jasno luči od svagdašnje farse
 I slaže u vječnost jarku, nepobitnu.

I sve naše riječi polete s tim zvukom,
 Svi *versi izvarskih poet* iz davnine,
 I pomalo svi smo odraz te topline,
 Sve ure vrh Pjace, sve ptice nad lukom.

I sve što u zemnom umiješa nebesko,
 Svi glasi u vjetru, sva jedra nad morem,
 Sve se pjesmom glasa, sve prospe bjelinom.

Svaki stih što širi nadmoć nad tišinom
 U punom je letu, svjetlom izgovoren,
 I svečanim zvukom zvoni čisto, resko,

Kristalnom i jasnom zvonjavom razgoren.

STARA PODSTRANA

U kamen vrh ceste, u gnijezdo što more
 Gleda sa visine i sve mijene prati,
 U riječi što kamen uvijek nam ih vrati,
 U dahu starine, uz put podno gore

Penjemo se s knjigom ko vrači u dvore,
 Zaspale pod kišom koja još će prati
 Uspomene drevne, tihi odjek sati;
 Penjemo se s knjigom da nam se otvore

Vidici u ono unutarnje naše,
 U ono što jesmo (jer tu smo, sve veći),
 U dah i duh zemlje, u luč što nam maše

Iz povijesti cijele, iz svih njenih riječi
 Što prizivlju zvijezde i ko slap će teći
 Nudeći nam svjetlost iz stoljetne čaše.

RAZJEDRENI KAMEN

Juri Kaštelanu

I kad skonča ovo pusto *zemljovanje*
 Bit ćemo gdje jesmo, u Riječ upisani,
 Razjedreni kamen što nas dahom hrani
Planinkinja vila, ni više ni manje.

Za *svjetlosne kćeri zraka* tek smo tkanje
 Jablanova vitkih čiji mudri dani
 Cetini pomažu da teče i brani
 Mijenu sna i vode, vječno cvrkutanje.

Pod Mosorom, u Zakučcu na svijet dani,
 Gdje su zvijezde zvijezde, krijes smo, ukazanje
 Tla pradavnih vatri, lumin obećani.

Za mjeru sna lakši, smrću obasjani,
 Pred sve većim morem, dok se dani tanje,
 Bit ćemo dok jesmo u Riječ upisani.

Sve drugo je samo puko *zemljovanje*.

POGLED PREMA SATU

Pogled prema satu na kamenoj kuli
 Nije samo pogled na vrijeme i ono
 Što u njemu bdije, na njegovo zvono
 Bez čijeg smo zvuka premda smo ga čuli

U svojoj dubini, onoj što je dublja
 Od nas i od mnogih koji s njim zanijeme;
 Pogled prema satu ne broji tek vrijeme
 Što ko kakva sila, čas nježna čas grublja,

Vezuje nam misli i svjetlosti driješi
 A s njima i ono što se s njega smiješi
 I broji nam vrijeme, i život nam sklada.

Pogled prema satu, u kojem smo svoji,
 Dok nad nama bdije zlatno oko grada,
 Snaži nas i diže, slapom svjetla poji

Što padajuć' raste i rastući pada.

DRŽIČEV GROB

Eto kako glupo završi ta stvar sa
 Urotom, izgnanstvom! Veliko i Malo
 Vijeće još zasjeda, al' kome je stalo
 Urediti posle, moj Marino Darsa?

Kako je sve prazno s ovog kraja mora!
 Stare kiše liju, vlažna je laguna;
 Sol izjeda vrijeme i glava nam puna
 Balkanskih strahota, trajnih rogozora.

Spavaj, Vidra, spavaj... Tko izmiješa kosti
 Nek nam nije važno, samo nek se sniva.
Nahvao i nazbilj, puk stari i prosti,

Neka se veseli i smijehom pokriva.
Fate largo, sjene, nek spokojno drijema
 Gospar naš što maska od mulja ga skriva.

Taj san na sve čeka, drugoga nam nema.

Venecija, San Zanipolo, 3. rujna 2005.

ASTROLAB ZA VASKA LIPOVCA

Prolaze biciklisti, prolazi njihova smrtnost,
 Odnose živo more, odnose krajolik cijeli
 Do nekih drugih riva da bi se, moguće, sreli
 Uboge nage djeve i raskošna nezasitnost.

Prolaze biciklisti, odnose nazubljen nemir
 Valovlja što ih cijele prekriva naš svijet iz sjene;
 Odlaze kapetani, odlaze dokone žene
 – Svaki s morem u luli, svaka ko čežnja i svemir.

Odlaze kapetani mjereći kurs prema zvijezdi
 Koja u prostor sjete pušta da parobrod jezdi
 Ko ždrijebac što ga mame tajnovite trave s puta.

Odlaze moreplovci i ništa ih već ne plaši:
 Glava im, reć' bi, od voska, srce od starog pluta,
 Čija mekoća raste sa svakim valom u čaši;

Odlaze prema zvijezdi gdje već su premnogi naši.

EMAUS

Ivanu Martincu

Vonj borove smole na prašnjavoj cesti
U svjetlosti pune sunčeve parade
Zatječe nas opet i ko da nas kade
Svi mirisi svijeta u drijemnoj siesti.

I sve što se zbiva kao da i nije,
A ipak: zar nešto nejasno se sprema?
Sami smo pod borjem a ko da ga nema,
Već samo vidici, prašnjav put, trag zmiје...

Od poznatih stvari jedva išta znamo:
Što je iza slutnje i je li to samo
Besposleno sunce na marjanskoj cesti?

Smirili se cvrčci, ušutjele ptice,
Tajni nam se vjetar unosi u lice...
Jesu li za danas iscrpljene vijesti?

STARAC HRANI GOLUBOVE

Starac hrani golubove, golubovi
Gugutanjem vedrim uzvraćaju starcu;
Zvona s katedrale, barjak na štandarcu
Gledaju taj prizor koji se ponovi

Uvijek predvečerjem, kad nemir zahvati
Pernate letače, a starac se skupi
U visoke svoje godine na klupi
I mrvice baca da vrijeme prikrati.

Starac hrani golubove, golubovi
Ključajući zrnje i mrvice kruha
Na krilima mekšim nego što su snovi

Hrane ga bjelinom pernatoga ruha.
Ta razmjena dobrog sjat će nam do onda
Dok je nebu svjetla, dok je moru broda.

VEĆ DUGO BAŠ NIŠTA I NIJE I JEST

Astri & Miljenku, dok »*lipimo lipe
dane ka kartuline*« (D. Ivanišević)

Već dugo baš ništa i nije i jest,
Stog hvala i ovoj zori na svanuću;
I svjetlosti hvala kad ispuni kuću,
I svakome danu što ko dobra vijest

Od ničeg načini bar štogod u ruci.
A godine teku kao blage suze
I uz strašni osmijeh što nas sve obuže
Leut naš brodari k beskonačnoj luci...

Već dugo baš ništa sa našega lica
Ne povlači svjetlost za susret sa svima,
Već dugo je život samo luda ptica

I pečat samoće tako nam je čest,
Piše nas u zvijezde, ako ih još ima;
Već dugo baš ništa i nije i jest.

NOĆNA KRETANJA

Katkad se i mjesec u moj san nadviri
I uđe u njega ko u dnevnu sobu;
I probudi cvijeće, rastjera tjeskobu;
I prate ga mravi, vrapci i leptiri,

Kojima još nije do sna. I baš stoga
U svemu je budno vrijeme koje plovi
Ko brod što ga njišu prvi zimski snovi
I u svemu tome nema ništa zloga.

U noći svi zvuci, sva svjetla, svi zraci
Poprimaju svojstvo kretanja i s njima
Krećemo se i mi kroz mrak, ko oblaci

Što ih vrijeme ljulja i za san priprema.
I sve što svjetluca i znak sna poprima
Pustimo nek drijema, nek blaženo drijema...

JOŠ SE SVEMIR ŠIRI

Gledam preko sebe: još se svemir širi
I ne zna se kad će, i ne zna se gdje će;
Širi se ko tajna alkemija svijeće
Što prostire svjetlost ko rublje dok piri

Blagi vjetar s mora i nemirnim čini
Sve što je na zemlji i nestaje s rijekom,
Što glasove s brda zaodijeva jekom,
Što se lomi s pjesmom, utječe visini.

Još se svemir širi, još se prasak čuje
Ko riječ kad odjekne sa preglasnih usta.
I gdje su nam najzad te riječi, ta pusta

Nadanja bez nade, zdjela što nas truje
Jedinim životom koji nam se smiješi
A već odmah zatim u zvijezde nas kuje

I od svega driješi!

ZBILJNOST IZA OGLEDALA

Biserka Težacki Kekić

1.

Želiš da te u kolo uvučem: za vilu me držiš!
Radije se igram iskliznuća: riba se izmigolji
iz tvoga potkožja i postane prašina, vosak
ili voćka. Nikako strijela, ili praćka, ili puška,
premda mi i takvu bajku podmećeš. Kada
otarem oči, uši odčepim i peluda se lišim, pod
kožu se vratim. No, ti s domaćima sjedaš k
ognjištu kraj kojega mačka rubac prede, vuneni
rubac kojim ćeš me ogrtati kada se tvojih žila
oslobodim i čvornatih ruku, riba da budem, pa
onda prašina, vosak ili voćka.

5.

Iz vedra tuču kroz prozor prospeš; bubnjić ti
krik iz uha odbije! Krik se rasprsne na nevidljive
krhotine koje se u oko zabiti ne mogu; ne mogu
dovabiti ni psovku iz tvoga grla, maslačkovim
cvijetom obloženog. Htjela bih te, brižnog poput
motke kojom se prašnjavi sag istresa, imenovati
pomiriteljem polumraka i jutra, mecenom nestašnim
vrapcima. Stoga me otimaj crnim kandžama,
makar te njihovi vršci ogrebli, spasioće plavetnila,
blještavila i suhih paleta.

12.

Zlatni mi grumen bljeskom razum pomuti pa mi iz usta izlijeću ptice koje su u meni glavinjale. Na tvoje rame slijeću, u uho ti cvrkuću. Ako bih i htjela prešutjeti da mi se u utrobi šišmiši udomaćuju, rado bi me odale. Prisivateljju mojih slugu; alkemičaru ustrajni, zašto ti dopuštam da mi od pogleda zlatni grumen praviš? Možeš li i to dokučiti?

19.

Mraku breskve otimlješ; isisavaš im sok! Četiri su eona čekale da ih se kletve smokve liši! Kada ružičasti pigmenti zbog tvoga daha dašću – iskupljenje to je oskvrnuća u davnome vrtu; četiri eona tame potrebna bijahu za novi sladak raj.

26.

U pečatnjaku smijeh bijaše skriven; slova krunice vid bijahu divu. Mudre riječi u opis se potkradoše – pečatnjak se svinu pa se smijeh zamisli; krunica se po stijeni prosu pa div kleknu slijep. Isposnicom postah! Potraži špilju u kojoj čamim, donesi mi divlji med; za skakavcem da skočim – pokušaj me ponukati.

33.

Kamenjem zatrpavaš rupe kroz koje bi patuljci mogli iz rudnika pobjeći. Potom se preodijevaš u klauna i odlaziš na cirkuski ples. Ne znaš od čega je žonglersko klupko spravljeno; nazivaš ga svilom, no po slini otrovnih zmija smrdi. U igru zanesen, želiš na strunjači do mjeseca skočiti. A u podzemlju cvile patuljci.

40.

Sretno i spretno po svom zavičaju kružiš. Potom ga meni na perine prospeš pa vrleti grlim i s drvećem se mazim. Sve priče o tvojim penjanjima obujmiti ne mogu! Stoga naramak suhих grančica u tvom grlu vazda ostane, a vatra u mom pogledu na kamenu tinja.

47.

Hoće li se hlad pretvoriti u rat, a stružak cvijeća na krvavi barjak nataknut biti? Hoće li noću strašila na mrtvačkim lubanjama peći mliječni kukuruz, a šišmiši nad njima cviliti posmrtni marš? Elegiju sričeš, a skakavci u travke utiskuju svoje pečate i jesen piškote za licitare sprema, govoriš mi. Na licitarska srca navlači se plijesan, kažem.

54.

Debla lišavaš grana u koje su sirove sage utisnute. Godove prisiljavaš zadirati iz svanuća u sumrak. Pri zadnjem udarcu sjekire zboriš: Nisam mrzitelj stabla koje u nebo strši! Ustima prinosimo pjenušac. Pirujemo četrdeset četvrtu sječu.

61.

Ne vučem te više u duboke brazde, tamo gdje se izlučuje srž umnih biljaka i gdje kroz cjevčice ambrozija teče. Ne vučem te, kažem, kroz želudac, u kojem vrijeme i vjekovi vriju jer utonuća su nepotrebna kada si dijelimo kriške prostih sazvučja ili pak obnoć srčemo med.

68.

Ne znam mogu li te unijeti u strofu nakon što si se pritajio u odbačenom krupnom otpadu namijenjenom da ga pokupe komunalni redari i odlože na iscrpljeno glinište na kojemu će ga pipkati Cigani ne bi li bilo za prenamjenu pa da ga prodaju za sitan novac. Moja strofa voli baršunaste odbleske i miris čistog vina iz posude nalik zlatnom Gralu.

75.

Nekoć zloglasna bojišta, na kojima su kopali dječje oči nakon što su ih poštrcali vinskom kiselinom, zamijenile su dine čiji je pijesak pri dnu surov, ali mu nanosi ne daju da prštenjem pokvari krajobraz kojemu je svrha biti šakom narančastih oaza.

82.

Kao gejzir koji pod površinom zemlje vrije pa kroz zemlju na vrhuncu svoje moći šikne, tako i pjesma iznenada iz vječnog u svijet sjena bljesne. Poslije htijenja da je u potkovu skuješ (a volja nakovanj da bude i blještav čekić trud); nakon kraha krhkih motiva pjesmu šalješ da je vatra prži i kiša šiba, a po čelu šaka-potkova u bijesu da je bije. *Slovo jest slovo, zemaljski pleh, no izostaju pluća Mudraca, Kovačev mijeh. Muza pak po tankome plehu prosipa smijeh.*

89.

Sve suho, mrklo i gorko jest u kontejneru među smećem u kojem odbačena šaka puna šipka truli i od truljenja smrdi, a lice nikako da se kreme liši pa da pore proplaću kao oči iz kojih se kiselina luči, i da kiselina razjede smeće, u bljesak ga razloži.

96.

Do trenutka konačne istrošenosti rublje neće biti lišeno brige za znojem – da bude njegov otirač, tijelima na usluzi. Ti si za njega šezdeset šest štipaljki za elastično uže stvorila svojim rukama-košnicama i umom-leglom krijesnica, a zrnca bjelila, zbog kojih rublje bliješti, neće pocrnjeti odeš li na put, majko.

103.

Crvenkapica je, po kazni boga bajki, spaljena bila jer se zaljubila u dvoličnoga vuka. I naš je krevet topao: poput mački preskačemo igru skidanja velova, hineći blagost prijetvornoga paža. Naš nas Bog spaliti neće, no, u kičme nam je ugradio koščice koje bockanjem ukazuju da nas pjesma vara.

117.

Mijeh sam koji se nadme kada je lahor tvog govora upućen u smjeru gibanja mojih impulsa, pa živci frcnu i vatra se razgori, a potkove opeku srcolike riječi. *Nisam te molila da mi kovačnicu ostaviš u nasljeđe, roditeljice zraka i željeza, začetnice oštrog mjeseca.*

124.

Unatoč tragično obojenim didaskalijama na osnovi kojih su mračni stvorovi iz podzemlja prodrli na pozornicu i porušili scenu, danas spadam u publiku što prati predstave u kojima otac kao razumno prapočelo, u sjeni podupire svoje potomstvo – svojtu ugaraka preobraženih u domaće.

131.

Ona je uvijek spremna sjenice posavjetovati kako da iz grla izbace sjemenke koje po kakvoći ne pristaju sloju svjedoka svoda kojim se tvrdi oblaci suču. No, gnijezdo vazda preobrazi u vapnaru što glanicama prijeti, pa sjenice prestravljeno prhnu k prizemnim stvorovima koje krkljanje muči, a oblaci namoče vapno koje joj onda čelo grize, mrkoj propovjednici.

138.

Stotinjak janjaca koji pasu zdravu travu mogao bi grom raspršiti po kamenju koje pokazuje put do grla razjarena diva od čije se vatre kamenje ugrije kada div ispusti dah da bi potom usisao stotinu janjaca, pomrsio im hranidbeni lanac.

145.

Stotinjak puta poželjela je svoje divlje ruho zamijeniti obličjem slatkog hrasta pa je, s one strane ogledala, skakala na stol na kojem vrije kvasac i nadjevi mirišu te se prepuštala vještoj ruci da joj zečju narav preobličuje u svojstva slastice koja učestalo sama sebe nadvisuje.

148.

Dan je otrpio alergiju vlastitim prigibanjem prouzročenu, pa se uspravio u ljuljački sumrak zvanj, no, svrbež i plikove morat će podnositi cijelu besanu noć, ne bi li jutrom nemarom osujetio plinove iz ustajalog plasta sijena – da mu bolest ne prouzroče kada se bude nužnim jaslama priklanjaao.

149.

Ukotvljena je u vremenu što prezire *planinu*
u kojoj Vulkan i njegovi kiklopi za ruke pune
umijeća munje kuju, no, ipak je feniks koji po
rubovima događanja čipke skuplja i njima si
perje resi, pa kada proleti ispred ogledala i svoj
mu odraz dade, ono osmisli zbiljnost u kojoj se
prave čajanke za sunčeve zrake.

150.

Do ruba sam došla; mogla bih još samo lizati
slatke leševe! Koprive i bršljan grizu boju ikone;
iz hladnjaka curi kačje mlijeko. Kolajnu su mi oteli
majmuni; patuljak pod prozorom gudi koračnicu.
Haljine se pretvaraju u dronjke. Osjećam mig kostura
ugrađena u budilicu. Vrane, miševi, malarija... žileti
mi stružu lubanju. Razaznajem miris tvoje kolonjske
vode.

PJESME

Borben Vladović

MUŽAR

Mjedeni mužar osamljen kao zlato
stajao bi u kuhinji u boravku kao ukras
On je okrenuto brodsko zvono
čiji tučak gnječi mornareve dane
U krilu domaćice mužar pjeva svoju leguru
on ječi drobljenje zrnca papra
crne perle suza pomorčeve žene
morske krupne soli iz brazde vala
mrve se kosti spremne za urnu
Tuca se pržena kava arabica
male pregorene zemičke ženskosti
za osvježavajući napitak zaborava
I kad je izgubio svoju namjenu
mužar je još dugo stajao na kredencu
u psihama strašljive djece
koja nisu znala koga posuda čeka

FUTURISTIČKA ZGRADA

Već sam stanovao u futurističkoj zgradi
hodao njenim unutarnjim prolazima
labirintima

šetao po iznenadnim terasama i
     susretao pokojne arhitekta
 navirivao se preko asimetričnih balkona
     i pravolinijskih biografija
 uspinjao se po spiralnim stubama
     do narativne vrtoglavice
 lutao hodnicima kao po istarskim
     suhozidinama
 ili se gubio kao u podzemnim
     željeznicama
 i padao na postajama torinskog metroa
 Već sam živio u futurističkoj kući
 na sedam katova svoga mladenaštva
 s obitelji posvađanih djedova
     i umnožena posuđa
 kada se čini da figurica psa u trku
 ima osam nogu, četiri ušesa, jedan njuh
 što miriše tehnološku budućnost
 Sve je u tom prostoru bilo dinamično
 došlo je da uđem u nepokretno
     starinsko zdanje

FJODOR U ŠETNJI

Trava i alge na užetu usidrene brodice
 zelena nedjeljna šetnja u stanu je oluja
 Barka je vezana i plovi ni prema pučini
     ni prema obali
 ljulja se kao u hodu muškarac
     s djetetom
 Možda je za nekoga sunčano
 on samo vidi onu ljigavost oko užeta
     za vrat
 ne spominje sigurnost lađe
 njegov stisak ruke slabi
 Alga kao alka obavija njegov prst
 to ga dijete povlači od bonace obamrlosti
 Resice mokre biljke zastiru mu oči
 možda su i njegove trepavice vlažne
 krupna morska sol kao smrznute kapi
 kotrljaju se niz li(ti)ce fjorda Fjodora

MOKRE NOVINE

Mokre novine od riblje krvi
plove po kuhinjskome stolu
Na zadnjoj stranici je onaj prvi
što je izboden finskim nožem
Ne radi se o ugroženom spolu
niti se još krljušt čisti
čovjek je udicom vožen
kao srebrnast odsjaj kroz plavet
I kad ga izvuku van
oko mu se još ne bistri
trgovina ulovom kao namet
imaju s njim neki plan
Novine u barci novine u ruci
slova se zabadaju o riblji rep
uhvaćeni uspjeh crveno curi
od beskrvnog čovjeka pa ni ribe
ne očekuj oslobađajući let

KUPOVANJE NAMJEŠTAJA

Imam mali stan malu domovinu
imam mali vlak sporu lokomotivu
brzo se vratim u svoj prazni stan
Vrt oko zgrade je skučen
dizalo moderno usko i munjevito
puno dugmeta kao harmonika triestina
istarski mi prijatelj poslao vina
brzo se vratim u svoj prazni stan
I onda sam otišao kupiti namještaj
sve lijepo dizajnirano domoljublje
prevelikih je dimenzija, staklo i metal
gdje je znameniti slavonski hrast?
Požeški mi prijatelj nudi čast
zahvalim mu i lakše mi je
brzo se vratit u svoj prazni stan

PLOČICA NA POJASU

Kovna pločica na muškom pojasu
po sredini struka, sjaji i bliješti
kao zlatni zub zatvorskog čuvara
To tijelo stegnuto remenom
podijeljeno popola na putovanje i ostajanje
ne zna tko mu je vlasnik
srce, noge ili užarena glava redara?
Na pločici ništa ne piše
odakle je i koje je ime njegove ljubavi
samo neki apstraktni znak
kao da ta geometrija može biti
propusnica za vanjska vrata

CRNA ČOKOLADA

Trafostanica iz moje dječачke četvrti
ispala je iz pogona svakodnevice
iz ugodnih sjećanja prvih traperica
Oblačno je ni mjesec ne svijetli
sve je tamno kao crna čokolada
što je držim u ruci na rubu izdržljivosti
Napipavam prijatelje, brata, kćer
nikoga ne vidim, gorka mi je poznata slastica
Daj mi kozliču vjedro mlijeka
da po mliječnoj stazi gaze moji najdraži
ali i oni koji su mi toliko darivali
obećavajućeg raskošnoga mraka
Prospi mlaz bjeline u taj kakaovac
iz vimena nezrele dalmatinske smokve

DALEKI KRUH

Daleko je od mene miris kruha dok se peče
daleko je zemlja s koje sam brao lubenice
Samosluga na uglu asfaltirane rijeke
kotač mlina besposleno se okreće

voće teče niz sante leda hladnjače
Pekareve gole ruke gledao sam netremice
toplina peći rastakala je bijede
tijesto noći brže bi prošlo do jutra
kad se čuje cvrkut mekih lopti
Škripa gajbi iz nabavnih kamiona
krasna ambalaža daje oku lagodu
al nostalgичnom nosu nikakvu prigodu
Ona zemlja sad je pokrivena crijepom
boja vara da se slatki zalogaj tamo rodi
tko je od cigle dobio slast u takvoj vodi?
Specijalni noževi za rezanje kruha i lubenice
neprijateljski su se pomiješali
kriška kruha crvena je kao kriška lubenice

DJEVOJKA OD BRONCE

Djevojka od bronce na kamenu uz more
iz ruke pušta pticu da poleti
neka javi onima što je stvore
da je zakovana za stijenu ljeti
za jeseni kad je more tuče
u zimi kad je vjetar zebe
u proljeće kad i nju ljubav vuče
Tko sam, htjeli biste znati
u ovoj tankoj zelenoj halji
kosa u pundži ulašteno se zlati
prsa se naziru kao sitni vali
Nikad u zbilji postojala nisam
izmišljena od muškarca jadna
što je više puta za života brisan
utopio se u pričin žene valjda
Pa i mene utopljenicom nazva
u gušenju svom što ga ljepota zazva

BERBA ŠIPKA

Dugo smo hodali do grmova pasjih ruža
 poslije prvoga mraza kad omekša snenost
 praznih vreća i praznoga njuha
 S nadom da nas jajasti svijetlocrveni šipak
 izliječi od kiselkastoslatke i trpke bjesnoće
 Trnje čeka dušu prsta jagodice
 boja čeka jabučice siromašna oka
 Od neskuhanih plodova gnjeva i tišine
 svrbi na jeziku i ne mogu šutjeti:
 ne jedi toliko zvonoliku jeku!
 Od izniklih prijesnih bodeža
 svrbi dlan i moram nekoga udariti
 naljepnicu na bočicu punu berbe života
 Buduća marmelada lijepi se za korak
 na povratku pod bremenom kasna ljeta

BODLJIKAVI SLAK

Okolo svoga nesnenoga uzglavlja
 zbog smijeha i krikova izvana
 od škrgota zubiju podigao kamenu ogradu
 Po njoj se penje i povija bodljikavi slak
 i on nikom ne da blizu
 dok ne dođu plodovi poslije jakih kiša
 crveni i okrugli kao neispavane oči
 sočne zamamne otrovne bobice
 koje mogu slasno jesti
 samo noćna šutljiva usta
 što ostaju nijema unatoč bodlji
 posutih po stabljici i ograncima kreveta

DIVLJA SLAČICA

Kako je teško biti slab i nemoćan
 vječno bilježen – avitaminoza
 svijetložuta lica kao cvjetovi korova

u vinogradu prisutan a bez gutljaja vina
 I njegov sudrug je svemoćan
 gazi biljke i pojam mimoza
 a on mu govori puteve i gradi živice
 jer on je začín, ono uspravno od borova
 on raste po ruševinama i zove obnovu
 Skorbutan je i krv mu se kvári
 treba ljubav druga il prah za živce
 ili očajan pozdrav sa svima
 ili mu dajte onaj lijek stari
 divlje slačice mirisnu i mladu draču
 da se barem vrati boja lijepa glasa
 da mu iz grla vokali svijetlo plaču

PASTIRSKA TORBICA

Dvije godine bude prazna
 kao rozeta lijepa i sveta
 moja slovna pastirska torbica
 Lutanjem po napuštenim rudnicima
 Žedan po točilištima i pojilištima
 uberem pokoji mali scoliki plod
 I strah me, stići će kazna
 od golog traženja krvarit će peta
 likovat će zanemarena pastirica
 ne možeš bez ljubavi ići po borilištima!
 I mijenjat ću poznati mi hod
 i ljuto poljsko povrće divlje
 s uljem za »mišancu« i drugo bilje
 zaustavit će sva krvarenja putnicima

KLASANJE

Klas divljeg ječma stavio je
 među bliske i nedužne dlanove
 Kako je tuga neizbirljiva
 raste oko kuća
 po žalopoljnim predjelima

po njivama i tamnim vrtovima
     a ljubav jestiva
 pa se snalazi kao bilje uz putovanja
 kao lijek kad si u zavičaju milovanja
     treba jedno i drugo usitniti
     samljeti osobnost kao začim
 posipati po plamenim jelima
     Ako umivaš dlanove
 klas se jednosmjerno penje uz ruke
     sve do naričućih usta
     pa počneš li osje žvakati
     može biti u igri opasno
 kao kad hodaš po crnim meandrima
     izgubiš se u sažalnome ja

KAO ŽIVICA, KAO OGRADA

Plodovi misli često prema rubu
 su krhki i lomljivi vjetar im naudi
 to su tanana openasta krilca
 koja iz zabave jedu samo pastiri i djeca
 Izdašna su i zasite izbodene duše
 prije jela bačene u bodljikavo grmlje
 Listovi što bi ih iscijeliti mogli
 spiralni su, debeli i kožasti
 kao nezreli žučkastozeleni i drvenasti
 a kad misao sazrije žutosmeđa je
 kao da je istisnuta pored puta od čovjeka
 Sadi se znanje kao živica, kao ograda
 od neukih, nezaštićenih, naivno ponosnih
 Mudrosti, dajem ti 24000 poljubaca

TRI STANA

Prebivam u tri stana na tri lokacije
 sve su te adrese upisane u dlanu
 dok se rukujem, pozdravljam, odlazim
 Često u dvojbi koja je kuća zrcalo

i gdje se najtočnije ogleda moja čežnja
u papiru triju otvorenih bilježnica
Smjelost je biti na tri mjesta
Slabost je biti trojedna boja
kad sam gorko iskusio
da žuto i plavo daje zeleno
a jesenje žuto otpada zeleno u tri kućna vrta
Ulazeći kroz vrata, vrata, vrata
množi se stubište u potresu oslabljela srca
koji će ulaz biti i svečani Izlaz
znade kućepazitelj sa smislom za cinizam

ZAR AMATER I POSLIJE SMRTI

Josip Meštrović

Ja, tvoje, njegovo, svejedno čije, jednako nemir. Nemir jednako kapital, kapital jednako ja. Nema ja, nema nemira. Nema nemira, nema osobe. Je li On osoba? Da je osoba, bio bi nemiran, bio bi ovakav i onakav, bio bi podijeljen. Bio bi dobar i zao, lijep i ružan, svakako ne bi bio dalje od tvoje pameti. Ne bi bio tako udaljen, ne bi bio nepostojeći. Dakle, svakako je osoba.

Sve ljudsko ti je strano? Kako to? Baš sve? Zar nimalo ljudskoga nema u tebi? Pa i što će ti ono, kad se sve skupa zbroji? Samo, odakle ono? I kako uopće znaš za njega? Iz neke, iz koje, htio ne htio, sebičnosti? Zašto anđeli nisu sebični? Je li to zato što ne trpe ni od jedne želje, pa ni od želje za dobrotom? Svojom, ili koga drugoga. A ako želiš, jer, čim želiš biti dobar, jesi li dobar? Jer trpiš li od ikoje svoje žene – koliko ti se puta dogodi da umjesto želja kažeš, napišeš, žena, i kako se može prestati trpjeti od žene – dakle, jer trpiš li od ikoje svoje želje, pa i od ikoje želje ikoga drugoga, nisi anđeo. A onda bez obzira na to koliko nastojao, koliko vježbao, ne možeš treperiti mirom. Više nikakvim hirom. Jesi li treperio mirom dok si bio u materi? Ili si treperio nemirom? Ili si, naime, trpio u njoj. Ako nisi, zašto si izlazio iz nje? Nije maternica raj. Jer da je raj, ne bi se u njoj razvijao. U raj u nitko ne razvija. Što će anđelima razvitak i napredak? Da postanu ljudi?

U vremenu se može zaostajati i zaostati – plaća li se to uvijek, budući da je ono zaista relativno, jer je mjesto odakle gledaš relativno – u onome pak gdje nema vremena, može li se? Ali tko dopire do vječnosti, do vječnosti treperave, drhturave i nimalo smežurave, do onoga gdje nema vremena, do onoga koji nije vrijeme, a koje, dakle treperi? Treptajima od milja, treptajima od silja? Treptajima koji su nepredočivi, jer su više nego živi. Do vječnosti te dopire samo onaj koji je slobodan od svakoga pokušaja da dopre do nje. Što bi pokušavao doprijeti do nje, kad je već u njoj: Nije, nije, dok ne zna da je u njoj. Da je od nje, da je ona. A dotle ne može ni pokušavati biti ondje gdje jest. Kad ga je Uršanabi ipak prevezao preko rijeke, bi mu rečeno da premda postojanost ne postoji, i da premda... da je svatko sam sebi utočište i da je svatko sam sebi izvorište. I bi mu pokazano da se do svjetlosne djelotvornosti spoznaje, svjetlosne djelotvornosti svijesti, do duha koji se

iz mora ognjem očituje, samo vlastitim snagama može doći. I da samo takav postaje onaj koji nadvisuje svaku vrstu bogova, koji se uspijeva otarasiti do jednoga od njih. Jer bogovi da su uvijek i uvijek samo zemaljski. Pa i oni na nebu najudaljenijem.

Priču koja iskazuje samo biti čovjekovo možeš preuzimati iz ovoga i iz onoga, i od ovoga i od onoga, ali dok se ono ne prolomi tobom iz tebe, dok se ono ne odvije tobom iz tebe, ono ostaje samo jedna od tolikih priča.

Iscrpio se, iscrpilo ga, ostao bez imalo snage, čije nego svoje, pa došao do onoga koje je izvan vremena. Koji on? Pa onaj koji je izvan vremena. Kako to? Kad je došao do onoga koje je izvan vremena, a kojega nije bilo dok nije došao do njega, onda je postao onaj koji je izvan vremena? Oni koji su na njega gledali iz vremena rekoše da je onaj koji se prepušta, da je mlitavac, da je samozaljubljenik. A što su drugo mogli, budući da su govorili iz svoje određenosti, iz svoje ovoj ili onoj čudi podređenosti. Iz svoje zakovanosti za svoje predodžbe, za svoje, zar zauvijek postavljene, izložbe. Kakva svojina!

On je, pak, bio jedan od onih koji se toliko naprezao da bude prvi u vremenu, vječnost ga nije ni najmanje privlačila, jer se u njoj ne može biti prvi, pa niti drugi, da je naposljetku postigao ono što nikako nije htio: jako je zaostao u vremenu. I kako mu je bilo? Javno je prodavao svoju bol koja je zbog toga nastala, ne bi li se tako nastavio održavati u vremenu. Zašto nijedan anđeo ne prodaje svoju bol? Zato što nijedan ne pripada javnosti, zato što nijedan ne pripada nikakvoj krajnosti, pa onda ni ikakvoj sredini. Zato što se nijedan u toj nekoj javnosti ne pokušava održati kao prvi, drugi, ili ikoji, i zato što nijedan ne boluje ni od koje boli. Da boluje, ne bi bio anđeo, neizbježno bi pripadao kvarnosti. Iako bi bol možda držao u tajnosti, da mu se ne pokvari. Ili bi se pak kazivao, nikad se ne zna, poput onog pjesnika: *sono stanco urlare senza voce*.

Jesi li ikada vidio ijednoga anđela da je izašao na ulicu i da je vikao: upomoć! Zašto oni to nikada ne rade? Zato što njihova svijest nikada nije ni od kakve moći, dakle, nikada ni od kakve nemoći, zato što oni sami, naime, nisu ni od kakve moći ili nemoći; pa kako bi im onda trebalo ikakve pomoći. Uostalom, oni se nikada ne javljaju ondje gdje obitavaju moćni ili nemoćni, ondje gdje je ijedan od takvih. Njihova staništa, njihova iskrišta, izvan dosega su svega onoga što i najmanje pati od ikakve moći ili nemoći.

Urežeš sve svoje sile, mile, da se sjetiš tko si. Pa se odaješ svakodnevnom jarmu. Tjelesnom. Ili umnom. Tko je od njih dvojice imao pravo? Hoćeš li ikada doznati? A oni, kada su se razišli? U kojoj ono davnini? Pa osnovali svoje, zar sljedbe? Koje su dan danas duboko žive. Dvije velike više nego religiozne pojave, bez ikakve objave. I ti, budući da još nisi doznao tko je imao pravo, ne vrludaš li između njih? Kako ne bi kad se ne možeš sjetiti tko si. A jer se ne možeš sjetiti tko si, nisi li bolestan? Premda dobro izgledaš. Kad se sjetiš tko si, a tek onda jesi, više bolestan nisi. (Bez obzira na to kako izgledaš.) Ali nije li to uvijek privremeno? I onda se počneš pitati je li odgovor na pitanje tko si u kojem tvom sjećanju i je li ikada igdje zabilježen. Postoji li itko tko konačno zna tko je, postoji li itko tko bolestan nije, osim onoga koji je Nitko? Ali nije li On tvoj umišljaj, tvoj zamišljaj? Nije li On umišljaj i onih drugih, doduše, uvijek malo, ili jako, drugačiji? Može li se iz toga? Kako bi se moglo dok se hraniš plodovima misli, sjemenkama umišljaja. A ako se hraniš plodovima svojih umišljaja, možeš li bez njih, nisi li i sam umišljaj? Moraš

li se ičim hraniti? Tko se od njih dvojice prestao hraniti? Jedan i drugi? Jedan hranom naravnom, drugi hranom duhovnom? Jesu li obojica bili dosljedni, svaki u svome?

Predsjednik udruge, zadruga, sekte, te i te. Svejedno koliko proizvoljne, to jest, povijesno uvjetovane. Povijesti zavjetovane. Na nebu zapisane. Muž supruge te i te. Svejedno koliko pametne. (Ništa nije tako teško podnosio kao glupost.) A koja, naime, nije? I to je tvoje zdravlje? I to je tvoje znanje toga tko si? Ne doseži nikakvo znanje o tome tko si, nemoj pristajati ni uz koje, jer svako je pristajanje zaustavljanje u nekoj, ovoj ili onoj, važnosti sebe, jer svako te takvo znanje čini da ne znaš tko si. Pa što onda? Ništa osobito. Samo što te takvo znanje čini, kao i tolike druge, da ne možeš bez one mjere. Glavne. Za uspješnost, to jest, za neuspješnost. Pa postaneš, ostaneš, jedan od onih što ljude mjere parom. »Da je tvoje što je moje...dno bi kazao kape svoje...« hoće li ikada proći vrijeme opera? Ne može vrijeme bez opera. Bez rituala i portala. Bez obreda i nereda.

Hoćeš živjeti svoj život? Ništa prirodnije od toga. Ali možeš li živjeti svoj život, ako nije, ako nisi, u zajednici s ovim ili s onim? Bez zajedništva nema ti života, taman i sa sotonom, bez života nema ti zajedništva. Kako si to riješio ti? Rješavaš li još? Kako ne. Može li se to riješiti zauvijek? Nema li sve svoj trajanja vijek? A ako može, u kojoj to svakidašnjici, koja ne mora li biti otajstvena? U kojoj se jede samo *panis supersubstantialis*. Jer bez te otajstvene svakidašnjosti, barem donekle, i ne ostaješ li, kako, pa bajno, nezadovoljen. A do nje, kojom skrušenošću, ili darovanošću, kojom? Ne možeš je znati, ni jednu ni drugu. Čistoćom kojom? Ali ne možeš ni odustati, ne bi li došao do nje. Kako? Kojim nastojanjem? Kojim lovom? Zar uvijek onim kojim se u mrežu lovi vjetar?

Ako te se uči, a ti si, volio ne volio, umirući, zašto te se uči? Da bi postao neumirući? Ili da bi odgodio, odgađao, umiranje? Svoje, ili koga drugoga. Ili da bi pospješio umiranje, svoje, ili koga drugoga. Učeći, slušajući, ne poboljšavaš li svoju sposobnost primanja, svoju sposobnost slušanja? Dokle? Do oslobođenja od svakog učenja? Ako nisi nikada upoznao onoga čiji je sluh nadnaravan, koji čuje i sluša ono koje se ne može čuti i slušati, nisi upoznao ono koje je slobodno od svakoga učenja, koje se nikako naučiti ne može.

Budi samo sama duša svoja, duša čista, zar više onda samo svoja, javit će se božansko, javit će se nadosobno, iz svega. Da, bez Djevice nema Boga. To ti je ta priča. Ali što će ti onda Bog kad je ona tu. Da, da, bez Djevice nema božanskog, a Djevica je svijest više ni od čega, više ni uza što prijanjajuća, svijest ni od koga, svijest Nikoga. Ona, ta svijest, jesnost je Božja. Dolazi li itko na svijet svijesti djevičanske? Ne dolazi li se na svijet da bi se možda postalo takve svijesti? Ne dolazi li se na svijet da bi božansko postalo božansko? Da bi božansko bilo ono što jest. Pa onaj koji je duše djevičanske, rađa li se on? Ubijajući bilo koga, to jest, ikoga, pa i sebe, ne ubijaš li mogućnost onoga koji se rađa da se rodi? I da onda govori o slobodi. Da bi Bog ostao nerođen, jer samo tako može biti Bog, mora se roditi. Od koga nego od duše čiste. Nije li to ta zagonetka o začecu bezgrešnom? A ona, komu sve nije zadana? Tko je zadaje? I dokle si stigao u gonetanju njezinu, u odvijanju njezinu? I jesi li je još ikako počeo prepoznavati kao onu koja je i tebi svojstvena, kao onu od koje si i sam? Ma nemoj!

Tko može biti, tko je, tvoj spasitelj? Dok njega čekaš, dočekaš li ga ikada, nižu se spasitelji, nižu se spisatelji. I budući da je svaki od vremena, nijedan te ne izvodi iz

njega. A tebi je samo do toga. Nižu se, štoviše, tvoji upropastitelji, uvijek na neki način povjesničari, zvali se oni i psihoanalitičari, koji te znaju tako duboko gurnuti, zabiti, u vrijeme, u neko vrijeme, da više nikako ne umiješ iz te zabiti. Koja je vrijeme. Pa ipak, katkad se dogodi da počneš shvaćati da tvoj spasitelj može biti samo onaj koji se začinje u tvojoj duši bezgrešnoj. I počneš trenirati i trenirati neki od sustava, uglavnom krivo, uglavnom uzalud, ne bi li postao bezgrešan. I ako slučajno postaneš duše bezgrešne, ne ostaneš li bez svojega ja? A onda ti više ne treba nikakav spasitelj, budući da si spašen. A dotle? Tvoje ti je ja svetinja. Neka ti je sličica tvojega ja sveto. S pravima, u ime nje, često, bez ikakve mjere.

Gdje je ja, tu je grijeh, ili greška. Gdje je grijeh, ili greška, tu nema duše bezgrešne. Gdje nema duše bezgrešne, tu nema začeca bezgrešnog. Na čemu se zasniva ja? Na ne ti, to jest, na razlici od ti, ili na ne on. To jest, na razlici od njega. Poglavitito od nje. Dakle, na pravima ljudskim. A mi? Na ne vi, ili na ne oni, to jest, na razlici od vas, ili od njih. A kad se ja više ni na čemu ne zasniva, kad je slobodno od svake svoje sjene koju stvara i koja biva stvarnost sama? Onda ga ni nema, onda je duša čista. Onda se ona božanski blista, onda se božansko u svemu blista, iz svega kazuje. I ničim ne premazuje. Ali to je daleko, vrlo daleko, najblaže rečeno, od svake činjenice. Ostavi se činjenica, jer njima je suđeno, do jednog, da uvijek razočaraju. Ali kako se ostaviti činjenica ako se ne ostaviš sebe činjeničnog. Koji nikako da te razočara? Kucaj, kucaj i otvorić će ti se, zar vrata, zar ne dveri, na prizor gdje više nijedna činjenica ne igra nijednu ulogu. I bit ćeš sam taj zor, od toga zora. Konačno više nego utješeno, konačno više nego posvema razriješeno od činjenica tih. Svih. Ali prije ili poslije vratit ćeš se u svijet u kojem ćeš opet biti činjenica, opet u samostanu, zar opat, kruto činjeničan, i u kojem će ti neke činjenice biti nepodnošljive. Okrutno nepodnošljive. Po tebe ili po njih, činjenice? I što ćeš? Možda se počneš moliti žarko, utjecati oltaru nekom i na njemu kumiru nekom, jer pogledaj se pošteno, ipak si mnogobožac, moliti toliko žarko, da dospiješ do onoga žara koji svaku činjenicu može preobraziti. Snagom volje izmoliti jedno drugo stanje? Budi malen, budi malen! Najmanji u kući ovoj, u kući svojoj.

Ne osjećajno prebijen, nego osjećajno nabijen. Što više, što više. Do rasapa, do rastvorbe, sebe nepromjenjivog. Svijeta nepromjenjivog. Koja te to revolucija izvodi iz svake tvoje beščutnosti, koja te to revolucija vodi do posvemašnje razvijenosti? Znaš, do one koja više ni u čemu ne vidi ni trunca nikoje nepromjenjivosti. Nego što vidi? U svemu, u svemu, nešto od neke kao otajne ljubavne ustreptalosti. Jedne ili više njih? Kad se u tome vidu nađeš, postoji li razlika? Razlika koja postoji prepušta se umnicima.

Ono gdje si osjećajno zaustavljen, gdje si osjećajno trajno nastanjen, gdje si se osjećajno, zar zauvijek, trajno skrasio, a tko nije takav, najbolje se očituje kad ti popuste uzde pameti. A što je poslije zadnje postaje tvoje osjećajnosti gdje ti je konačno kućište, ne možeš znati, pa se do toga, može bitno nečega, svojom voljom ne možeš ni doteturati. Položen, izložen, dakle, tako možeš izazvati sažaljenje. A onaj koji se nad tobom sažali, koji se nad tobom sažalijeva, može biti nazvan lešinarom. Može li onaj koji nekoga sažalijeva doživjeti sebe, dok sažalijeva, kao lešinara? Ne sladi li se lešinar lešinom? Ne biva li onaj koji se izlaže u svojoj osjećajnoj zaustavljenosti, prikovanosti, nepomaku,

svejedno u kojem znaku, nečiji objekt, štoviše projekt, sažaljenja, ne biva li lešina plijen onoga koji je sažalijeva, koji se njome, dakle, hrani? Tko si ti koji se nečijom osjećajnom zaustavljenosti napajaš i hraniš? A opet, ne biva li lešinar, onaj koji sažalijeva, ne biva li plijen lešine, plijen onoga koji na vidjelo iznosi svoju osjećajnu zaustavljenost, onoga, naime, koji priziva, koji izaziva, sažaljenje? Kako ne biti prosjak, od kojega uostalom možeš svašta doživjeti, kako ne biti onaj koji sažalijeva prosjaka?

Kako ne biti onaj koji sanja nekoga da je nakaza? Jesi li ti onaj koji od nekoga u snu svome stvara nakazu, odakle ti građevinski materijal za to, ako ne od tebe samoga, ili si ti onaj koji nikako u danu svome ne vidi da je netko nakaza? A ako ga iz sebe stvaraš, onda ti je on zrcalo u kojem se zrcališ misleći da je to on. Je li svijet, je li drugi, tvoj opredmećeni san, ili si ti, zar nakazni, san opredmećenog svijeta, san drugoga koji je opredmećen? Pitaj onoga starog taoistu, a možda kojega još zaostalog maoistu. Još kojega zaostalog? Pa sve posvuda vrvi od njih. Samo što mijenjaju stalno imena.

Kad ne bi bilo sudnica, bi li bilo ludnica? Kad ne bi bilo nikakvoga suda, bi li moglo biti ikakvih luda? Gdje je to gdje nema nikakvoga suda ni ikakvih luda? Samo u raj. A da je zaista tako, to jedino anđeli znaju. Njihovo znanje pak hoće li ikada postati tvoje radovanje?

Možeš li biti neshvatljivo iskren, toliko hrabar u svojoj iskrenosti, da se pred drugim pred kojim bivaš iskren svojom iskrenošću posve poništiš? Ne ostane od tebe ništa samo se dogodi, koja nije mogla nikako biti predviđena, neshvatljiva, iskra. Pa jer se posve poništiš, ne bude li i vaš odnos neizbježno posve poništen? Na način neki. Svakako, ako možeš, ne dočekuje li te novo, baš te onda briga za tvoju potrošenost, ne izranja li ti nikad prije doživljeno, ne iskazuje li ti se nepoznato, bez kojega više nećeš moći, a na koje nećeš li neprestano, i ne znajući, zaboravljati? Ali koje nećeš i izdavati? Je li zaborav izdaja? Ah, izdaja iz nehata. Ono koje prebiva s one strane svijesti, ono koje je za tebe bilo nepostojeće, očitujući ti se, učinilo te slobodnim, jer sloboda ne puši, niti sebe puši, a niti se puši, učinivši te u isti mah onim koji više ni prema komu, pa ni prema sebi, ne može biti slobodnjak.

Nije bilo vrata koja mu se nisu otvarala. Osim onih nepostojećih, onih kroz koja se ulazi, *per me si va*, u zvani tako unutarnji svijet. (Kakav introspektit taj Durante!) Pa tko je bio on? Pa političar. Sreća da ih nije još više. Ma kakvi. Sve se vrpolti od njih. Malo je onih koji oni nisu, možda ih ni nema. Jer svi oni koji biraju, što su nego političari. Svakovrsni političari. Do one četvorice u mraku. Unatoč optimalno doziranom osvjetljenju umjetnom.

Ondje gdje nestaje svaka prošlost i svaka budućnost, a toliki bi da prošlosti više ne bude, nego samo budućnosti, a mnogi bi i obratno, nestaje i svaka briga, svaka skrb, nestaje i svaka ustanova karitativna. I svaka ustanova operativna. Zar ostaju samo cvjetovi malene bjeline? Ili možda ni oni? A gdje je to? To je ondje gdje ti više nisi u svojoj pameti. Pa onda više nisi nikome na meti. Ni sebi samome. Jer može li ikoji strijelac gađati anđela? Može li ga ikoji pogoditi? Kako bi mogao, kad za strijelca, dok je strijelac, anđeo ne postoji, niti može postojati. Osim njegove krivotvorine. A ako se dogodi da strijelac ugleda anđela, toga trenutka prestaje biti strijelcem.

Znakovi, vanjski, unutarnji, ne upućuju li te na stanje slobode od svih znakova? Daju li se oni svima? Tko ih opaža, tko ih prihvaća, tko ih zaboravlja, tko ih nosi sa sobom kao zaruku, kao poruku, koju još nije pročitao? Čiji smisao još nije dokučio. Koliko ti treba da bi ih shvatio? Koliko, možda, života?

Gdje je počelo nebesko počelo? Na nebu? Gdje je nebo počelo? Nema više neba. Zato ima znanosti i ugljičnog dioksida. Nema više proljeća, nema više uskrsnuća. Ali ne postoji li ono još uvijek u snovima? Jer iz njih još uvijek nije izbrisano. Jesu li snovi trajniji od neba? Zar se ne može reći – dok je snova, dotle je i neba. Počinje li igdje onaj koji sve vidi, koji je oka sokolova? Ne počinje li ondje gdje završavaju svi mogući pravci, sve moguće strane, koliko ih je ono, sve moguće stranice. Sve moguće znanice. I kada on koji sve vidi postaje, kada on jest, jato sokolova? Jata i jata sokolova, koja lebde, koja kao da su zaustavljena, gore visoko iznad tebe. I zašto on postaje ono koje je uvijek? On koji uvijek sam živi sad je jato, sad je jata i jata. Jesi li ti tvorac toga? Iz kojega sebe? Na nebu koje si ti, više nema tebe. Na nebu koje si ti jata su i jata sokolova. Na nebu koje si ti više nema drugog tebe. Na nebu koje si ti sam je on, jata i jata samoga njega. Jata i jata samoga tebe?

Jesu li nebrojeni, nebrojivi anđeli On, jesu li nebrojeni nebrojivi anđeli ti? Čim se anđele počne brojiti, ne prestaju li anđeli biti anđeli?

Imaš li svojega dvojnika? Svojega pokojnika, koji svako malo oživi. Kad si ga definitivno pokopao? Ili je on anđeo? Ma kakvi. Dok si na zemlji, ne možeš imati svojega anđela, niti on može biti tvoj dvojnik. Tvoj čuvar. Tvoj ključar. Tvoj bravar. A kad si u raj, ne možeš ga imati ne samo zbog toga što u raj nema nikakvih svojnosti ni predostrožnosti nego i zbog toga što si tada i sam anđeo, samo anđeo, i što su svi koji su u raj samo anđeli, i to posve isti. Komunisti. Svi komuniciraju, svi zajedničare, sa svima, ne treba im nikakva rima, nikakvo glasovno podudaranje ni sudaranje, nigdje nema onih drugih, suprotnika, protivnika. Trudbenika. Pa onda ni ikakva znoja ni ikakve puti. Kože gole.

Ako si označen suncem, nema toga koje u tebi nije označeno suncem, niti oko tebe ima ičega koje nije označeno suncem. To oko tebe dokle seže? A kad to nije ovakva ili onakva označenost, nego živa jesnost tebe i svega drugoga, onda znaš da bez neznanja nema tame i da bez tame nema ni puti ni putenosti. A onda ni zečeva koje love ptice grabljivice. Samo što nikako ne možeš doznati odakle neznanje. Ali kad si u raj, kad si jedne druge svijesti, to ti se pitanje uopće ne pojavljuje, pa te se ni ticati ne može. Niti te se išta drugo tiče. Kako bi te se ticalo, kad si sve, ti i sve drugo, ljubav sama. Jer dok god nisi ljubav sama, a to samo u raj možeš biti, uvijek te se nešto tiče, uvijek bi nešto da te poriče. A bez toga nema ti životne priče. Uostalom, ako se pred vratima raja potpuno ne razodjeneš i ne odložiš svu svoju životnu priču, nema ti ulaska u raj.

Kako ćeš doći u raj, gdje ćeš biti sa svima, ako se ne osamljuješ? Ako u osami svojoj ne dođeš do samoga sebe, pa onda još malo, koliko, dublje (dublje od dna samoga sebe nema više metra), istinski društven ne možeš postati. Niti možeš znati što to hoće reći. Ako se, dakle, sasma ne osamiš, nećeš nigdje doći, ostat ćeš ondje gdje jesi, više ili manje dotjeran, više ili manje nalickan. Više ili manje prepušten elementarnosti, naravnosti, svojih bližnjih, više ili manje zapušten. Više ili manje prepušten temperamentnosti, čitaj, agresivnosti svoje naravi. Ali gdje je to gdje si takav? Nikakav. A gdje nije? Na svakome trgu, na svakome javnom, zar ne onda na svakome pravnom, mjestu, gdje se dvostrukost

svoja nosi i slučaj, zar svaki, prosi. Je li tako ili slično i na mjestima tajnim? Kako ne, jer anđeli vele da nema nikakve prave razlike između tih, ih, mjesta. Javnih i tajnih. Bože im oprost! Kome? Pa gospodi i drugovima. Na čemu? Pa nisu li i jedni i drugi homofobičari? Demokracija je kronični građanski rat, bez poginulih, ali zato sa stalno novim profiterima iz toga rata. S tim da se uglavnom zna gdje su sve mjesta njihovih saborovanja. Mjesta sveta. Pa nikome ništa. Uostalom, nema, niti može biti kapitala bezgrešno začetog.

Stvarnost je nedjeljiva cjelina. Nije li? Njoj, dakle, pripada i ništa. A komu bi, a čemu bi, inače, je li ti skače, pripadala? A ako je tako, nije li stvarnost od ništa, nije li iz ništa? Nije li iz ništa stvorena? I nimalo krivotvorena. Stvoritelj njezin, taj, znaj, koji ju je stvorio i koji je stvara i rastvara, od čeg je on? Je li i on od stvarnosti, je li i on od ništa? Ali, gdje nema pameti, ima li ništa? Ništa je, dakle, svojstvo, ustrojstvo, pameti? Nije li, dakle, vrijeme da se podigne optužnica protiv pameti?

Kad si postao dio? Nije li to onda kad si ispao iz cjeline. Iz koje cjeline? Iz neke odredive. Ako je cjelina odrediva, je li cjelina? Jer odrediva cjelina ne tuče li se sama sa sobom, ne pobija li samu sebe? Kao što se sama sa sobom tuče i pobija se i cjelina neodrediva? Nisu li i jedna i druga zbog toga nemirne? A ti pak, kao onaj koji je postao dio, tijekom svoga razvitka, kad ćeš se prestati razvijati, što si mogao drugo, što možeš drugo, nego vidjeti, što god vidiš, kao dio. Jer kako s tobom, tako i sa svijetom. Pa ne možeš bez isključivanja i ključeva. Ni bez zagrljaja. Ljepote. S malo ljubavi i puno mržnje. Ah, svijet je tako djelomičan i kaotičan. Kao što si i ti. Kako kada. U tome je katkad tvoja nada? I što ti je činiti? Reproducirati se, reproducirati se. Ili, postati cjelina, koja ono, odrediva ili neodrediva, postati ni od čega, nestati. I ni u što stati. Kakva neskromnost! Ili, slobodan od neskromnosti i skromnosti, s kćeri svojom, djetetom svojim najmlađim, jesti pržene šnjure, salatu rukolicu, kruh kukuruzni i vino piti. Koje? Ono koje ona voli. Tugu za jugom.

Ako je tvoje ja, ako je tvoja osobnost, zmaj, kako doći do njega, kako ga pobijediti? Kako ga izbljediti? Do bjeline čiste? Jer on je čuvar blaga koje je tvoja nesmrtnost. Blaga koje postoji li uopće? Možda on čuva ništa? Pa ipak, neki to blago, neki tu nesmrtnost, može li ništa biti smrtno, zovu i dušom. A bez nje, čini se, ne možeš, nikako ne možeš. I moraš do njega ne bi li ga ubio, njega, svoje ja, svoju osobu, svoju spodobu, i tako prestao biti smrtnan. I tako prestao biti onaj koji je zjalica, neznalica, bezdana, onaj koji boravi ondje gdje neznanje boravi. Možeš li provjeriti istinitost te priče u svojoj, u svojoj životnoj bajci, odasvuda na tebe hajci? Pogotovo onih spodoba iznutra. Koja ti je smjelost, koji zanos, koji ponos, koja obdarenost, potrebna za to, koje nagnuće, koje nadahnuće? Jesi li štogod od te bajke već doživio? Ako jesi, jesi li počeo shvaćati da jesi?

Ali kako se pobjeđuje, kako se ubija, svojega zmaja, svoje ja, svoju osobu? Njih se ne pobjeđuje, njih se ne ubija. Od njih se slobodan biva. Kako? Dušom slobodnom. Samo slobodna duša ljubi; premda od ljubavi najviše pate neslobodne duše. A kad neslobodna duša ljubi, svejedno kako ludo, nema odnosa koji ona prije ili poslije ne potroši. Da, samo slobodna duša, samo djevica, nepotrošivo ljubi. (Moja mala meće se nevinna, primila ga od dvanaest godina). A dotle što je s tobom? Na nekom si uzvišenom, ili nekom uniženom mjestu. I stalno se zapravo opravdavaš. Bez obzira na to koliko to opravdanje bilo vješto, bilo vrhunski, krunski, rafinirano. Da, da, dok si god ja, ne možeš se ne opravdavati. Pa i po onom prokušanom – napadajući.

Riječ Božja neprestano je drugačija. Boga mu Njegova. Tko ti je kriv. Da si anđeo, bi li ikoja riječ, bi li ičija riječ dopirala do tebe? Jer da si anđeo, bio bi na početku, bio bi u početku, bio bi prije početka, u onome u kojem bijaše samo svjetlost. Nikakva riječ. Pa bi onda iz svega do tebe dolazila ta ista svjetlost. Da, da, tko, zna ne govori! Pa onda ni ne tavori.

Nitko te tako ne čini objektom kao što te čini objektiv. Svejedno kojega subjekta. Nemoj pristajati ni uz čiju sliku, pa ni uz svoju! Uz nju najmanje. Uostalom, čija nije tvoja.

Budući da nijedan anđeo nije objekt, nikako nijednim objektivom, ni subjektivnim ni objektivnim, nijedan ne može biti ustanovljen. Zato nema, niti može biti, ikakvog atlasa, ikakvog registra, anđela.

I tako, više ništa ne shvaćaš. Ali ne shvaćaš ni ništa. I što ti je činiti? Obraćaj se snovima. Sanjala sam, sanjala grlicu (obnova?, vjernost?) i da sam joj glavu odrezala. Onda sam neku hranu od vode i zrnavlja pripremala, kad evo ti grlice, glava joj je ponovno izrasla. Dala sam joj jesti to što sam priredila i dok je jela, reče mi glasom ljudskim – trebala bih ovo ponuditi i onoj koja te služi. Nisu li snovi iz stvarnosti koja je neshvatljivo bogatija, neshvatljivo stvaralačkija, neshvatljivo jedinstvenija od one kojom si okružen sve više kao jedinom? Ali kako im se obraćati kad ih je sve manje, kad je gotovo svako jutro bez ijednog. Zašto si tu vezu s njima izgubio? Možda ti više ni ne treba, možda si ono najvažnije dosanjao, samo što još posve ne živiš to? Ili si tu vezu izgubio u ime nekih drugih veza. Nije li te ona, veza ta, pupkovina ta, jedina hranila, nije li ti ona jedina bila istinski živodajna? Sve druge nisu li te opletale sve više i više, umarale sve više i više, iznuravale sve više i više. Gušile sve više i više.

Mnogo laži ni za što, ne reče li u jednom trenutku onaj s pomoću kojega nisi li se održao. Nije li zapravo rekao – mnogo utvara ni za što. Zašto su anđeli anđeli? Zato što ništa ne utvaraju, zato što ništa ne stvaraju. Čim padnu, počnu stvarati. Čim padnu, počne ih obuzimati stvaralačko stanje. Pa tako stvaraju i stvore prvo puste trenutke, pa onda prostor, pa onda materiju i energiju. Neki kažu da to sve odjednom stvaraju, to jest, stvore. I onda i niz drugih zakona. Ili lanaca i lančića. I niz tolikih ovih ili onih jedan drugome poklona, s kojima se nadare, okruže, i nikako iz svega toga. Da, zakoni su, i sve ostalo što ide uz njih, za sjene da se one unutar njih skiću i sikću. Nema zakona, nema sjena koje su čvrste i krute, i evo ti anđela. A kad je to? Kad više ne gledaš vidom očinjim, premda možeš i njim. Ili prstom kojim.

Vidiš prema svojim mogućnostima, a tvoje mogućnosti su takva i takva tvoja oblikovanost. Možeš li se naći izvan svake svoje oblikovanosti, možeš li se, naime, ne naći, nego možeš li zaviriti u područje gdje si ti još neoblikovan? Nisi li neoblikovani ti onaj ti koji je istovremen, koji je sveprisutan, koji je svezremen? Nisu li to svojstva Božja? Kako su te učili. Je li Bog projekcija čovjekova, kako znaš da nije, projekcija čovjeka koji je istovremen, sveprisutan, svezremen? Ako je to tako, onda i tvoji umrli mogu biti na svakome mjestu, u svako vrijeme. Mogu biti i sad s tobom. Ako hoće. Onda snovi nisu puki snovi, nego stvarnost koja je istinitija od nazočne kvarnosti. Onda oni iz te stvarnosti mogu neusporedivo više, i znaju neusporedivo više nego što ti možeš i znaš iz ove kvarnosti, koja nikako da postane izočna. Je li tako? Jesi li se ikada uvjerio u to? Jesi li

se možda čak i vjerio s tim? Ako nisi, nisi li još uvijek momak stari, skalupljen i skockan samo od ove kvarnosti. Barem što znaš.

Jesi li kažnjen, jesi li nagrađen? Jesi? U raju, dakle, nisi. U stvarnosti si, naime, gdje ti nisi ti. Bojiš se gubitka, želiš dobitak? Bojiš se objede, stalo ti je do pobjede? To je dokaz, to je pokaz, da ti nisi ti. I da se kao takav možeš voziti dalje. Ako misli stvaraju sudbinu, a sudbina je uvijek neki oblik kažnjenosti, neki oblik nagrađenosti, uvijek neki lik jednoga od sedmero osuđenih (može i četvero na osrednjost), jednoga od sedmero obješenih, uvijek neki oblik tebe koji nije, koji nisi, istinski ti, što ti je nego se rješavati svake sudbine, svake popudbine, što ti je nego odbaciti svaki sustav tjelovježbe, zvao se on i švedski, što ti je nego ostajati i ostati bez ikoje misli. Misao jednako sudbina jednako kažnjeni ili nagrađeni ti jednako ti koji nije istinski ti. Ali kad bi bilo tako, ne bi li beskrajni raj, beskrajni poj Božjih mogućnosti, bio sveden na nulu. Ali onda ne bi mogao ni reći *nulla dies sine ego*.

Tolika sunca postoje, nijedno sunce nije jedino sunce. Ali dok te prostor i vrijeme određuju, postoji samo jedno Sunce, sva ostala sunca samo su daleke zvijezde. Pa si ili egocentričan ili ekscentričan. Ili sad više ovakav, sad više onakav. Možeš li to prevladati? Možeš jedino onda kad više nisi određen prostorom i vremenom. Jesi li ikada doživio to? Ovdje na Zemlji? Da, ovdje na Zemlji. Ali, je li Zemlja više bila Zemlja? Jer, je li ičega tada bilo na njoj što nije, koje nije, bilo sunce. Koje sunce?

Pa ipak, pa ipak, dragi moj, nema ti ništa bez vježbanja. A koji ćeš sustav vježbati, ti odluči, ti ga pronađi. Uostalom, svako pravo vježbanje ne vodi li k tome da počneš živjeti život u kojem sam sebi više nisi jedino sunce, u kojem ti nitko drugi, naime, više nije jedino sunce. A kad tako, a kad to, živiš, pitanje raskinuti s drugim svaki odnos ili ne raskinuti, više te ne napada, više te ne zahvaća, više ne vitla tobom. Dok ti se, pak, to događa, ti još egzistiraš, ti još stojiš izvan. I samo to. I ne znaš što činiti. I što god učiniš nisi siguran jesi li dobro učinio. I tako si neprestano u haljama, u raljama, svoje prošlosti od malo prije, od tko zna kada, svoje prošlosti koja još nije prošla. Pa kako biti anđeo? Jer čim se sjećaš svoje prošlosti, ne možeš biti, nisi, anđeo. Pa činiš ovo ili ono, pa premda ne znaš što učiniti, nešto činiš. Budući da anđeo nema prošlosti, on je se i ne sjeća, ponajmanje kao one iz koje nešto čini, pa kako bi onda nešto činio ili ne činio. Ali kako ga se onda može prepoznati? Po njegovoj ljubavi koja ne čini ništa. A čineća je? Ne može, dakle, dok i sam nisi te ljubavi. A budući da ona nije ni za kakvu scenu, ona ne može biti ni nimalo opscena. Zar je svaka ljubav koja se na ikoji način uprizoruje opscena? Kako to?

Još nije tvoje vrijeme. Za što? Za to da napustiš svijet slova, svijet riječi, svijet misli, svijet prizora. Svijet emocija i komocija. Još ti je ovdje kuburiti. S obvezama, s dužnostima, s nužnostima. Sve manjim i manjim? ...Uvijek je tvoje vrijeme... Kakav prasak!... Tišine.

S onu stranu smrti, dakle, s onu stranu pameti. Dokle je ta pamet došla, a odakle je krenula, da smatra sve ono što je s onu stranu smrti posve nepametnim. Nije svačija dotle došla. Nije svačija prešla put, koji je smjer toga puta, na kojemu je izgubila svaku vezu s onim što je preko pameti. A kad izgubiš svaku vezu s ovim što je preko pameti, ili ako je ne uspostaviš, nikad nije kasno, nisi li nalik, doduše svatko na svoj način, na neku više

ili manje sofisticiranu napravu, nisi li njezin lik? Nisi li ovaj ili onaj sofist. Što može onaj čija pamet izgubi svaku vezu s onkrajnim nego biti relativist? Koji relativist nije egotist. A oni tako vole uzrok i posljedicu. Izgubiš li svaku vezu s onkrajnim, ostaneš samo s pameću, pa si svako malo na rubu pameti. Hoćeš vjeru? Ma kakvi. Nego? Uvjerenost. Koja je razlika? Dobro, ali otkuda ti ona? Ni od kuda. Dok ti je pamet tako čvrsta. Da ne može primiti nikakvoga krsta. Ili mjesec. Ili zvijezdu. Ili koji drugi znak, izraz, onkrajnog. Ali primiti, primiti. A ne samo snimiti.

Što danas vježbaš? Vježba li išta? Kako ne, pa što? Vježbaš li ono što u zadnje vrijeme sve više vježbaš? Tišinu? Grobnu? Doduše, posve bezvoljno. A prekogrobnu tišinu vježbaš li? Može li se nju vježbati? Ili se možda možeš samo za nju vježbati? I nije li za nju potrebna jaka volja? I slijepa ulica prije toga. Zatvorena rupa. Jer nju se može vježbati dok si voljni tip, dok imaš muda. Imaju li estetičari takva muda? Odakle bi je inače dozvao? Tišinu iz muda? Da, ali za to treba imati muda. Impuls onaj koji više ne ide u smjeru nikoje sposobnosti i bolnosti. »U najboljoj životnoj dobi istrгнуo se iz šapa svake kobi.« Je li zato bio tako privlačan? Jedino ga žene nisu nikada izdale. Ni zadnja od njih njega ne izdaje.

Jesi li ikada ičiji konačni identitet doznao? Što je to uopće konačni identitet? Konačni identitet Božji koji je? Konačni identitet tvoj koji je? Zamisli, konačni identitet nekoga tko ti je blizak, nije li to hulno? Ostavi se tih pitanja. Ostavi se svih pitanja. Uхвати se nečega što nije pitanje, što nije u pitanju. Čega? U raju nema nikakvih pitanja. A dok se ne nađeš u raju? Ostaje ti ponor neba. Koji ponor ne očituje li se i u tome što te ničiji razum, bez obzira na to čiji je i kakav je, ne može zadovoljiti. Ono najbolje što ti pruža razum nije li ruža koja se zove sporazum? Ruža hibrid. A ta ruža kao i svaka druga brže ili sporije vene i uvene. Taman bila i ona s trinaest latica?

Upadneš u svoju povijest, u svoje razloge, upadneš u izloženost povijesti nekoga drugoga, u izloženost razlozima nekoga drugoga, i gospođa smrt sa svih strana počne ti pružati svoje usluge. Zašto anđeo ne može povrijediti ni sebe ni drugoga? Zato što nije od dvojice. Čim si u svojim stanjima, u svojoj povijesti, od jučer na danas, od danas na sutra, od sutra na jučer, čim si u svojim razlozima, neizbježno si od dvojice. A dvojica što rade? Čekaju da ona ode? A što bi drugo nego se vrijeđali. Kako se prestaje biti agresivan? Kako se prestaje biti prirodan? Tako da se postane anđeo. A kako se on postaje? Tako da se više ne bude ni progresivan ni regresivan. Sideš s evolucijske scene, koja te vodi moći, daj, umoči, ne budeš više ni u jednome od njezinih prizora, i postaneš anđeo. Zar pobjednik? Veliki. Ili mali. Svakako goli. Ah, ne, ni razodjeveni ni odjeveni. Nego? I ne reče li on, pobjednik taj, što bi i anđeli vjerojatno govorili da govore, da je nenasilje vrhunski zakon. A članovi njegove sljedbe nisu li i danas izuzetno rijetki? Dok su od gline. Kad više nisu od gline, onda više nisu ni sljedbenici. I premda je ona od svih sljedbi najstarija, više nego drevna, nije li jedina istinski živa? Kao sljedba? Nijedna sljedba nije istinski živa. Ali kada ono što ona propovijeda prožme nekoga, kako nego nadnaravno, bez obzira na to koje je sljedbe pripadnik taj, on postaje, on biva, istinski živ. A tada povijest staje. Biva odbačena poput posteljice porođajne. A kad tako nije? Svaka suvremenost ostaje zapravo mrtva. Anakrona, brzo ti dosadi, na žalost ne i brzinom mraka.

Ako je sve nebo u tebi, ako su sve zvijezde u tebi, ako je najveće u malom, ako je sav beskraj u tebi, što će ti prostor, što će ti vrijeme, kad si odmah gdje god zaželiš da jesi, kad si neprestano svugdje. Samo se moraš naći na tome mjestu koje je svugdje. Treniraj strogoću, treniraj lakoću. Uostalom, nisu li sve odrednice samo obične prilježnice? Ne možeš bez njih, dok ne možeš bez njih.

Uzvišen, dakle, na vrlo visokom mjestu. Koje je to mjesto? Nije li to ono mjesto na kojem se ne možeš slikati? To je ono mjesto na kojem se zatekneš, koje čijom zaslugom stekneš, kad svemu propadneš. Kad svakome mjestu propadneš. Jesi li postao uzvišen? Augustus? Ah, ne taj, ne lav, niti ikoji iz kruga zodijačkog. Jesi li u svemu, jesi li svakoj poziciji i opoziciji propao? Kad ćeš? Kad napustiš svaku vrst pitanja tko s kim. Kad napustiš u svakom obliku i liku seks i politiku. Kad napustiš prvi i sedmi padež, dakle, tko ili što i s kim ili čim, i sve padeže između njih, sve crteže. Kad te prestane zanimati, privlačiti, ta razina, ta ravnina, ta praznina. Kojoj si pribjegao, u koju si se stjerao, iz kojih razloga, iz kojih povoda? Kozmičkih? Genetskih? Ne znaš. Sve što znaš to je da katkada pokušavaš na ovaj ili onaj način iz nje. A nijedne borilačke vještine savladao nisi.

Najveća i najteže uočljiva od svih tvojih obmana, sram te bilo, nije li obmana da si poseban, pa prema tome da si od svega odvojen, da si, dakle, samo na samoga sebe pripojen. Da si, dakle, kronično u kratkome spoju. A kad nisi odvojen ni najmanje ni od čega, kad nisi, naime, na sebe nimalo pripojen, nisi li sama, zar zračeca, zar tinjajuća, svijest, vijest, mrijest, kako je nazvati, u svemu iz svega. U obličju, u bezličju ljubavne drhtavosti, lelujavosti, treperavosti. Ljubavne radosti. Kojega to žara? Neprisudobiva. Neprisudobiva. Zar i neumoljiva? Od kojega ne stradaju li oči, na neki način?

Lako je zauzeti stajalište, ali koje to stajalište nije propadalište. Ili, ali koje to stajalište nije, prije ili poslije, za skladište.

Da bi izgubio svoje ja, moraš ga imati. Možeš li ga ikada pouzdano imati? Ako ne možeš, kako bi ga mogao izgubiti? I to potpuno, i to nepovratno. A ako bi i mogao, tko si ti koji bi to mogao? Za razliku od njega, koji ima svoje ja i kojemu nije ni na kraj pameti da ga ikada izgubi. Blago se njemu, njegovo je carstvo zemaljsko.

Stablo je bilo prastaro, s mladima do neba, dalje, više od neba, sa žiljem kore jake, čvrste, više nego drevne, na kojem ste stajali držeći se za ruke, ti i ona, ona i ti. Otrgni se, otrgni, od godina svih, godine nisu ništa. Godine su ništa. Pa što da si živio toliko dugo s nekom, s jednom, ženom, tko ti je kriv, kad živio nisi. Kad ona ni u jednom trenutku, ni u jednom srhu, kakva optužba, još sudiš, nije bila ona koju si držao za ruku, koja te je držala za ruku. Možda i jest. Ali je li ti to riješio ijedan test? Čiji nego tvoj. To jest, ijedna tvoja dajnost i predajnost. I prodajnost. Tvoj san ti se vraća, tvoj san izranja pred tebe, nikada ga nisi prestao sanjati, premda je znalo prolaziti toliko vremena da ga se ne sjetiš, kao ono što je neizbrisivo, kao ono što je neizmjerljivo. Kao istina sama. Kao istina jedina. Molim? I nijedna tvoja stvarnost ne samo da nije usporediva s njim nego se pokazuje svaka kao mreža iz koje nikako nisi mogao, iz koje se nikako ne možeš, a iz koje se trebalo, a iz koje se treba izvući. Nisi li ti bio to stablo, nisi li ti stablo to?

I tako skromnost ode u ogromnost. Ili ogromnost u više nego skromnost.

Vjekopis iliti životopis tko može imati? Svaki onaj koji završava smrću. Budući da anđeli ne završavaju smrću, budući da oni nemaju svršetka ni početka, oni ne mogu imati

nikakvoga opisa svoga vijeka, nikakvoga vjekopisa. Vjekopis uvijek govori o onome tebi koji anđeo nije. Koji niti plače, niti se smije. A tako držiš do svoga vjekopisa kao do najveće svetinje. Nije li očito da anđeo i svetinja ne idu skupa. (Što je pak za vas sveto, vidjet ćemo u sljedećoj emisiji.) Kako ne bi držao do svoga vjekopisa, kao do najveće svetinje, kad se ni u što drugo nisi uvjerio. Kako ne bi, kad su ti od malih nogu slike važnih i nevažnih, komu nego njima, odgajateljima, uporno pred oči stavljali. Tako ti se razvijao očinski vid. Na račun onoga drugoga?

Uporno, i neprijeporno, očekivati od nekoga da bude ono što nije i što ne može biti, ne znači li zapravo ne vidjeti drugoga, ne znači li zapravo imati posla sa samim sobom? A imati posla sa samim sobom, gospodarom, ili robom, ne znači li biti od sebe i od onoga sebe koji bi da je drugi. (Kao da nije drugi.) Kad nisi od dvojice, jesi li ikada, možeš li biti sam? A kad si god sam, nisi li od onoga koji ne može bez drugoga, nisi li nakresan? Pa si velik ili mal. Da ne bi bio velik ili mal, da ne bi bio sam, da ne bi bio nakresan, nema ti druge nego biti brat. Ali ne u vinu. Jer ona koja kaže *in vino veritas* zna se od koje istine ne može dalje. A ta istina nije li uvijek spremna razjapiti ponorna usta i čeljusti svijeta donjeg? Jer tek postajući bratom, dakle, čovjekom, postaješ onaj koji jesi. A onaj koji jest ne može biti sam, jer kad jest, nema toga što brat nije, sve je brat, sve jest. Kada Bog postaje pravi Bog? Tek kad postane brat. Brat u svemu. Brat iz svega. A dotle, dok ne postane pravi Bog, dok ne postane brat u svemu, iz svega, možeš s njim što hoćeš. Ali smiriti se ne možeš.

Zajednica je vječnost. Koja vječnost? Ona na koju prstom ne može pokazati, ona koja je nepredočiva. Jesi li se osvjedočio da pripadaš zajednici toj? Jesi li se osvjedočio da je bratstvo zajednice ono što je najviše. Da je Božje očitovanje. Jer On se može svakako očitovati. Ali kad se do kraja očituje, kad napravi totalni striptiz, bratstvom se očituje. A dotle, je li On On? Jesi li se osvjedočio da pripadaš živoj vječnosti? Ako jesi, nisi li time zauvijek označen? A ako si time zauvijek označen, koliko te to čuva od svakidašnjih zamki tvoje naravi? Koliko te to čuva od tvojih priča o sebi, koliko te to čuva od uživanja u izlaganju ništavnoga sebe? A tako učenoga. A tako u što to obučenoga? U seks. Ili u politiku, u smislu nagona, pogona da se moćan bude. Od izlaganja komu nego drugomu? A onda drugi s tobom kako ne bi raspolagao? A onda kako ne bi, tko nego ti, zapomagao? Ali ako je živa vječnost jedina stvarnost i ako do nje po najdužem od svih putova, a potpuno nepoznatom, ipak doklipšeš, nije li drugi, svaki drugi, uvijek i uvijek, ti? S tim što u njoj nijedan drugi s tobom ne raspolaže, a i kako bi, ako je svaki drugi uvijek i uvijek ti, niti ti išta nalaže. Pa onda ni ti drugome išta.

Kako si? Više ne tražiš onoga koji svijetli? Budući da sve svijetli. A ti? Tražiš li još sebe koji traži sebe?

Ne ubij nikoga sebi sličnoga! Ni na jedan od ona tri načina. Mišlju, riječju, djelom. Ali je li itko tebi nesličan, je li itko od tebe različit? Kako ne bi bio. Kad se stalno razlikuješ. Ne ubij nijednu bubu! Jer dok se razlikuješ, ne možeš na neki od navedenih načina ne ubijati, ne možeš ni biti od toga čina. Ondje gdje nastaje razlika, ne nastaje li i smrt? Dok se ne osvjedočiš da smrti nema, kako se ono veli, budi realan, vjeruj u nemoguće, kako bi se mogao osvjedočiti da razlike nema? Gdje nema razlike, nema ni odlike. Bolje diktatura nego procedura. Ili obratno. U raju nema ni diktature ni procedure. A do tada nema ti druge

ni prve, nego biti smrtan. Biti namješten, biti ugođen, na tu i tu frekvenciju, a jedna od osobina tebe tako ugođena, tako naštimana, tko je štimer, nije li i ona da neprestano, da svako malo, pokušavaš zajahati vrijeme?

Dok se gadiš nad cijelim svijetom, ne gadiš li se i nad samim sobom? Jer i ti si, nisi li, nisam, cijeli svijet. A dotle, pak, nisi li, dok se gadiš i time sladiš, jedan od beskrajnih raskolnika, odmetnika, jedan od bezbrojnih, svejedno koje vrste, koje boje, svejedno u kojoj mjeri, odaberi, jedan od strojnih, sviđalo ti se ne sviđalo, kao da postoje drugi, oni koji strojni nisu, ah, oni su prekobrojni, nisi li, naime, jedan od beskrajnih egocentrika. Unatoč tome što je za jedan drugi vid svaki centar privid. Ali dok ti se ne otvori oko toga drugoga vida, dok si sam sebi, dakle, centar, epicentar, središte, vrelište, ledište, svi su drugi na rubu ove ili one stranice. Pa ih lako prelistavaš, zaboravljaš, odbacuješ u ropotarnicu za povijest i kulturu, pa s njima prema tome ovako ili onako prekidaš, na neko vrijeme ili trajno. Možeš li naći mjesto na kojem ti je biti i s kojega ne možeš prekinuti nijedan odnos? Dok nisi na tome mjestu, svaki je tvoj odnos u pitanju, svaki si ti, svako je ti, u pitanju. Ali ako ne možeš prekinuti nijedan odnos, jesi li slobodan? Ili to nepostojanje sposobnosti, moći, da se prekine ijedan odnos jest istinska sloboda? Zašto se o svemu tome nijedan anđeo nikada ne pita? Je li to zato što se nijedan nikada po razumu ne skita? Što ljudi, čim su ljudi, neizbježno čine. Pa nijedan od njih s toga opijata, preparata, nikako da se skine.

Svi znalci, intelektualci, štono riječ, padoše u vodu. Sjajni, više nego priznati, izuzetni, štoviše, jedinstveni na području ovome ili onome. A najednom neuvjerljivi, prokazani, neutemeljeni. Odakle ti to? Zovnuo si telefonom staroga prijatelja. Bio je drugačijeg glasa nego inače. Ispričao si se što si ga možda probudio... Ne, nisi me probudio, molim se... To molim se bilo je to. Koje? Došlo je do tebe nešto što ni na koji način ne možeš dohvatiti, što bi hvatao, kad je došlo do tebe, što ni na koji način ne možeš opisati, izraziti. To molim se ni s kakvim bogom, vjerom, pojmom, nije bilo povezano, zavezano. To molim se bilo je najuvjerljivije jesam koje si ikada čuo. Ne najuvjerljivije, nego živo jedino opstojeće jesam koje je ikada od drugoga naravnog došlo do tebe. Koje si ikada vidio, iako je samo preko uha došlo do tebe. Je li se to tvoj prijatelj molio, ili je on bio samo molitva koja se sama molila? Što ima i toga? Nema. Pa je li to onda više bila molitva? Ili, zar lik, zar djelo, same opstojnosti? Nego što? Ali nije li svetogrдно govoriti to? Ne, nije, jer gdje je sveto, tu je i svetogrдно. Njegovo molim se nije li pak bilo izvan domašaja i jednoga i drugoga? A opet, to molim se, ta opstojnost sama, što je s obzirom na anđele i jesnost njihovu, jer anđeli se ne mole. Kako bi se molili, kad grijeh nije u njihovu temelju. Što bi se molili kad su bestemeljni. Budući da su bestemeljni, ne podižu nikakve bedeme da bi se obranili od otajnog. A što bi se branili od otajnog kad su sama otajnost. Ti, pak, koji si pametan, da bi bio pametna, ne čuvaš li se od svake otajnosti, ne zatvaraš li se svakoj otajnosti? Kako, čime, nego svojom spolnošću? Da bi bio pametan, postaneš spolan i oblaporan, čime, pa hlepnjom zavažnošću i tako se ogradiš od svake nepameti, od svega otajnog?

Inače, što si po profesiji? Što si po konfesiji. U koju si konfekciju odjeven? Ni u koju? Ako samotnik nisi, nisi li još nitko i ništa? Molim? I kao takav zaštićen ovom ili onom profesijom, konfesijom, konfekcijom. (Ležerni umjetničar povijesti, uvijek elegantan.

Quasi una fantasia. Za koje to studentice? Ili zajapureni snagator, propagator, sveopće prakse, paralakse, koje nego svoje. *Buon pro!*) Da, da, ako samotnik nisi, kako bi ti se moglo događati molitveno stanje. A bez postignuća molitvenog stanja, oktava više i evo ti anđela, s time da je to oktava nadnaravnog mira, pa je li to više onda i ikakva oktava, bez posvemašnjeg otrgnuća od svega drugoga, dakle, od svakoga onoga, kojega, svejedno kojega, od svakoga onoga na kojega pokazuješ, vrhunci samoodgoja, vrhunci istinske kulture, bez obzira na to koje si naobrazbe, koje si učenosti i, dakle, obučenosti, ostaju ti nepoznati, ostaju ti nedostupni. I što onda činiš? Pa povremeno, kako nego javno, a što sve nije javnost, nađeš se među ovim ili onim mušketirima, bljzgarajući o svemu i svačemu, uvijek u ime ciljeva svetih, koji su ti. A koji ti, zar ti se ikada očituje kao *diabolica fraus*? I uvijek pljesak očekujući. Od zagađenog, čime sve ne, okolja svojega. Kad se pak napokon samotnik pravi, kad više ne kriviš ni sebe ni druge, kad više ne ističeš ni sebe ni druge, kad više nisi, naime, ni uvrnut ni izvnut, što je uglavnom nedostižno, više ništa ne očekuješ. Niti ikoga sačekuješ. Kako bi išta očekivao, ikoga iz potaje sačekivao, kad si od onoga nečega, ono nešto, koje se nikome tko je izvnut ili uvrnut, dok je takav, zar zauvijek, ne kazuje.

Kad se rodiš, ne možeš bez drugih. Kad umreš, konačno si s drugima. Kad umreš, u kojem smislu? Dok god nisi sam, nisi ono što jesi. Ali ne sam nakljukan tugom, ili nekim rugom, nakljukan željom za ovim ili za onim, ali ne sam, ne radostan, ali ne sam, dakle, samim sobom nakljukan. Jer dok o ikome, o ičemu, misliš, ti si svojom misli nakljukan, ti nisi sam. Pa teško da i zamišljaš, kako netko reče, tišinu koja bi se obznanila kad bi ljudi govorili samo ono što znaju. Naišao si na to na zidu nekog stubišta, silazišta, uzlazišta, flomasterom zapisano. Od svih zavjeta koje možeš sebi zadati, jedan je neispunljiv, neostvariv. Zar zaista? A kad je ostvaren, nije li nestvaran? Jer više nije ni od koje stvari, ni od koje stvarnosti, ni od koje harnosti. (Jednoglasno su hvalili njegovu radinost i pri tome zaboravljali da je njegovo ponašanje sporno, da su njegovi stavovi upitni kao u svakoga pravog ovisnika, a on je bio više nego očiti radoholičar.) Koji je to zavjet? Nije li to zavjet da nećeš mijenjati mjesto boravka? Svaka tvoja misao neko je, drugo je, mjesto boravka. Čijega, nego tvoga. A svaki je tako kratkotrajan. Kako se ne umoriš? Nisi li stalno umoran? Tek kad prestaneš misliti, ti si ispunio zavjet da nećeš mijenjati mjesto boravka. Mjesto oporavka? Svakako, više nego privremenog. Dok taj zavjet ne ispuniš, ne ispunjaš, ti si sad ovdje, sad ondje, ti si ovo sad, ono sad, ti si svoje misli nasad, ti nisi ti, niti je išta drugo ono samo. Koje te to umijeće ljubavi, proljeće ljubavi, može dovesti do stalnoga mjesta boravka, do mjesta koje nije nikoje misli mjesto? Još manje ikoji prijesto. I ako si ikada bio na tome mjestu, koliko ćeš nastojati drugome prenijeti to iskustvo, to sebe odsustvo, taj doživljaj, koliko ćeš nastojati da drugi zaživi, da drugi živi, taj doživljaj? Ali ne tvoj. Da u drugome oživi takav doživljaj. Koliko ćeš zaboravljati da to ne možeš postići, da jedino, da najčešće, što možeš, od svega što možeš, možeš gurati, naturati, sebe drugome. Čim više nastojiš uliti drugome vjere, svejedno u što, u ni što, ni u što, svejedno u kojega, dakle, boga, sve više nalijevaš sebi sebe, sve više prelijevaš sebe, sve se više prelijevaš sobom. Povuci se dušo u tom teškom času. Pa prema tomu ono što je neprenosivo, ne prenosi! Jer svaki put kad to činiš, taj te čin pred tobom i pred drugim pokosi. Odnosi. Tebe koliko toliko istinitoga. Tebe koliko toliko vjerodostojnoga. Što, ima i takvih?

Zašto Bog nikada ne dospijeva na ekran? Ni na mali ni na veliki. Nije li to zato što nije sluga sebe. Nitko veći od Njega. Čim si sluga sebe, nisi li ništa? A sve što nije ništa može dospjeti na ekran. Ali i ne mora. Na svaki. Zašto Bog nikada ne propovijeda? Zato što nije pop. Nema popa koji se ne zanosi, više ili manje, svojim popovanjem. Jesi li ti pop? Kako ne. Nema popa koji ne biva pogođen kad mu netko dugi primijeti da popuje. A tko bi mu drugi to primijetio, time priprijetio, nego opet neki pop. Jer Bog mu to nikada ne bi rekao. Još manje ikoji anđeo. I što mu je činiti kad ga neki drugi pop uzdrma? Ono što mu je najteže, ono što nikada ne može. Posve zatvoriti svoja usta. Kako? Tako da se svaka ćelija njegova tijela oda, preda, šutnji. A dotle? Ne možeš ne biti u povijesti sebe, ili svojih bližnjih, ili svojih daljnjih. Ne možeš ne biti u neznanju. Pa se ne razgolićavati. Pa ne pokazivati svoja stidna mjesta. Svoj ponos. A stidna mjesta zavode. Od prigode do prigode. Koga nego one koji imaju svoja stidna mjesta. A ponos izaziva one koji imaju svoj ponos. A onda propadljiv koji nije odnos?

Dok se opisuješ, a kad je to kad se ne opisuješ, svojim ovim ili onim bogatstvom, svojim ovim ili onim siromaštvom, Bože, kakvi mišići, kakvi mihihi, kakva memorija, kakva nabiflanost, kakva važnost, dotle se otpisuješ iz mogućnosti, dotle joj se zatvaraš, da budeš onaj koji nikada ništa ne opisuje, koji nikada ništa ne prepisuje. Niti propisuje. Niti potpisuje. Dotle si zakračunat mogućnosti toj. Dotle odasvuda na tebe vrebava neko joj! Budući da među anđelima nema ni bogatih ni siromašnih, kako bi ikoga od njih tištila društvena nepravda? Njihovo društvo je od nečega sasvim drugoga nego što je pravednost ili nepravda. Pa kakvi su to onda anđeli? Njihovo društvo nije od mjera pameti, nije od mjera egzistencijalnih, nije ni od kakvih mjera. Naprava kao što je primjerice vaga u njih uopće nema. Pa onda neka idu dovraga! Jer kako mogu bez vaganja i trgovine. Bez Merkura. Bez inteligencije vezističke. U njih nema strana, niti ikoga tko strane izravna. Oni su samo imuni na opće mjesto svih palih anđela, na dualizam logički. Na socijalizam i kapitalizam. Pa ni od kakve podvale ne strepe, niti u išemu vide podvalu ikakvu. Oni znaju da bez istinske samoće nema istinskog zajedništva, niti istinskog zajedništva bez istinske samoće. Oni znaju da istinska samoća nikom ne podvaljuje, niti odvaljuje, kao što to ne čini ni istinsko zajedništvo. Ali zašto su oni uopće anđeli? Među inim može li se reći i zato što oni nisu ni s jednom nogom u politici? Za razliku od političara koji su u njoj s obje noge. I s obje ruke. I za razliku od intelektualaca koji su u njoj barem s jednom. S kojom? S nogom ili s rukom? Premda mnogi od njih rado to nastoje prikriti. Dok ih njihovi suprotnici nastoje zlurado razotkriti. Pa ako bivaju prokazani, onda obrazlažu, i nehotice a vidljivo lažu, da su njihovi razlozi obojenosti ovom ili onom klikom, to jest, politikom, posve rubni i za njihovu vokaciju, ah, onu pravu, nimalo pogubni. Nisi li mu rekao da se ostavi politike, da bude strijelac slobodni, da ova sredina, a koja ne, za takvima vapi. Nije li ti odgovorio da hoće, ali kad im dokaže istinu svoju. Nije li u tome času još neshvaćao da čim je istina nečija, moja, tvoja, njegova, pa i svoja, da je posvojna, da je politička. Da je pička. (Neka ti bude oprosteno od svih njih, osobito izuzetnih.) Da, da, sve je relativno i sve je opsesivno.

Tko trpi od želje za njom, kojom, što, još postoje takvi, ne zaboravlja li na bližnjega? Tko zaboravlja na bližnjega, nije li bezbožan? A bezbožnost, to jest, zaboravljanje na

bližnjega, to jest, stavljanje sebe u središte svega, mili moji geocentri, mili moji heliocentri, bez obzira na to što je središte koje se zove sebe više nego pričin i umišljaj, premda najčešće više nego tvrd i krut, promatraču moj, nije li samo određeni stupanj pojedinčeva svitka i razvitka? Dok se posvema ne razviješ, dok se posvema ne razotkriješ, ne možeš, ličinko moja, premda možeš biti i predsjednik odbora za razminiranje svojih protivnika, ne možeš do sebe. Do sebe pak, do krila svojih, dolaziš tek kad dođeš do zajednice koja je istinska, tek kad se sjediniš sa svime. Kad ti više ne treba nijedno vime. Dotle ti je prolaziti put sisanja, put bitisanja, kad ćeš ga početi prepoznavati kao zaista svoj, dotle ti se početi predavati, podavati, vježbama u arhaizmima, koji arhaizmi, kad ti postanu životvorni, znat ćeš da si doista na svome putu. Ne na njegovu. Je li svakome dano da doznaje tko je? Ili je mnogima i mnogima dano da misle do kraja života svojega da su ono što je uloga koju igraju. Kako se teško otrgnuti od svake uloge, od svake poluge, za kojega to sebe? Uvijek i uvijek za utvarnoga sebe. Uvijek i uvijek za opuhloga sebe.

Zdrav? Nikad se ne zna. Zreo? Kako se uzme. Pošten? Kako kada. Ponizan? Malo kada, dovoljno nikada. Pa kakva je to onda startna pozicija, početna akvizicija, za dubine, za visine, gdje se doseže ono koje nije ni od koje boje tvoje? A koja boja nije tvoja? Znat ćeš kad je ugledaš, kad ne bude više nikoje koje nije od boje tvoje. Kad se pojavi, objavi, neizrecivo. Zar je i ono od boje svoje? Sastali se subjekt i objekt pa obojica nestali, prestali. Nije li to priča za djecu veliku. Samo, tko je priča? Zar ne onaj koji je napokon došao kući, domu svome. Samo tko je taj? To je onaj koji je konačno, prekokonačno, postao isto što i dom njegov. On zna da gdje nema doma, da nema ni vjere. Doma kao mogućnosti prave, ne varave. Da onda ni povjerenja ne može biti. Pa onda ni vječnosti. Dosta te riječi! A koje riječi nije dosta? Ni smjernosti. A bez vjernosti i smjernosti kako ne bi bio nasukan, kako ne bi bio zasukan? Ti. Koji starijega od sebe ne pronalaziš. Ili ti koji ga zaboravljaš, koji si ga zaboravio. Pronađi starijega od sebe! Da si ga pronašao, bi li bio tako goropadan? I možeš li ga pronaći bez pravoga škripca? Ako i tada. Pronađi uistinu starijega od sebe, nećeš biti sam. Nećeš više biti neobuzdan, pa ni onaj koji je obuzdan. Jedan i drugi pojam pripadat će onima koji misle. Starijega od sebe, dakle, onoga koji je u istini, koji je od nje, koji je ona sama, koja ni za što ne može biti reklama. Jer odmah prestaje biti ona sama. Pronađeš li ga, vidjet ćeš da nije nikojega roda, nikoje starosti ni mladosti. A dotle? Neprestano si najstariji, maleni, maleni, a namećeš se svima, neprestano si sam. Tužan ili zaigran. Kad doma nemaš, kad ga pronašao nisi, hoćeš li mu se ikada vratiti za života, za ovoga života, kad ne poznaješ ni vjernost ni smjernost, kad ih ne živiš, kako ne bi bio najstariji, kako ne bi bio sam, kako ne bi bio ništarija pravovjerna? Ortodoksní agnostik. Koji bez glumatanja, čega nego veličine svoje, u javnosti i užoj i široj, nikako ne može.

Kad si tijelo, dok si tijelo, dok bestjelesan nisi, dakle, kad si, dok si, s granicama svojim, ne možeš reći: ja sam on. Dok ne izgubiš tijelo, ti nisi on. Ili ona. Unatoč ljubavnoj sprezi. Dok si ograničen, ne možeš biti on. Da bi bio on, da bi bio ono što doista jesi, zači ti je ondje, naći ti se je ondje gdje vremena nema. Ondje gdje je mir kojega u vremenu ne može biti, ondje gdje je ono nešto goruće, ono nešto titrajuće, kojega u vremenu ne može biti. A kad zađeš u to, a kad se nađeš u tome, nema toga koje ti nije nekako više nego brat, koje nisi ti. Pa onda može li biti ikakve uvrede od ikoga ikome, ikakve podvale od ikoga

ikome? U raju nema ni uvreda ni podvala, jer nema nikakvoga lika ni oblika, naime, u stanju jedne druge svijesti ništa se od uvreda i podvala ne mrijesti. A dok u tebi još stanuje samoća, dok si ti kod njega podstanar, ako i to, kako ne bi bio od lika i oblika, kako ne bi prizivao u pomoć sad ovaj lik, sad onaj oblik? S njihovim sjenama i promjenama.

Kako to da se anđeli nikada ne pojavljuju ni na kojoj dražbi? Kako to da nikada ne licitiraju ni sa čime, a najmanje sa svojom prošlosti čistom? Kako bi licitirali kad oni nemaju prošlosti, ni ovakve ni onakve. Ne licitiraju li pak manje-više sa svojom prošlošću kao s onom koja je čista svi oni koji nisu anđeli? I nije li im gotovo svaka životna prigoda svojevrsna jeftimba za njihovu prošlost, kakvu nego čistu? I može li biti ikoje jeftimbe na kojoj se licitira s ovom ili onom čistom prošlosti, a da svaka takva prošlost, ako je već prošlost, nije čista podvala? Podmetaljka, premetaljka. Zašto anđeli nikada ništa ne podmeću, nikada ništa ne premeću, zašto nikada ništa ne izabiru, niti ikada išta biraju? Je li to zato što su sama mrtvaja, ili je to zato što su slobodni od svake mrtvosti? Zato što su sama sloboda. A što je s tvojom slobodom? I priklanjaš li se onome da postoji oslobođenje, ali ne i onaj tko slobodan biva, ili si skloniji onome da su jedino anđeli slobodni? Jesu li te dvije tvrdnje jedna s drugom u skladu? Nisu. Ali ako anđeli ne postoje, ne čini li se onda da ipak jesu.

Tražio si onoga tko će te osloboditi. Od čega? A od čega ne? Pa od njih. Od kojih? Pa od svih. Poglavitito, dakle, od tebe samoga. Nisi ga našao. To te je navelo da počneš tražiti sebe koji će te osloboditi od svih njih, od svega toga, i onoga, od tebe samoga. Nisi ga našao. Doduše, nisi li bio prezahtjevan, nisi li previše težio? I, što je bilo? Jesi li ipak iskusio slobodu? Kušao, ali ne i kusao, slobodu. Jesi li je doživio? Pa i na kratko živio? Ako jesi, kada je to bilo? Nije li onda kad je nestao svaki mogući osloboditelj? Svaki mogući učitelj, Vjeroučitelj. I onaj vanjski i onaj unutarnji. Zar neprijatelj? *In illo tempore*, a koje vrijeme nije ovo vrijeme, to jest, ono, je li ti u karakteristikama pisalo »raskrstio s religijom i predrasudama, odan alkoholu i narodnooslobodilačkoj borbi«, ili ti je pisalo »subjektivan i ne zna s masama«? Zašto se u raju nikada ne pišu nikakve karakteristike? Nije li to zato što u njemu nema nikakvih, ni ovakvih ni onakvih, karaktera? Ni aktera. A u čarobnjačkoj bajalici za daleko putovanje ne piše li – zemlja koje nigdje nema to je pravi dom.

Popni se na terasu iznad sebe i pojedj štogod sa svojima. Vrijeme je lijepo.

Tko su tvoji? Oni koje još pokopao nisi, iako su umrli. Posvećuješ li njima svoj rukopis? Ne zaboravljaš li pritom na posvetu s njegova početka njima dvjema? Koje, nisu li se u jednome trenutku stopile u onu, u koju? »Kad tvoja draga poslije nekoga udesa zauvijek ostane nijema, što ti je prolaziti, što ti je proći, da bi ti jednom, može li itko znati kada, sve progovorilo njome? Ona udešena, zauvijek postala nijema, svjetlošću te dočekuje iz svega! Je li moguće? Samo je to moguće. Sve je drugo nemoguće.«

A što je s tvojim kćerima i sinovima, koje, kroz koju to maglu prizivaš, ti, ili koja to ptica, kojim to pjevom? Zar pjevom sklada neshvatljiva, ljubavi neizrecive? Pjevom tišine.

DIVLJI ANĐELI

Henryk Bardijewski

SVJETIONIK

Putovali smo na sjever, vlak je bio kratak i pust, osim nas dvojice jedino konduker i dvije osobe u lokomotivi. Okolica ravna, nebo teško naleglo na zemlju kao veliki nebeski poklopac.

– Kako je ravno – rekli smo istodobno.

– Ravno i pusto – nadopunio je moj suputnik. – A pusto, znate, jer su svi odavde otišli. Te kuće na obzoru, ta imanja – sve je napušteno. Najprije su otišli mladi, potom su za sobom povukli roditelje, roditelji bake i djedove, i tako se iselilo cijelo stanovništvo. Samo je ostala vlast, jer nju nitko nije htio povući za sobom. Vlast svjetovna i duhovna. Takva okolica. Putuješ kilometrima i ništa, gdjegdje ured, gdjegdje crkva, sve ostalo pustoš. Jedini ljudi su činovnici i svećenici, a molitelji i vjernici utekli. Možete li to zamisliti? Iz vlaka se ne vidi ta tragedija, ali dostatno je sići... Uostalom nema se gdje, jer su postaje kao nepotrebne ukinute. Vlak se zaustavlja po željama.

A vlak se baš uspenrao na nasip i načinio luk kao da se kani vratiti. Tu ima petlju ili što, proletjela mi je glavom neizrečena misao. Sunce na zalazu ironično se osmjehivalo. Vagoni su bacali duge sjene koje su se nerado odvajale od zagrijane zemlje. Šuma je ipak ostala, pomislio sam, gledajući brezov gaj. Uglavnom je raslinje ostalo na mjestu, a vjerojatno je ostala i lovna divljač. Sve ptice također nisu odletjele, ne govoreći o, kao uvijek, vjernim kukcima.

Ali moj je suputnik još uvijek u mislima bio s odsutnim stanovništvom.

– Tamo gdje sada prebivaju – nastavlja je zabrinuto – vjerojatno im je bolje, a i zemlja bez njih također dublje diše i dolazi sebi. Iz toga što je zemlja potrebna ljudima uopće ne proistječe da su ljudi potrebni zemlji. Mislim kako zemlja više voli imati životinje nego ljude. Ali i tako joj je bolje nego je bilo, jer joj je ostala samo vlast bez naroda. Jadna

vlast. Pomislite samo: imati vlast i nikoga nad kim bi se vladalo! Čak tu vlast nema kome predati. Duhovnicima također ne zavidim – još im je ostao samo Bog. Zbog čega su ljudi otišli odavde, što vi mislite?

– Možda bi bilo lakše odgovoriti zbog čega vi niste otišli?

– Nimalo lakše, jer ja također odlazim. A vi?

– Ja nisam ovdašnji. I ne samo ovdje. Sadašnjost svugdje uznemiruje. A vas uznemiruje vjerojatno samo ovdje.

– Sadašnjost? A što mi ona smeta, jadnica. Budućnost mi također ne pada teško. Prava mora, gospodine, to je prošlost! Pred njom bježim gdje god mogu, makar i preko granice!

– Preko granice je također prošlost.

– Ali tuđa, ne naša. Tuđa ne boli, zapravo malo nas se tiče.

Vlak je ponovo počeo opisivati luk kao da je pred sobom imao nekakvu preprjeku. Zašto on tako kruži, pomislio sam, poput zrakoplova prije prizemljenja. I tada sam ugledao morski svjetionik. Stajao je visok i usamljen nasred prostrane ravnine, na malom, kurganu sličnom, uzvišenju. Ispod njega razložena ležaljka, na ležaljci se odmarao svjetioničar. Vlak je toliko usporio da se moglo iz njega iskočiti i opet uskočiti, ali to nitko nije činio, samo je iz lokomotive pozdravio svjetioničara, pozdravio ga je konduker, i to je bilo sve. Nikada nisam vidio morski svjetionik u dubini kopna. Moj suputnik bio je s tim prizorom upoznat.

– To puno objašnjava, zar ne? – rekao je s blijedim smiješkom.

I tek tada, vidjevši moj nejasan izraz lica, počeo naširoko pripovijedati.

– Ne ćete na svijetu naći puno morskih svjetionika duboko na kopnu. Možda postoji neki od kojeg je otišlo mora. To se moglo dogoditi. Ali uz taj svjetionik nikada nije bilo mora. Nije ga bilo čak ni u blizini. Nastao je u rekordno kratkom vremenu. Na žalost, pogrješka u lokaciji, koju nitko nije htio priznati, lišila je građevinu pripadajućeg joj značenja. Dugo se razmišljalo vrijedi li ju priključiti na svjetlo. Konačno je struja ipak dovedena i tada se pojavio problem posluge svjetionika. Ali i s tim se, molim vas, nekako izišlo nakraj. Nonsens kao malo što zahtijeva dosljednost. Svjetioničar, kojeg ste vidjeli, pravi je pravcati morski svjetioničar. Nije otišao kao svi, jer tu ima dobar posao, osim toga naviknuo se na samoću kakvu mu je ponudila naša oblast, ona je, posebice sadašnja, savršena. Rekao bih kako je to raj za svjetioničare! Na njegovu mjestu također bih ostao.

– Ali ipak nedostaje more...

– Ah, ne pretjerujmo s tim nedostatcima. Istina, u početku je svjetioničar malo kukao, ali se vremenom naviknuo pokazivati put vlakovima, automobilima, kočijama, krdima krava, stadima ovaca, biciklistima i pješacima. Ptice se valjda prema svjetioniku orijentiraju u svojim preletima, a to se događa čak i zrakoplovima!

Zapalio je cigaretu, ali samo zato da bi ju odmah ugasio.

– Govore da je svjetionik prevršio mjeru ludosti i zbog toga su stanovnici počeli odlaziti. Osobno ne držim kako bi bilo moguće da jedna građevina, istina promašena, prevrši mjeru strpljivosti. Naša se izdržljivost s tim u vezi pokazala zadivljujućom. Čak bih rekao da bi, kada bi svjetionik sada uklonili, nedostajao u krajobrazu. Eiffelov toranj sam po sebi također nije previše razborita građevina, samo što je uokolo njega Pariz. Zar

samo Pariz može sebi dopuštati mahnitiranje? Onima koji govore kako sebi dopuštamo same ludosti, odgovorio bih da bi i naš toranj izgledao drukčije kada bi bio okružen nečim na priliku Pariza. Na žalost... To što nemamo Francuza zapravo je ništa prema činjenici da nemamo u stvari nikoga.

Opet je zapalio cigaretu i ponovo je ugasio gotovo odmah. Nije volio pušiti, to je bilo očito.

– Pokušavalo se taj svjetionik nekako iskoristiti, učiniti ga korisnim – nastavio je nakon stanke. – Nemojte misliti kako tu nije bilo ljudi s inicijativom. Svjetionik kao toranj-vidikovac, to je bila prva zamisao, izvrsna kada bismo imali vidik. Na žalost, nije bilo vidika. A stvoriti vidik na mjestu gdje ga nema – možete li zamisliti ta ulaganja? Za skokove s tornja padobranom nije bilo voljnih. Svjetionik kao vodovodni toranj također nije našao entuzijaste. Nastojalo se od svjetionika načiniti zvonik, ali ni to se nije posrećilo. Crkva je daleko, osim toga svjetioničar, u strahu za sluh, nije pristao zvoniti. Uostalom, biste li vi dali zvona u nepoznate, svjetovne ruke?

– Nikada.

– Eto vidite. Jednom riječju, do sada se nisu posrećili pokušaji da se toj građevini da smisao, ja ipak ne odlazim odavde bez nade... Ne treba se predavati. Vi sigurno znate što imam na umu.

– More – šapnuo sam neuvjerljivo.

– More! – obradovao se. – Ako ste vi došli na tu ideju, onda će doći i drugi, a prvi će doći svjetioničar. Samo razmislite i pogledajte taj vidik iza prozora. Zar je tu teško zamisliti more s brodovima, galebima, labudovima, more s ribama, školjkama i meduzama?... Ono uopće nije tako daleko, nije daleko. Onaj tko bi doveo more do svjetionika, dokazao bi kako smo ipak imali pravo, da je besmisao samo predvorje smisla, da je njegova avangarda i vjesnik! Bila bi to povijesna rehabilitacija svih naših pogrešaka. Mi to možda ne ćemo dočekati, ali naša djeca, naši unuci... Ne mislite li, gospodine, kako ljudi to podsvjesno čekaju? Nastanite se tu i prihvatite se posla!

– Ja?...

– Ući ćete u povijest.

– A vi?

Ponovo je posegnuo za cigaretom, ali ju ovaj put nije čak ni zapalio.

– Ja sam već ušao. U određenom smislu. Radio sam tu, morate znati, u građevinarstvu. Učinio sam svoje. Više ništa ne ću reći. Odlazim. Ali vi se ne kolebajte. Za svaki slučaj napominjem kako je ideja o dovođenju mora moja.

Zamislio sam se. Svjetionik je ostao daleko otraga. Vlak je još uvijek vozio po suhom i do mora je imao još najmanje pedeset milja. Naravno morskih milja.

VATRA

Ah, kakva vatra! Razjarena, crvena, nezasitna... Stojimo hipnotizirano zagledani, duše kao ona plamene, tijela koje bi htjelo plesati jednako tako slobodno. Najljepši, najneobuzdaniji među elementima!

Ne smije se ugaziti, zapovijedeno je, čuvajte kako bi gorjela vječno, kao što je vječna naša ideja. Takve riječi ne treba nam ponavljati. Čak ni prisegu ne priliči polagati. Znamo da su naraštaji sanjali o takvoj vatri, da sve što je ranije gorjelo, još od Prometejeva vremena, nije bilo dostatno plameno, vatreno, blagotvorno, da je tek bilo predoganj. Tek je naša vatra ta koja istinski grije i predaje se ljudskoj volji.

Sjedimo dakle u krugu oko ognjišta, ponosni stražari plamena čiji bljesak pada na cijelu suvremenu epohu, tako veliku da će se povijest morati snaći bez sljedećih. Na širokom smo trgu, ispred lijepi park s drvećem, iza velebna palača i pripadajuće joj zgrade. Sama štala izgleda kao dvorac, a kokošinjac kao paviljon. Svaka od tih građevina ima svoje mjesto u povijesti arhitekture. Sve to pripada nama, znači svima. Vrijeme je također na našoj strani: umjereno promjenjivo, umjereno mirno – vatra ima onoliko vjetra koliko joj je potrebno za visoki ples. Drva imamo ravno sasječena, posebno leže cjepanice, posebno klade, a sa strane debla koja još čekaju na rezanje. Iverje je također pod rukom. Ljudi iz okolice dolaze pojedinačno i u skupinama gledati naš plamen i napuniti se energijom zahvaćenom čak iz svemira. Raspaljujemo vatru, cijedi se smola, drvo pucketa, dim leti ravno u nebo, ljudi se raduju. A mi ponosni što nas je zapala ta uzvišena zadaća. Dolaze stranci, i naši iz raznih krajeva, gledaju nas i vatru, pitaju različite stvari u vezi s vatrom, a mi odgovaramo. Je li to vatra raspaljujuća ili spaljujuća, pitaju, misleći da će nas to dovesti u nepriliku.

Planule su cjepanice, došao je red na klade. Pričuva loživa se smanjila, ali još su tu trupci koji čekaju na rezanje. Pepeo ljudi uzimaju za uspomenu, dajemo ga svakome, a kolebljive nagovaramo da uzmu. Imamo razne argumente. Vatra ipak mora gorjeti, stalno, dobili smo direktivu. Trupci su otišli pod pilu, potom su planule trijeske, a poslije niže grane s drveća. Ali granama se vatra ne hrani – samo drveće u parku ide pod sjekiru. Blesan je tko ne razumije neizbježnost. Blesan i neprijatelj.

Stražari vatre, tako nas nazivaju, i ta nam titula naravno još uvijek pripada. Još uvijek smo ložači, ali nam sve više vremena i energije odnosi briga za loživo. Pokazalo se kako se na ljude ne može računati – gotovo se ne događa da bi dragovoljno donosili nešto za potpirivanje vatre. Malo smo smanjili vatru, malo se spustio plamen, ali i ta manja zahtijeva stalno novo loživo.

Park je gol, ne samo drveće nego klupe i stolce morali smo prinijeti na žrtvu. Sve su uspješno prošle kušnju ognja. Zapravo park više ne postoji, ostalo je polje ispred palače, okruženo na žalost nekorisnim željezom. Ali ostale su još građevine, a u njima je dosta zapaljivih stvari, čak lakozapaljivih.

Pokuštvo je nešto što se da obnoviti u slučaju potrebe, ali zašto odmah misliti na pokuštvo. U štalama su jaslje, pregrade, tavanice, u kokošinjcima su grede, kolci, korita. Dulje je vrijeme bilo dostatno, posebno kada se dodalo krovište, pragovi, vrata i štokovi.

Plamen od toga bio je lijep, najviše temperature, kao da je bio sam sobom zadovoljan. Svima se sviđao. Gotovo svima. Ali i to se svršilo.

Naši su pogledi i misli pošli u smjeru palače. Stara, jasna stvar, građevina, naravno, ali može li se kolebati između prošlosti i budućnosti? Što čekati kada naša vatra slabi, a dim počinje lizati zemlju? Sve ima svoju cijenu, a postoje oblasti u kojima je najviša cijena najbolja cijena. Poslije zrelog premda kratkog razmišljanja priznali smo višu neminovnost, zvanu također i manjim zlom, bez kojeg ne bi bilo ničega, ni reda, ni napretka, koji su također opet neminovni.

Palača je stajala malo podalje i put se do ognjišta malo otegao. Ali palača je zato golema i dugo će trajati. Započeli smo od lijevoga, južnog krila, stoljećima dobro zagrijava- vanog suncem, lišenog vlage, dakle suhoga. Bilo je problema s vratima, štokovima, potom s parketom, ali smo i s tim izišli na kraj. Pokućstvo smo odložili za kasnije. Vatra se ras- plamsala ljepše nego ikada, tamjanski miris plemenitog drveta razlio se široko, ali ljudi su dolazili zabrinuti i zabrinuti odlazili. Začuđujuća je ta vezanost za hladnu prošlost. Poslije parketa i podova došao je red na potporne stupove, krovnu konstrukciju i na kraju i samo krovište, kojeg je bilo vrlo mnogo i odlično je služilo našim ciljevima. Iskustva stečena na južnom krilu vrlo su nam koristila kod sjevernog krila. Ostao je središnji dio.

Neka se ne misli kako nam je bilo lako. Ali vatra koja je zahvaljujući našim naporima gorjela i nas je same duhovno snažila. Ne ćemo se osvrutati na sitnice – povijest ne gleda na sitnice i troši ih tako puno da su već odavno prestale biti važne. Samo čovjek, posebitost vrlo posebna, ne da se bez traga spaliti u tom talioniku.

Palača nam je vrlo pomogla u radu i svoju ulogu ispunila do kraja. Kada se vatra, poslije lijepog razdoblja bujanja, ponovo počela gasiti, pomislili smo na sebe. Ali što smo mi – zar nekoliko mršavih tijela može promijeniti tijek stvari? Svaka se vatra, ispada, jedanput gasi. Promatrali smo, smrtno umorni, kako se hladi pepeo. Postalo je mračno i tamno poslije našeg neuspjeha. Istina je bila u tome što nas nije bilo dostatno za takvu vatru. Ni za kakvu vatru. I što to nije bila vatra oslobađajuća.

Dok smo tako sjedili u tami, na zapadnom nebu pojavio se plamteći odsjaj. Ponovo je netko raspalio vatru! Odmah nam je rečeno kako je to posve drukčija vatra, suprotna našoj – vatra spaljujuća. I da nas sigurno ne će poštediti.

Je li Prometej znao što čini? To nitko ne zna.

KONGRES

Ah, kakav skup, kakvi gosti sa ženama! Od jutra ih se viđalo u zračnim lukama, na kolodvorima i ispred hotela, kako su ulazili i izlazili, ponovo ulazili i ponovo ulazili, svi dostojanstveni, ozareni, zadovoljni, žene također zadovoljne. Stari grad, renesansni, priredio je čak tri dvorane za kongres, svaka bogato urešena, svaka s drukčijim stropom, drukčijim parketom i govornicom koja podsjeća na propovjedaonicu.

Gosti su na raspolaganju imali tri autobusa i nekoliko limuzina, ali su se radije kretali pješice – ukoliko su vrijeme i atmosferilije dopuštali. A atmosferilije su zasada dopuštale sve. Vjetar je utihnuo, oblaci se razišli, a sunce je umjereno grijalo čak i u samo podne.

Najvažniji referat o bitcima živim, neživim i personalnim, kojem su se svi unaprijed radovali, trebao je biti izložen tek drugoga dana rasprava, ali je i prvi kongresni dan bio pun dojmova, obilujući događajima znanstvenim i društvenim, pa čak i političkim, jer je politika svugdje kamo god se pođe. Politika se može donijeti sobom i baš je tako bilo, jer je među gostima par politologa, nekoliko bivših poslanika, pa čak i jedan senator. Dominirala je ipak znanost. Znanstvenika raznih specijalnosti dostajalo bi za dva sveučilišta, samo bi kadar bio prilično starački, jer prosječna dob, ne računajući žene, oscilirala je oko sedamdesetih.

Odmah sam se sprijateljio s profesorom Orfinijem, povjesničarom filozofije, specijalistom za utopiju, autorom važnoga djela o raj. Profesor je bio šutljiv, što je kod muškarca simpatično, a kod žena pak manje oduševljava, k tomu je imao prolazne probleme s glasnica, zbog čega je obveza izlaganja njegova referata o ranim godinama Adama i Eve palo na profesorovu lijepu suprugu Izabelu. U hotelu smo zauzimali susjedne sobe, odijeljene vrlo tankim zidom, a kako je profesorova supruga naglas ponavljala predavanje, jedini sam među sudionicima kongresa unaprijed znao sadržaj njezina izlaganja, i to sam ga znao tako temeljito da sam ga mogao i sam izlagati.

Rane godine Adama i Eve manje su poznate nego kasnije, kada su se počeli predanije baviti zmijama i plodovima, te došli u neugodni kontakt s naoružanim anđelom. Činjenica je – ukoliko su u toj dalekoj praepohi postojale bilo kakve činjenice – da su bili jedini ljudi koji su vidjeli raj. Ne samo vidjeli nego u njemu živjeli određeno vrijeme, uostalom, kako je poznato, vrlo kratko.

Uz doručak, za koji je profesor Orfina zamolio jaje utvrdo, nametnuo sam razgovor o simboli jabuke. Zašto je baš jabuka, upitao sam, dobila poznatu počast, a ne naranča, banana ili kruška? Profesor je obećao da će o tome promisliti. Ukoliko nađe sponzora, dodao je trenutak potom. Njegova lijepa supruga bila je manje suzdržljiva.

– Riječ je o plodu općenito dostupnom – rekla je.

– U cijeloj toj prapovijesti – dobacio je profesor – nije važan plod, nego pitanje, zbog čega je zmija dovela u iskušenje Evu, a ne Adama. Uvjeren sam, da je Adam dao jabuku Evi, oboje bi izbjegli izgon iz raja, a ljudska povijest potekla bi posve drukčije.

– Zašto? – upitao sam iznenađen.

– Bog je na muškoj strani. To je njegov omiljeni spol. I uopće se čudim što iz raja nije izгнаo samo Evu. Adamu je, držim, mogao oprostiti.

Supruga nije prihvatila izazov, ali je očito bila drugog mišljenja. Ja sam također pomislio da je prije Eva mogla ostati u raj. i pričekati drugog, na iskušenje manje podatnog Adama. Ostatak doručka protekao je u tišini koja nas je sve više dijelila.

Kongres je otvorio dopredsjednik društva znanstvenika, potom je govorio dogradonačelnik grada, a potom netko u ime rektora mjesnog sveučilišta, koje je istodobno bilo tehnički fakultet. Nastupio je također i mješoviti zbor koji je izveo tri kancone i madrigal. Sve to u svečanoj sveučilišnoj dvorani, punoj starog pokućstva, zastava i portreta.

Nastupila je stanka, a za to vrijeme gosti su se srdačno pozdravljali, neki i po drugi put, njihove su se žene radosno pozdravljale, samo ja nisam imao koga pozdravljati. Osim mene nije bilo nikoga nepoznatog, pa su se svi zagledavali u moj identifikator, kao da će na njemu pročitati ne znam kakvo otkriće. Jedino su me supružnici Orfini tretirali kao dobrog znanca s prethodnih kongresa. Iz njihovih je natuknica proistjecalo da sam, slično kao i profesor Orfini, poznavatelj problematike raja, i to podjednako nebeskog i zemaljskog. Samo sam ja znao da je to bilo malo pretjerano. O raju nebeskom ne znam ništa.

Poslije stanke uvodni referat o krizi vrijednosti i autoriteta počela je izlagati znanstvenica iz Londona. Tvrdoglavo se trudila govoriti francuski, a rezultat je bio da je nisu razumjeli Englezi, niti Francuzi, o Talijanima da i ne govorim. Većina okupljenih odčekala je referat u hodnicima, a neki čak i u gradu, odakle su se vratili tek na objed, na kojem nitko nije nedostajao. O londonskom se referatu govorilo da je riješio stvar zauvijek, ali je to vjerojatno bilo pretjerivanje proisteklo iz prekomjerne uljudnosti. Poslije objeda dana je stanka, koja je prema jednima trebala trajati do večere, prema drugima samo do užine. To se pitanje nije dalo razmrsiti do svršetka kongresa.

Večera je poslužena uz svijeće, u vrlo svečanoj atmosferi. Svaki je gost dobio lijepo otisnuti menu, koji se uostalom samo djelomično podudarao s onim što smo vidjeli na stolu. Bilo je ugodno iznenađenje što nije bilo govora i zdravica. Umjesto toga tiho je preludirao pijanist. Znanstvenici za mojim stolom – a on je bio velik i okrugao – ponašali su se kao obični ljudi: jeli, pili, šalili se, jedan je čak htio plesati. Profesor Orfini pretkazivao je promjenu vremena, što će se i potvrditi, ali tek poslije kongresa.

Drugi dan započeo je snažnim akordom: izlaganjem profesora Brage iz Madrida o bitcima živim, neživim i personalnim. Unaprijed se radovalo tom izlaganju, radovalo se za vrijeme i radovalo se po izlaganju, budući da je svatko dobio tekst djela na tri jezika. Pljesku nije bilo svršetka i profesor Braga morao je nastupiti još s nečim u obliku bisa, bolje rečeno aneksa, u kojem je u velikoj mjeri opovrgao ono što je rekao ranije. Time je izazvao još veći pljesak, ali se na tom završilo, jer je trebalo ponovo ići na objed, ovaj put izvan grada.

Poslije objeda, koji je sve zadivio lijepim pogledom s prozora restauracije, izbila je diskusija o tome što je danas za svijet važnije: motor ili kočnice? Većina diskutantata složila se da je problem loše postavljen, ali kako ga nitko nije postavio bolje, izjašnjavalo se čas za motor, čas za kočnice, pri čemu je ovo posljednje imalo više pristalica, a predvečer je ta prevaga još više porasla. Uzalud je profesor Orfini upozoravao kako kočnice ograničuju slobodu, uzalud sam ja opominjuće vrtio glavom – strah od jurnjave, koja bi mogla prisiliti svijet na još brži razvoj, prevladao je. Dobro je tako kako jest, otvoreno je rekao znanstvenik iz Madrida, a kako je zapravo tako kako jest, i samo neka ne bude gore, bit će posve u redu. Nije bilo sumnje kako se kongres bojavao budućnosti, kako su na njega stigli strašljivi ljudi, a odvažni ostali doma.

Treći i posljednji dan, zahvaljujući profesoru Orfiniju, prenio nas je u rajsko vrijeme. Od samog jutra u dvorani nije nedostajao nitko i dugo se pljeskalo gospođi Orfini, koja je gotovo napamet izložila muževljev referat. Ali je i sam profesor na kraju uzeo glas i

postavio nekoliko pitanja: Zašto nas je Bog kaznio vremenom i poviješću? Kolika je u tome krivnja prvih ljudi? Ne čini li se ta kazna nerazmjerno visoka u odnosu na krivnju?

Kako se nitko na ta pitanja nije usudio odgovoriti, ne isključujući ni samog profesora, okupljeni su se prihvatili izbora grada koji će imati čast ugostiti sljedeći kongres. I tu se otkrilo kako izbor nije velik, jer su se prijavila samo dva sela. To je najprije sve nasmijalo, potom ogorčilo, konačno navelo na razmišljanje.

– Zašto ne – rekao je poslije duljeg razmišljanja profesor Orfini. – Grad kao izvor intelektualnog nadahnuća već se pomalo potrošio. Te stare zidine doživljava se kao da su u pozadini zbivanja, u pozadini filozofija... Možda će nova pozadina roditi nove misli. Selo može djelovati preporoditeljski.

I tada me nešto spopalo. Ne volim govoriti pred više od dvije osobe odjedanput, a još manje volim pune dvorane, ali me ovaj put nekakva sila ponijela, gurnula na govornicu i jednostavno prisilila održati govor. Tijekom govora čudio sam se sam svojim riječima, a vjerojatno su se čudili i slušatelji.

– Poštovana gospodo, stariji ljudi dijele se na odrasle, nedorasle i djetinjaste. Danas ću govoriti samo o odraslima. Odrasli, to su oni koji su već nešto proživjeli, nešto iskusili, čijih se života dotaknula drama, a nerijetko i tragedija. Unatoč tome što govori današnje kazalište, tragedija i dalje postoji. I to nema nikakve veze s dobi pojedinca. Čovjek može biti star i nedorastao, a može biti vrlo mlad i odrastao. Prema onome što sam ovdje čuo, moram sa žaljenjem utvrditi kako među nama nema – s malom iznimkom – odraslih ljudi.

Dvorana je zašušketalala, a najglasnije su zašušketalali starci. Čudili su se mojim riječima i mojem francuskom, koji mi se učinio savršenim, a takav je zapravo i bio, tjerao sam bez milosti dalje.

– Sreća vas je dotakla, draga gospodo, previše blagonaklono i dopustila vam živjeti u zbilji koja se uznosi u zrak visoko iznad istinskog života, iznad tragičnog života. Drugi su, iz drugog dijela Europe, opterećeni dozrelošću i odraslošću. U ovoj ih je dvorani vrlo malo. Tu ih je jedva nekoliko. I oni vam zavide, a zapravo trebali biste vi zavidjeti njima. Na ovo što ovdje radite gledam kao na lijepu zabavu. Tko se ne bi, draga gospodo, želio igrati? Svi želimo! Pitanje je samo je li vrijeme za to prošlo? I s tim ću vas pitanjem ostaviti.

I ostavio sam, premda, naravno, nisam izišao. Dobio sam mali pljesak, ali sam se malom i nadao slušajući ono što sam govorio. Nitko mi nije pristupio čestitati, pa sam u duhu čestitao sam sebi. Za vrijeme večere, koja je bila oproštajna večera, sjedio sam pored gospođe Orfini, stalno zabavljene razgovorom s nekim s drugog kraja stola. S profesorom također nisam imao prigodu razmijeniti riječi. Pokazalo se kako me profesor ne poznaje. I ostale su osobe gledale u mene kao da sam zrak. Do hotela sam se vraćao šetnjom, ne moram dodavati, usamljen. Opustjele ulice činile su mi se tunelom izdubljenim pod tamnom uzvisinom grada. Trgove su čuvali kipovi na nogama i konjima, a nebom je polagano plovio najstariji među satelitima, oprezni mjesec. U tišini, kao tiktakanje hrome ure, odjekivali su moji koraci. Ništa se nije promijenilo za ta tri dana, proždrljivo vrijeme progutalo ih je skupa s kongresom i zatvorilo u svoje prastaro pamćenje.

Hotel je bio gotovo usnuo, samo je u baru nekoliko osoba pijuckalo koktele. S čuđenjem sam među njima ugledao profesora Orfinija. Sjedio je osamljen, ispred njega je bila čaša bijelog vina i jaje utvrdo u koje je buljio kao u staklenu kuglu.

- Dobra večer, profesore – rekao sam.
- A, to ste vi – trgnuo se. – Sjednite.
- Trenutak smo sjedili šuteći, onda je profesor počeo govoriti:
- I kao što vidite, gotovo je. Četiri dana sam stariji.
- Tri – ispravio sam ga.
- Četiri – nije popuštao Orfini. – Ovaj posljednji dan računa se dvostruko. A znate li zbog čega? Jer ste me izživcirali. Stres, razumijete li? Dosad sam izbjegavao stres. Zbog toga odlazim na kongrese. Uvijek je vrlo ugodno. Nije se događalo da bi me tko izživcirao na kongresu. Tek je to, na žalost, vama uspjelo.
- Vrlo mi je žao, profesore – promrmljao sam talijanski.
- Čak nije ni zamijetio da govorim talijanski, a ne francuski.
- Žao!... – povikao je, gurnuvši jaje koje se otkotrljalo na kraj stola. – Žao... Mislio sam da ste inteligentan čovjek. I posebice na takvom kongresu kakav je naš. Zapravo na svakom kongresu. Zar vam nikada nije palo na pamet da je istina ozakonjena roba? Vi, čini se, ni to ne znate da je istina najčešće banalnost. Vaš je govor bio banalan i kao takav bolno je povrijedio svih. Morao sam se pravdati otkuda vas poznajem! A otkud vas poznajem – uistinu nemam pojma. Uopće ne mislim da vas poznajem. Ali nitko mi nije povjerovao da vas ne poznajem. Čak ni žena. Možda biste mi ljubazno objasnili, tko vas je poslao na ovaj kongres?
- Nitko, profesore. Došao sam sam. I o vlastitom trošku. Jednostavno, volim inteligentne ljude, posebice u većem broju.
- Profesor Orfini je klonuo.
- Sreća što to niste rekli s govornice! Koga još volite? Možda mudre ljude?
- Tako je – odvratio sam tiho. – Ali takvih, barem dosad, nisam imao sreće susresti.
- Profesor je prekrpio lice rukama i odrvenio se šuteći dobar trenutak. Kada je spustio ruke, zamijetio sam kako se vrlo rastužio. Šutio je još malo poslije čega je rekao, ne znam zašto, na francuskom:
- Ja također ne.

OBJED U OBITELJI O.

Prihvaćajući taj poziv, još nismo znali kako objed može biti tako ugodan. Istinu govoreći, nismo također znali ni tko su domaćini. Poznavali smo ih, bračni par O., onako kao i oni nas – iz viđenja, po čuvenju, posebice po čuvenju, jer stanuju blizu, preko plotu, a govore glasno, katkada vrlo glasno. Mi također katkada govorimo glasno i to nas je pomalo zbližilo. Ali mi – moja sestra Halina i ja – znamo također i šutjeti, što je danas rijetkost, i možda je to ostavilo dojam na supružnike O. i priskrbilo nam njihovu simpatiju.

Kuća im je slična našoj, samo je dva puta veća, uostalom u njih je sve dva puta veće, također sve, koliko smo se mogli uvjeriti, u njih traje dva puta dulje. Pozvali su nas na objed, ali smo bili sigurni da će to biti objed spojen s večerom. Što se to tako nije dogodilo

– jer smo ipak otišli poslije objeda – to je samo naša krivnja. Ipak to nije bila velika krivnja, stoga je naša zasluga znatna, jer se svatko ne bi ponašao tako kao mi – prema našem sudu najispravnije.

Kućna vrata obitelji O. bila su širom otvorena, pa smo pokucali samo o dovratka, ali je i to bilo suvišno, jer nam je odgovorila tišina. Subote su u nas tihe, ali ova je bila posebno. Tišina kao magla dizala se sa zemlje i uznosila se k nebu, gdje se – činilo se – zgušnjavala i zadobivala oblik tihih oblaka. Stajali smo neko vrijeme na terasi diveći se tišini u vrtu. Osim nje tamo nije bilo bogzna što – par grmova divlje dunje, dvije nesigurne azaleje i malo divljih kupina. Trave različite veličine odavna su žudile kosu, a sve skupa vrtlara. Naš je vrt, na žalost, izgledao slično.

Kako nas nitko nije pozdravio vani, ušli smo, premda nepozvani, unutra. A tamo palača. Slike vise već u predsoblju, i to tijesno jedna do druge, stare i nove, vrlo čudan slikarski koktel, uostalom vrlo ugodan. Razgledanje te izložbe uzelo nam je nešto vremena, tim više što Halina nije ponijela naočale pa je svako platno morala razgledavati iz velike blizine, a mene opet opčinjava i dira svaka slika nastala prije Drugog svjetskog rata, a prije Prvog jednostavno raznježuje. Imali su gospoda O. dobar nos za slikare, dostatno je reći da smo u toj galeriji zamijetili Makowskog, Zaka i valjda Wojtkiewiczza, ili nekoga vrlo sličnog. Ali domaćina još uvijek nije bilo.

Zastali smo na pragu salona. I dalje nikoga, ali zato pokušstvo da te strah dotaknuti. Razgledali smo te naslonjače, stolce, te sve lujeve, možda prave, možda krivotvorene, ali svaki lijep, premda neudoban. U bliješućim ormarima, iza debelih stakala, bile su velike knjige u telecoj i svinjskoj koži. Očarale su nas velike vaze, kineske ili japanske, u svakom slučaju istočnjačke, a također i figurice slonova, lavova i zmajeva. Iz salona prelazilo se u blagovaonicu, ili bolje u odaju za blagovanje. Već je sam stol poražavao svojom veličinom, štitilo ga je dvanaest visokih stolaca, a pod zidovima stajali su manji stolići. Snježno bijeli stolnjak protezao se u nedogled, ali pribora za jelo nije bilo puno, samo za dvije osobe. Ali kakav je to pribor bio! Tanjuri kao bareljefi, na svakom ručno slikana mitološka scena, ispred njih po tri čašice i čaša, sve kristalno, svjetlucavo kao dijamanti, a žlice, vilice, noževi do posljednjeg srebrni. Pića – slabija, jača, sve do najtežih – bila su na omanjem stolu, a tu je također, u košarama ispod ubrusa, čekalo bijelo i tamno pecivo. Predjela ipak nije bilo.

– Vjerojatno je u hladnjaku – rekla je Halina.

– Ali gdje su domaćini? – upitao sam.

Gospoda O. dobro su priredila ovaj posjet, to se osjećalo na svakom koraku; jedini nedostatak – trenutačni, nadali smo se, bila je njihova odsutnost. Ali trenutak se otegnuo. Popit ćemo valjda neki aperitiv, pomislio sam. Halina je u međuvremenu pošla u kuhinju, odmah su odonud počeli dopirati uzvici oduševljenja. Stvar se podjednako odnosila na samu kuhinju kao i na objed koji je tamo čekao.

Na putu do tih divota – kuhinja je zapravo bila kuhinjski salon – zalutao sam u spavaću sobu, također, na žalost, praznu. Pola odaje zauzimao je veliki ležaj, a zapravo mekano odmorište za par osoba, u najmanju ruku za četvero, dvije, posebice u mraku, mogle bi se u njemu izgubiti. U kupaonicu smještenu pored ulazilo se kroz ormar koji je

podsjecao na prodavaonicu odjeće. Ali ni tamo supružnika O. nije bilo. Ne ću reći da su posebno nedostajali, ali oni su nas ipak pozvali na objed i priličilo se s njima u najmanju ruku vidjeti.

– Moglo bi se tuširati – upitao sam, ali je Halina rekla kako se takve stvari ne čine pri prvom posjetu. Vratili smo se u kuhinju. Pladnjevi s predjelom bili su u golemom hladnjaku i prenošenje do blagovaonice nije nam pričinjalo nikakvih problema. Priredio sam dva koktela i osjetili smo se slobodnije. I tada se pojavio pas. Znao sam ga iz viđenja i on je iz viđenja znao mene. Kao i sve u ovoj kući, bio je golem i dobre rase. Ponašao se dostojanstveno i nije štedio geste srdačnosti. U neku ruku bio je domaćin doma, pokazujući pritom toliko gostoljubivosti da je Halina njime bila oduševljena.

– Da sam znala tko će tu biti – rekla je – pavela bih sobom mačka. Sigurno bi se izvrsno sporazumijevali.

Halinin mačak, Dobislav, ludovao je za psima i u dubini duše uvijek je htio biti pas, premda kao utjelovljenje diskretnosti to nikada nije napadno pokazivao. Dobislav ipak nije bio pozvan na objed – samo Halina i ja.

– Mogli bismo što pojesti – rekao sam, i sjeli smo za stol.

Počeli smo od lososa, a onda smo kušali salatu od tunjevine. Uz to sam poslužio čistu votku, s dna zamrzivača, s kapljicama rose na boci. Takav objed ne može proći bez konverzacije – katkada je ona najrafiniranija podvorba – i oboje smo se potrudili da tako bude. Ne ću reći, jasno, kako je naš dijalog bio platonski, ali se sigurno mogao zapisati i možda je šteta što nitko nije zapisivao.

Počeo sam od toga da je razum pao u nemilost, a potom je razgovor krenuo hitro sve do drugog jela, jer smo juhu izostavili premda je bila pripravljena.

– Uvrijedit će se što nismo kušali juhu – dobacila je Halina usput, ali smo se odmah vratili vrjednijim stvarima.

A zapravo, koliko je razuma u vjeri i koliko vjere u razumu, i kako tu stoji s intuicijom. Završava li ili započinje naša epoha. No i moj omiljeni problem: prividnost sadašnjeg vremena koje je zapravo usko brvno između kontinuiteta prošlosti i budućnosti. Gospoda O., da su nas čuli, bili bi ponosni na svoje goste, ali za sada je ponos pokazivao njihov pas, što je uostalom na svoj način bilo lijepo.

Uz drugu podvorbu za koju smo uzeli janjetinu s pire krumpirom i ledenom salatam, započeli smo razgovor o Gogolju, Čehovu i uopće o ruskoj književnosti, koja nas fascinira odvajkada, a ni gospodi O. vjerojatno nije strana. Vino, premda crno, poslužio sam lagano rashlađeno, jer je dan bio vreo, a najavljivao je i toplu večer. Halina je svako malo praskala smijehom, i ja nehotice također – simpatično je protjecao taj objed. Jasno, nismo jeli sami – pas je također krišom jeo i bio dobro raspoložen, samo što je dosta često pogledavao na uru. A ta je također činila svoje, i to svakih pola sata, kao da upozorava da se ne bismo zasjedili. Ali čekao nas je još desert, zapravo deserti, jer su bili kolači i dva različita kompoti, voćni sladoled i uz to torta. Razgovor je prešao s književnosti na glazbu, ali sada ne rusku, nego francusku. Tako je često izgovarano prezime Saint-Saëns da se na trenutak činilo kako razgovaramo francuski, ali to je bio samo pričin.

Na kavu, likere i cigare prešli smo skupa s psom u salon, tamo smo također uključili glazbu s ploče – moj omiljeni Rahmanjinov klavirski koncert.

- Gospoda O. po gostoljubivosti nemaju sebi ravnih – rekao sam.
- I ta njihova skromnost – dodala je Halina. – Ne vole se nametati.
- Ali ovaj put su malo pretjerali. Zanimljivo, gdje su nestali?
- Možda im je nešto iskrsnulo?
- A možda su se iz nekih obzira više voljeli s nama ne susretati...
- Iz kakvih?

Razgovor se prekinuo i koncert je potpuno zagospodario tišinom. Nekakve su mi se sumnje počele motati po glavi, ali nijedna odveć važna, ne na razini događaja kakav je bio ovaj objed. Da je bio uspješan, u to nema sumnje, ipak je ostala nekakva glad, a glad poslije objeda, to je dosta bitan nedostatak.

- Cvijeće! – povikala je Halina. – Nismo stavili cvijeće u vazuu!

Obično to čini domaćica, ali ovaj put smo to dužni bili učiniti mi sami. I nismo učinili. Kakva šteta, jer su iznemogle ruže bile pri izdisaju ispuštajući ostatke mirisa, voda im nije previše pomogla. Mogao bih poći u cvjećarnicu po nove, ali pri sebi nisam imao novca, ni Halina također, a osim toga kod obitelji O. bilo je tako ugodno da nisam imao želje nikamo ići.

Prekrasni Rahmanjinov koncert, kao i sve u ovoj kući, učinio nam se dva puta duljim. Popodne se lijeno razvlačilo. Malaksao od dojmova, jela i pića osjetio sam pospanost, tim više što je naslonjač obitelji O. širio nekakvu poražavajuću nježnost. Naš se razgovor svakim trenutkom sve više gasio i samo je pas pokazivao urođenu živahnost. Ali je Halina, kao i uvijek, bila na razini. Može se, čak je i pristojno, objed odsjediti, ali ni u kom slučaju ne priliči odspavati ga, rekla je odlučno, poslije čega smo se počeli spremati za odlazak.

Nitko nas nije zadržavao, a i tko bi to činio ako osim nas, ne računajući psa, nije bilo nikoga u kući. Ali nešto me je ipak kočilo.

- Imam dojam – rekao sam – da me netko gleda.
- Jer gleda – odvrtila je Halina. – Ja čak znam i tko.

Oko toga prepiremo se godinama, gotovo od djetinjstva, i nije bilo smisla voditi teološke rasprave kod gospode O., a posebice u njihovoj odsutnosti.

- Radoznao sam kakav bi trebao biti uzvratni posjet? – radije sam promijenio temu.
- Kakav – odvrtila je Halina. – Doći će k nama, objedovati, posjediti i otići. Valjda je to jasno.

Djelomično. Gdje ćemo mi biti za to vrijeme?

No zaista. Gdje? Ne valjda ponovo kod njih? Ukoliko nas pozovu u to isto vrijeme kada oni budu boravili kod nas. Naravno da ne možemo doći nepozvani. Vjerojatno bi to bio nekakav način održavanja društvenih kontakata – uz istodobno, toliko od većine željeno, očuvanje distance.

Nije priličilo produljivati taj posjet. Uputili smo se prema izlazu, prekoračili smo prag toga i te kako gostoljubivog doma, već smo bili u vrtu, kada se zaustavio tamnoplavi mercedes i iz njega izišli domaćini, bračni par O.

- Bilo je predivno! – uzviknula je Halina.

- Nama također! – kriknula je gospođa O.
- A gdje ste nestali? – upitao sam, možda ne previše diskretno.
- U šumi – rekao je gospodin O. – Da nije vas, nikada ne bismo otišli u šumu. Kako je tamo veličanstveno! Nismo susreli doslovno nikoga – savršena samoća!
- U vašem domu doživjeli smo to isto – odvrtila je Halina, a u njezinu se glasu osjećala autentična pohvala.
- Oprostili smo se bez pružanja ruku, laganim naklonom glave. Ipak su na povratku putem Halinu spopale sumnje.
- Bilo bi idealno da smo izašli pet minuta ranije – rekla je. – A što se može, ne može sve uspjeti sto posto. Možda će sljedeći put biti bolje.

STARO KINO

Zgrada je bila ponuđena na prodaju, ali je nitko nije htio kupiti. Stariji su time bili zadovoljni, mlade stvar nije zanimala. Samo su stariji pamtili da je tu nekada bilo kino. Još stariji pamte da je prije kina tu bio panoptikum, ali nije bilo sigurno je li u toj istoj zgradi, ili pored. Poslije je tu uređeno skladište, veliki teretnjaci dovozili su tu kutije s televizorima, a navodno su znali biti i kompjuteri. Zbog toga je zgrada također bila dobro čuvana, i nisu je čuvali umirovljenici, nego mladi, naoružani snagatori. Kasnije je ipak, kada je skladište likvidirano, straža povučena i unutra je ulazio tko je htio.

Ja nisam ulazio. Nije moj običaj ulaziti u puste napuštene zgrade. Ali moj prijatelj Edvard nije u tome vidio ništa loše.

– Ne voliš ići u kino? – upitao me.

– Nekada sam volio. Ali kina više nema. Nema više ni filmova koje bih htio gledati. Ne želim gledati to što danas prikazuju, a ne želim ni sjediti u istoj dvorani s onima koji to gledaju. Ne želim biti dijelom današnjega gledateljstva. Ja uopće, to trebaš znati, ne odgovaram vremenu u kojem me zapalo živjeti. Ja sam čovjek starog kova. Vrlo starog. Višestoljetnog.

Edvard je s razumijevanjem klimao glavom poslije čega me bez riječi uzeo ispod ruke i povukao u stranu staroga kina.

– Hajde, svidjet će ti se.

Što se tu može svidjeti? Zgrada kina bila je izvana odrapana, pisao po njoj i risao tko je htio, na žalost, nitko darovit. Unutra je bilo još gore. Sjedala polomljena, iščupani vodovi, devastirana pozornica, pod pun rupa. Od ekrana ni traga, zid s kojega otpada žbuka, sa strana dva stupa koja ništa ne pridržavaju. Milosrdni polumrak skrivao je i gore stvari. Edvard se u toj scenaciji ipak osjećao neočekivano dobro.

– Tu sam proveo brojne ugodne sate – rekao je stišanim glasom, kao da smo u crkvi.

– Ne mali komadić života.

– Ali to je prošlost – rekoh. – Daleka.

– A ti si siguran da prošlost postoji na neki drukčiji način nego sadašnjost? Da je manje prisutna? Prošlost je, ako želiš znati, još uvijek u meni, a sadašnjost tek ulazi i još se ne zna hoće li ući. Prošlost mogu prizvati kada god želim, a s budućnošću stvar je neusporedivo kompliciranija. Tobože dolazi sama, neprošena – ali kakva? U prvi trenutak uopće neznano kakva, tek nakon određenog vremena, kada prekorači granicu koja je dijeli od prošlosti, doznajemo što je to zapravo bilo. Sjedni, seansa započinje za kvarat ure.

Iz kuta je izvukao nekakve stolce na rasklapanje, obrisao ih krpom i postavio na mjesto gdje je nekada bio prvi red. Sjeo sam, jer volim sjediti, ali se nisam nadao ničemu što bi me obradovalo. Edvard je naprotiv imao zadovoljnu facu, kao da je obavio nekakav dobar posao. Ispod visokog stropa letjele su lastavice, inače je vladala tišina, grad sa svojom bukom teško se probijao kroz debele zidove.

– Što će započeti za kvarat ure? – upitao sam malo kasnije. – Seansa?

– Da – odvratio je Edvard. – Sad će početi dolaziti ljudi. Ulaz je besplatan.

– Nadam se – rekoh. – Za što tu plaćati?

– Za sada besplatan, s vremenom će se uvesti plaćanje i to uopće ne malo. Možda se ispred kina pojave preprodavači.

– Da, ali bi mi možda mogao konačno reći što će biti prikazivano i gdje?!

– Ništa ne će biti prikazivano – objašnjava mirno Edvard. – Pa tu nema ni ekrana ni aparata. Vidiš li tu nešto takvo?

– Ne.

– Eto vidiš. Tu se nema što gledati.

Dok je to govorio, ušao je u kino stariji gospodin u odijelu od prije četrdeset godina, ali malo korištenom, naoko posve novom, pozdravio nas i sjeo na rasklopivi stolac i zadubio se u čitanje staroga filmskog programa. Malo poslije došla je gospođa njegovih godina, u velikom klobuku, koji je odmah skinula, kao da se bojala da bi nekome mogao zakloniti pogled. Kosu je imala lijepu i mirisnu, boje mahagonija, a u njoj sedefni češalj, vjerojatno vrlo star. Potom su ušle dvije identične osobe, poput blizanaca, istog spola, ali jasno neodređenog, spola za naslućivanje. Potom jedan muškarac vrlo muževan i vrlo star, konačno žena dosta jednostavna odjećom i ponašanjem, iza čega se mogla kriti kakva plemićka titula, a možda i aristokratska. Svi su sjeli blizu nas, tako blizu da bi se mogao čuti šapat, kad bi kome palo na pamet šaptati. Kako nitko više nije dolazio, pretpostavljao sam da je publika kompletirana.

Sve su se te osobe međusobno poznavale, razmjenjivali su naklone i nekakve riječi, ali je uskoro nastala tišina puna iščekivanja, čulo se samo prelijetanje lastavica ispod stropa i daleki odjek ulice. Edvard je pogledao gospođu koja je skinula klobuk i baš je ona progovorila.

– Dodatka danas ne će biti, dobra gospodo, jer imamo dug film, prekoračili bismo normalno vrijeme seanse, a to bih htjela izbjeći. Prenijet ćemo se, dragi moji, u Beč, taj lijepi Beč prije Prvoga svjetskog rata. Velika plesna dvorana zastrta cvijećem, s orkestrom u frakovima koji svira valcer. Parovi kruže kao u transu, gospoda s jednom rukom otraga, dame zabačenih glava, kao u omami, na svim ustima osmijeh. U krupnom planu jedan par. To pleše miljenik žena, moderni slikar Heideneck, a njegova je partnerica lijepa Gerda,

žena slavnog kirurga. Privlači je k sebi više nego što bi ples zahtijevao i šapće na uho slikarsku molbu: Poziraj mi, lijepa gospođo, poziraj mi za akt. U prvom trenutku Gerda odbija, ali poslije kratkog kolebanja pristaje. I evo nas u slikarevoj radionici, gdje lijepa Gerda pozira za akt. Kao cijela njezina odjeća služi mala maska i duge crne rukavice. Slikar je očaran modelom, a još više svojim djelom, koje se brzo nađe na izložbi. Slika izaziva senzaciju i različita nagađanja tko je maskirana ljepotica.

Svi su slušali suspregnutog daha, ali ja sam bio sumnjičav. Riskirajući da ću biti pozvan na red, nagnuo sam se do Edvardova uha i rekao što sam tiše mogao:

- Je li to uistinu vrijedan film?
- Naravno. Ona bezvrijedne slike ne prepričava.
- Svejedno bih više volio, na primjer, nešto Bergmanovo. Zar ne bi mogla prepričati »Sedmi pečat«? Ili »Divlje jagode«?
- Bilo je prošli tjedan. Danas je nešto laganiji repertoar. Ali također dobar. Ne pričaj toliko, na polovici filma bit će stanka.

Žena me je prijekorno pogledala poslije čega je nastavila svoje pripovijedanje.

– Ljudi na izložbi ispredaju domišljaje. Neki sumnjaju kako je ljepotica na slici bivša slikareva ljubavnica, sada zaručena za kirurgova brata. Glasine se šire i dopiru do liječnika. Ovaj posjećuje slikara i traži objašnjenje. Kako se izvući iz nezgodne situacije? Reći tko je model? Heideneck, ne razmišljajući puno, daje mu prvo bolje izmišljeno prezime. Ali nema više slobodnih prezimena. Slučaj je htio da to prezime nosi gospođica Dur, mlada i čestita dama u društvu stanovite aristokratkinje, koja na taj način biva uvučena u intrigu.

Zamijetio sam kako većina slušatelja drži zatvorene oči, pa sam i ja pritvorio svoje. U prvi tren ništa nisam vidio, ali poslije pod mojim vjeđama počele su se pojavljivati bijelo-crne slike. Jesu li i ostali vidjeli to isto? A možda svatko gleda nešto drugo?

– I ponovo smo na balu, gospodo. Aristokratska dama vodi sobom gospođicu Dur, koja privlači oči svih muškaraca, a prije svih slikara Heidenecka. Plešu skupa i rastati se ne mogu – ubrzo ih povezuje ljubav. Ali slikar je muškarac bogate prošlosti. I evo se pojavljuje njegova ljubomorna bivša ljubavnica Anita. Pojavljuje se s pištoljem u ruci. Puca i rani umjetnika, koji dolazi pod ruke slavnoga, poznatog nam kirurga. Tako su se ponovo presjekle sudbine dviju istaknutih osoba. Kirurg već zna tko je maskirani model.

On možda zna, ali ja sam se izgubio. Naviknut na lica na ekranu, odviknuo sam se od usredotočenog slušanja. Riječ bez slike postala je preteška za mene. Kako su ostali s tim izlazili na kraj?

- Tko je bila ta model? – upitao sam Edvarda što sam mogao tiše.
- Što je tebi, spavaš ili što? – bunio se. – To je kirurgova žena, lijepa Gerda!

Edvard je znao, ostali su također znali, samo se meni jedinom sve pobrkalo. Na žalost, samo za mene jednog nitko ne će pripovijedati film od početka. A zamoliti tu gospođu za susret poslije seanse? Sve do svršetka sjedio sam izgubljen u intrigi koja se sve više komplicirala kako se bližilo finale, od kojeg ništa, jasna stvar, nisam razumio. Svi su znali da ništa ne razumijem, pa sam sjedio posramljen, slično uostalom kao i Edvard, koji se opet sramio zbog mene. Ali osim srama osjećao sam simpatiju prema tim okorjelim kinomanima. Okorjelim ali ujedno izmučenim navalom slika što se prelijevaju iz

televizora, kompjutera i velikih kino-ekrana. Pomislio sam kako bih mogao tim ljudima, toj upornoj publici također nešto prepričati.

Kada je žena dovršila svoj stari film, ustao sam i na Edvardovo čuđenje, progovorio.

– Dopustite mi, gospodo, nadopuniti ovu seansu kratkim dodatkom. Upravo nedavno bio sam, draga gospodo, u jednoj galeriji. Na izložbi. Htio bih ukratko opisati tamo izlagane slike.

I počeo sam opisivati riječju i gestama mrtve prirode, pejzaže i portrete, pa čak i dvorane u kojima su ta djela visjela, svjetlo kojim su bila osvijetljena, publiku koja ih je razgledala. Moj izvještaj naišao je na srdačno zanimanje zbog čega sam nekako na bis opisao izložbu koju sam vidio u inozemstvu. Tu me je ipak sjećanje malo iznevjerilo, pa sam morao ponešto izmišljati, što je smjesta zamijećeno. Prva se podigla, naklonila i izišla gospođa u klobuku, potom su se s nama oprostile dvije osobe poput blizanaca, a za njima redom izvlačili su se preostali kinomani. Moj uspjeh mogao bih dakle uzeti kao polovičan. Poslije par minuta ostao sam sam s Edvardom.

– Nisu bili pripremljeni na slikarstvo – pokušavao me tješiti Edvard. – Ljudi vole unaprijed znati na što dolaze. Kada budu dostatno ranije obaviješteni, moći ćeš pripovijedati čak i film o prirodi. Sve u svemu, to ti ne ide loše. Samo pazi s divljim životinjama. Riječ nije slika – djeluje neusporedivo moćnije. U najmanju ruku na ljude s umišljajem.

Iz kina sam izišao posljednji. Edvard je stajao na ulici i razgledavao staro kino kao da ga vidi prvi put. Spustio se sumrak, zgrada je potamnijela i tako potamnijela ostavljala je dojam da je obnovljena. Na njezin krov, poput svijetloga okruglog neona, zasjeo je mjesec.

– Bi li znao opisati taj spomenik kulture? – šapnuo je Edvard. – Jedanput će trebati o njemu pripovijedati. Sam vidik, kao većina vidika, ljudima ne će reći ništa.

S poljskog preveo: Petar Mioč

SLOVO O AUTORU

Henryk Bardijewski rođen je 1932. godine u Częstochowi (Čenstohòva).

Prozaik, satiričar, autor kazališnih djela, radiodrama te tekstova za književne kabarete.

Studij polonistike i bibliotekarstva završio na Varšavskom sveučilištu. U književnosti debitirao 1952. godine, na stranicama satiričkog časopisa *Szpilki* (Boci). Poslije završenih studija radi najprije u Narodnoj knjižnici u Warszawi, a potom kao urednik literarnih programa na Poljskom radiju Warszawa. Nekoliko godina bio je glavni urednik radiodramskog programa. Od 1985. književni je savjetnik za radiodramaturgiju. Dobitnik je brojnih nagrada na književnim natječajima, a dva puta dobitnik *Nagrade Komiteta za radio i televiziju*, za ukupno stvaralaštvo u oblasti radiodrame. Djela su mu prevedena na dvadesetak stranih jezika, među kojima i na hrvatski (Treći program Hrvatskog radija realizirao je četiri radiodrame: *Rezidencija*, *Poznanstvo za bolja vremena*, *Zlatna nedjelja*, *Nepoznato svjetlo*, časopis *Forum* objavio je deset pripovjedaka, u pripremi je zbirka pripovjedaka pod naslovom *Gorki med*). Njegove drame izvođene su u kazalištima u Gdańsku, Wrocławu, Warszawi, Krakovu, Łodzi, Gnieźniu, Przemysłu..., a radiodrame u Poljskoj, Njemačkoj, Austriji, Hrvatskoj...

Objavljena djela:

Rysunki na piasku (Crteži na pijesku)

Talizman i inne opowiadania (Amajlija i ine pripovijesti)

Alibi, skečevi i monodrame

Lustra (Ogledala), pripovijesti

Sila przyciągania (Sila privlačnosti), radiodrame

Jak zostać monarchistą, a właściwie królem (Kako postati monarchist, u biti kralj)

Klawiatura (Klavijatura), pripovijesti

Pochód Don Kichotów (Parada Don Quijoteā), satire

Dzień niepokoju (Dan nemira), pripovijesti

Kraina intymności (Područje intimnosti), roman

Rzut podkową (Hitac potkovicom), roman

Irytacje (Podraživanja), roman

Czekanie na znak (Čekanje znaka), pripovijesti

Spis rzeczy i inne opowiadania (Inventarizacija i ostale pripovijesti)

Dzikie Anioły (Divlji anđeli), pripovijesti; 2007. nagrađeni Norwidovom nagradom

Aria na tysiąc głosów (Arija za tisuću glasova), tom kratkih drama

(P. M.)

O SLIJEDU NASTANKA TRIJU HVARSKIH KOMIČKIH TEKSTOVA

Josip Vučković

I.

U članku se raspravlja o problemima vezanim uz slijed nastanka triju hvarskih komičkih tekstova – *Hvarkinje*, *Komedije od Raskota* i *Prigovaranja pod Krišišćen*. Povijest je književnosti katkada tvrdila da je Benetović osim *Hvarkinje* napisao *Komediju od Raskota* i *Prigovaranje pod Krišišćen* ili barem jedan od tih tekstova, ali je više puta izražavala i opravdanu sumnju u tezu o jedinstvenom autoru. U članku se pokazuje da se pri odbacivanju teze o jedinstvenom autoru često neargumentirano pribjegavalo tezi da je *Komediju od Raskota* i *Prigovaranje pod Krišišćen* napisao neki Benetovićevev epigon usprkos tome što je prema dostupnim podacima teza da je barem jedan od tih tekstova mogao prethoditi *Hvarkinji* podjednako vjerojatna kao i teza da su nastali nakon nje i po uzoru na nju.

II.

Pri dijakronijskom proučavanju starije hrvatske književnosti istraživači se često suočavaju s gotovo nepremostivim problemima. Velik je broj književnih djela nepovratno izgubljen, mnoga su do nas došla znatno osakaćena, mnogima nije poznat ni autor, a kamoli točno vrijeme nastanka. Pokušaji da se spomenuti problemi barem dijelom premoste istraživačima su predstavljali velik izazov i imali su važno mjesto u ranijoj književnopovijesnoj tradiciji. Takvi su problemi danas u načelu, donekle i opravdano, potisnuti iz središta prema rubu znanstvenoga interesa. Ipak, pojavljuju se i u novijim radovima, uglavnom usputno, a veoma rijetko i kao njihova središnja tema. Pritom autori

katkada nekritički preuzimaju znanstveno nepotkrijepljene pretpostavke naslijeđene iz ranije književnopovijesne tradicije, što je uočljivo i na primjeru dosadašnjih raspravljanja o slijedu nastanka triju hvarskih komičkih tekstova.

Pokušaj da se sasvim pouzdano rekonstruira slijed nastanka triju hvarskih komičkih tekstova – *Hvarkinje*, *Komedije od Raskota* i *Prigovaranja pod Krišišćen* – uzmu li se u obzir svi podatci koji stoje na raspolaganju današnjim istraživačima, nije uopće moguće. Zato se ovdje ni ne pokušava donijeti rekonstrukcija toga slijeda. Cilj nije čak niti reduciranje broja mogućih odgovora na naslovom naznačen problem. Štoviše, riječ je o pokušaju da se njihov broj do krajnosti poveća. Moguća se točnost u literaturi ponuđenih odgovora uopće ne pokušava osporiti nego im se dodaju još neki podjednako vjerodostojni.

III.

O svjetovnom odsječku hvarskoga kazališnog života u vremenu koje prethodi izgradnji komunalne kazališne građevine 1612. godine nema mnogo podataka. Malobrojni su dramski tekstovi jedina vrela kojima se zasada raspolaže. Uzme li se u obzir u suvremenoj teatrologiji uvriježena postavka da *onovremena drama nastaje za pozornicu* i da *biva, gotovo uvijek, uprizorena netom je pisac dovrši, a njezin autor sasvim sigurno ima vazda pred očima lokalitete izvedbe i družinu kojoj je namijenjena*, dramski tekstovi, iako po svojoj naravi posredna vrela, ipak postaju dragocjeni izvori za kakvu-takvu rekonstrukciju kazališnog života.¹

Iz sačuvanih je tekstova moguće iščitati da su vrlo vjerojatno okosnicu hvarskoga svjetovnoga kazališnog života činile pokladne svečanosti.² Na to uvjerljivo upućuju u tekstovima zabilježena izravna spominjanja poklada, a u nešto manjoj mjeri i prisutnost maskiranja te lascivnih elemenata. Posljednja su dva indikatora, kada dolaze samostalno, manje pouzdana jer je poznato da se pojavljuju i u svadbama izvan pokladnih dana.³ Dijakronijski gledano, tradicijski sustav u pokladno vrijeme dopušta neke oblike ponašanja koji se ne uklapaju u društvene norme svakodnevnog kulture koja bi na pojavu tih oblika ponašanja u nepokladnom vremenu reagirala odgovarajućim represivnim mjerama. Tako je uočeno da mnogi izvođači pokladnih folklornih prizora mogu djelovati raspušteno dok u njima sudjeluju, a u svakodnevnom su životu pristojni i bogobojazni ljudi. Neki elementi izvedbi koji bi se u svakodnevici etiketirali kao neprilični sami po sebi i nisu izraz vulgarnosti, nego kao ostatci drevne magije vezane uz plodnost imaju upravo sakralno podrijetlo.⁴

¹ N. Batušić, »Pogledi na kazališni život Hvara u XVI, XVII. i XVIII. stoljeću te njegovo mjesto u europskim glumišnim zbivanjima«, u: *Hvarsko kazalište*, Split, 2005., str. 88.

² Usp: N. Kolumbić, »Hvarska renesansna drama«, u: *Hvarsko kazalište*, Split, 2005., str. 125.

³ Usp: I. Lozica, »O hrvatskome folklornom kazalištu«, u: *Folklorno kazalište*, SHK, Zagreb, 1996., str. 24.

⁴ Isto, str. 16.

Nastanak je Pelegrinovićeve *Jejupke* vjerojatno povezan s pokladnim svečanostima. Njezini stihovi nisu tek zbirka pjesama, nego imaju i neke teatrabilne elemente. Kazivač je vjerojatno u Jejupku maskiran muškarac koji se u prvom licu obraća ženama ili u žene maskiranim muškarcima. Riječ je o tipičnim značajkama maskerate, monološki strukturiranoga lirsko-dramskog žanra karakterističnog za pokladnu kulturu 16. stoljeća.⁵ Maskiranje i žanrovska pripadnost tipično pokladnom žanru govore u prilog pretpostavci da je *Jejupka* izvođena u pokladno vrijeme, a to potvrđuje i prisutnost lascivnosti na koju hvarsko društvo u svakodnevici možda i ne bi blagonaklono gledalo.⁶

Nema podataka o tome koje je godine prvi put izvedena Lucićeva *Robinja*. Ipak, prihvati li se na početku navedena teatrologijska maksima, može se zaključiti da je napisana da bi bila prikazana i da je izvedena u pokladno vrijeme. Kao indikatore može se navesti izravno spominjanje poklada i otvoreno isticanje seksualnosti. Iako u svojoj dramskoj strukturi *Robinja*, uz neke naznake renesansnoga kazališta (princip jedinstva mjesta, vremena i radnje),⁷ čuva i elemente crkvenih prikazanja (ostatci simultaniteta, isklad, skazanje), njezina je tema u potpunosti svjetovna. Elementi sakralnoga srednjovjekovnog teatra ponajviše su rezultat nemogućnosti, proizišle iz njegove duboke ukorijenjenosti na hvarskom tlu, da ih se u potpunosti prevlada već pri pionirskom iskoraku u svjetovnu dramu.⁸ Njezin je završetak u kojem se govori o posteljnom obredu i krvavom *biligu* na plahti, koji je bio takav *da brava zakolje, ne bi ostal veći*, upravo u skladu s duhom pokladnog ili svadbenog vremena, a da je ipak treba povezati s prvim pokazuje Lucićeva posveta Francisku Paladiniću u kojoj izričito kaže: *Robinju ovuj moju pokazavši ja tebi ovih pokladnih minutih dan*.

Parožićevoj je *Vlahinji* Nalješkovićeve poslanica, otvorena stihovima *Zgledavši Vlahinju, ka mi se posila, / posumnjih da je nju Jegjupka rodila*,⁹ nametnula usporedbe s *Jejupkom*. Ukoliko se prihvati teza da su početni stihovi neke *Vlahinje* u rukopisu Horacija Mažibradića oni Parožićevi o kojima je pisao Nalješković, moglo bi se prihvatiti i tumačenje Antona Kolendića da je usporedba s *Jejupkom* pohvalna figura u kojoj je *Jejupka* sinonim za književnu kvalitetu.¹⁰ Naime, čini se da tekst iz Mažibradićeve

⁵ Usp: T. Bogdan, »Nalješkovićeve maskerate«, u: *Pučka krv, plemstvo duha*, Zagreb, 2005., str. 140.

⁶ Lascivnost se i inače pojavljuje u većini poznatih maskerata, ali postoje i takve u kojima se ona ni ne naslućuje (npr. Vetranovićeve maskerata *Lanci Alemanni, trumbetari i pifari*). *Jejupkina* je lascivnost, doduše, prilično blaga u usporedbi s lascivnošću nekih dubrovačkih maskerata, osobito Nalješkovićeve, a ovaj je opet pravi čistunac kad se usporedi s nekim talijanskim autorima. O lascivnosti u maskeratama, osobito u Nalješkovićeve, vidi u spomenutom radu T. Bogdana.

⁷ Usp: N. Kolumbić, »Hvarska renesansna drama«, u: *Hvarsko kazalište*, Split, 2005., str. 119.

⁸ O tome opširnije u: N. Batušić, *Povijest hrvatskoga kazališta*, Zagreb, 1978., str. 42.-45.; N. Kolumbić, »Crkveni dramski tekstovi i razvitak hvarskoga kazališnog života«, u: N. Kolumbić, *Po običaju začinjavac*, Split, 1994., str. 250.-266.

⁹ N. Nalješković, *Pjesme*, u: *Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića*, SPH, knj. 5, Zagreb, 1873., str. 332.

¹⁰ A. Kolendić, »Najstariji hvarski komediograf«, u: *Dani hvarskog kazališta III*, Split, 1976., str. 216.

rukopisa ima obilježja farse,¹¹ a pojavljivanje je vračare jedini element koji ga izravno može povezati s *Jejupkom*. Vlahinja je spletkarica, ali u sačuvanom odlomku njezine spletkke još uvijek nisu realizirane i o njihovoj se naravi ništa ne doznaje pa se, usprkos tome što se može naslutiti da je drama bila prilično lepršava, ne može dovoljno čvrsto argumentirati teza da je i *Vlahinja* izvedena u pokladno vrijeme.

Izvedba Benetovićeve *Hvarkinje* s velikom se sigurnošću može smjestiti u pokladno vrijeme. Na to upućuje poveći broj aluzija na pokladne dane u samom djelu, a među njima najizravnije replika vlahinje Barbare: *Veće idem reći Fabriciju što smo u red stavili s onom užganicom, da se on zajutra priobrazi na seljansku tere pođe mimo kuću. Ako bi ga vidiya tko, dnevi su pokladnji, čine se nike mahije; ovde u Latinih stave nike obrazine ter ti idu.* Time je omogućeno kontekstualiziranje Prologa u kojem se apostrofira publika koja se skupila *slišati ovu družbu, koja se siluje dat van ugodan razgovor ove dneve, kako je običaj iz čega se može zaključiti da je u Hvaru postojao običaj organiziranja kazališnih predstava u pokladno vrijeme,*¹² a sastavni su dio tih aktivnosti, kako je već istaknuto, vjerojatno bile *Jejupka* i *Robinja*, a možda i Parožićeva *Vlahinja*. U prethodnoj se rečenici namjerno govori o kazališnim predstavama, a ne o komedijama jer se *ugodan razgovor* ne može nedvosmisleno shvatiti kao termin kojim se označava komedija, nego se može protumačiti i kao određivanje razbibrige kao funkcije onoga što se prikazuje, a ta se može ostvariti i pomoću drugih dramskih žanrova. Jednako se tako isticanje da *stvar* koja se prikazuje *nije toliko razumna* može, ali i ne mora shvatiti kao oznaka za komediju, a ako se tako i shvati, samo isticanje da *stvar nije toliko razumna, za budući izašla iz ruke novoga meštra* ne govori dovoljno jasno o tome jesu li se i prije pojavljivali meštri koji su prikazivali *nerazumne* stvari. Očigledno je da Prolog sam po sebi uopće ne može dati konačan odgovor na pitanje jesu li se na Hvaru i prije Benetovića prikazivale komedije.

IV.

Ovdje je važno naglasiti da se na temelju Prologa ne može odbaciti mogućnost postojanja izvedbi nekih komedija prije Benetovića. Moglo bi se reći da otkriće takvih tekstova ne bi trebalo biti sasvim neočekivano, uzme li se u obzir da na Hvaru postoji običaj prikazivanja predstava, da su u 16. st. ponovljene izvedbe iznimka, a ne pravilo (barem u onim sredinama kojima je kazališni život bolje istražen), da se komika dobro

¹¹ Usp: P. Kolendić, »Parožićeva 'Vlahinja'«, u: *Prilozi za književnost, istoriju i folklor*, br. 2, Beograd, 1930., str. 259.; N. Kolumbić, »Hvarska renesansna drama«, u: *Hvarsko kazalište*, Split, 2005., str. 124.

¹² To je u skladu i s Batušićevom teorijom prema kojoj je kazalište iz 1612. zasigurno niknulo »kao imanentna potreba na tlu koje je imalo smisla i sluha ne samo za izravnu produkciju dramske književnosti već se očito vrlo pomno staralo i za njezinu praktičnu sastavnicu – predstavu.« Vidi u: N. Batušić, »Pogledi na kazališni život Hvara u XVI, XVII. i XVIII. stoljeću te njegovo mjesto u europskim glumišnim zbivanjima«, u: *Hvarsko kazalište*, Split, 2005., str. 87.

uklapa u duh pokladnog vremena i da se već u Pelegrinovićevoj maskerati naziru neke naznake ulične komike premda još uvijek ne posjeduje izrazito komičan ton¹³ i da postoji mogućnost da je spomenuta farsa iz Mažibradićeva rukopisa tekst Hvaranina Parožića.

Kad su u rukopisima bez naznake o autoru otkriveni tekstovi *Komedija od Raskota* i *Prigovaranje pod Krišišćen*, počeli su se povezivati s Martinom Benetovićem na temelju nekih površnih elemenata sličnosti s *Hvarkinjom* koje se uglavnom iscrpljuju u ponavljanju nekih osobnih imena, toponima i fraza, ali i na temelju toga što nije poznato ime nekoga drugoga hvarškoga dramskog pisca s kraja 16. stoljeća. Tekstovi su pronađeni u znatno mlađim prijepisima, a prepisivači su bili prilično nepouzdana, što otežava, a možda i onemogućuje pouzdano utvrđivanje autorstva lingvističkom analizom. Temeljita je analiza dramskih slojeva tih tekstova, koju je provela Divna Mrdeža Antonina, pokazala da oni, osim lokalne obojenosti, imaju malo zajedničkih elemenata. Žanrovski se razlikuju, a pod istim se imenima često ne ponavljaju isti ili slični dramski likovi.¹⁴

Analiza Mrdeže Antonine uvjerljivo pokazuje koliko su labava glavna uporišta teze o Benetovićevu autorstvu *Komedije od Raskota* i *Prigovaranja pod Krišišćen* i tako potkopava njezinu vjerodostojnost. Odbacivanje te teze dopušta pretpostavku da su ove dvije drame mogle prethoditi *Hvarkinji*, jer u tom slučaju nije u proturječju s Benetovićevim predstavljanjem sebe kao *novoga meštra*, što je najčešće ostajalo neopaženo. Oni rijetki književni povjesničari koji su sumnjali u tezu o Benetovićevu autorstvu svih poznatih hvarških komičkih tekstova često su mehanički autorstvo pripisivali nekom njegovom anonimnom epigonu.¹⁵ Mogućnost da barem jedan od tih tekstova pripada tradiciji pokladnih hvarških komičkih predstava prije *Hvarkinje*,¹⁶ koliko mi je poznato, nitko izričito ne spominje, osim (možda) Fanceva koji na toj razini nikad nije prokomentiran, iako uvijek postoji kakva-takva mogućnost da netko samim neraspravljanim o kronološkom slijedu implicitno iskazuje da su moguće sve kronološke varijante. Neraspričavanje, a najveći broj autora o kronologiji produkcije ne raspravlja, nikako nije moglo potaknuti kasnije istraživače koji su raspravljali da odgovor traže u nekom trećem smjeru osim u literaturi učestalih varijanti, tj. da je Benetović nakon *Hvarkinje* napisao *Komediju od Raskota* i *Prigovaranje pod Krišišćen* ili barem jedan od tih tekstova, odnosno da je Benetovićev epigon napisao jedan od potonjih ili čak oba. U nastavku se poglavlja pokazuje kako se u književnoj povijesti raspravljalo o autorstvu i slijedu nastanka tih triju hvarških komičkih tekstova.

¹³ Usp: D. Mrdeža Antonina, »Profaniranje sakralnoga u čovjeku – igra komike u teatru ranoga novog vijeka«, u: *Dani hvarškoga kazališta XXXI*, Split, 2005., str. 76.-96.

¹⁴ Usp.: D. Mrdeža Antonina, »Martin Benetović i problem autorstva hvarških komičkih tekstova«, u: D. Mrdeža Antonina, *Čtijuć i mnijuć*, Zagreb, 2004., str. 113.-126.

¹⁵ Teško je sa sigurnošću reći što je izazvalo dosljedno pripisivanje tekstova epigonu. Benetovićeve je izjava o sebi kao *novom meštru* možda mogla dovesti do toga da se u svijesti istraživača toliko učvrsti ideja o tome da *Komedija od Raskota* i *Prigovaranje pod Krišišćen* nastaju nakon *Hvarkinje* da je nisu mogli napustiti niti nakon što su odbacili tezu o Benetovićevu autorstvu.

¹⁶ *Komedija od Raskota* lako bi mogla funkcionirati kao pokladni tekst: zasićena je vulgarnostima i njezini se likovi više puta maskiraju.

Franjo Fancev je u članku »Seljačka komedija u starijoj hrvatskoj drami« pretpostavio da je *Komedija od Raskota* jednim dijelom kompilacija Ruzzanteovih komedija *La Fiorina* i *La Moschetta*. Datirao ju je potkraj 16. ili početkom 17. stoljeća i istaknuo da je s njom u najtješnoj vezi i *Prigovaranje pod Krišišćen*. O autorstvu kaže: *Kad bih i htio da nešto kažem i o autoru »Komedije od Raskota«, priznajem, da bi to moglo biti samo nagađanje. Pa ipak makar i nagađajući ja bih kazao da joj je autorom vjerojatno pučanin Martin Benetović (...)*. U nastavku bi se, ali samo u slučaju da se sintagma *književnost pučana* odnosi na autora, a ne recipijente, moglo iščitati da je Fancev mislio da je *Komedija od Raskota* mogla nastati i prije *Hvarkinje: A važnost »Komedije od Raskota« (...)* bit će naročito u tome, što ona predstavlja zasad prvi prilog književnosti pučana otoka Hvara (...).¹⁷ Fancev, ako se sintagma *književnost pučana* odnosi na autora, pretpostavlja da je *Komedija od Raskota* mogla nastati prije *Hvarkinje* i istodobno dopušta mogućnost da je pučanin Benetović njezin autor. Nisam pronašao niti jednu naznaku prema kojoj bi se moglo naslutiti da Fancev pretpostavlja da bi jedna mogućnost isključivala drugu. To bi značilo da je Fancev ili previdio činjenicu da se Benetović u *Hvarkinji* predstavlja kao *novi meštar* ili ju je drugačije shvaćao. Ako taj navod nije previdio, lako je mogao pretpostaviti da se Benetović predstavlja kao *novi meštar* u gradu Hvaru jer je, s obzirom na to da je prepisivač *Komedije od Raskota* Vice Šašić bio Jelšanin, pretpostavljao da je i komedija koju je prepisao izvođena u Jelsi. Šašić čak napominje da su *Komediju od Raskota* Jelšani u *staro vrime* izvodili, iako Fancev upozorava da nije najjasnije na koje se *staro vrime* navod odnosi jer je Šašić spomenuti zapis ostavio 1794. u tekstu koji je prepisao iz prijepisa iz 1747. godine.¹⁸ U tekstu se Jelsa spominje na tri mjesta.¹⁹ Jasno je da Jelsa nije mjesto radnje, a osim nje su spomenuti i brojni drugi lokaliteti, pa samo spominjanje ne vrijedi kao argument u raspravljanju o mjestu prve izvedbe.

Fancev se 1932. godine dotaknuo problema autorstva *Komedije od Raskota: Svakako vještina kojom je on u jednu našu komediju slio dvije a može biti i više talijanskih komedija pokazuje, da se u komediografskom radu nije ogledao samo jedan put i ne baš po prvi put kad je slagao »Komediju od Raskota«. To i jest razlog da sam već u pomenutom svom prilogu pomišljao i na to, da bi autor komedije »Hvarkinja« hvarski pučanin Martin Benetović mogao biti i autor »Komedije od Raskota«, jer on je jedini danas poznati hvarski komediograf iz kraja 16. stoljeća, a, kako smo vidjeli, baš u to doba i pada postanak »Komedije od Raskota«.*

²⁰ Ovdje je jasno istaknuto da bi *Komedija od Raskota* mogla (mogla, a ne morala) biti Benetovićev tekst, da vjerojatno nije prvi tekst svojega autora, ali se ne govori precizno o tome je li mu *Hvarkinja* prethodila ili ne. Naime, čak kad bi se *Komedija od Raskota* i pripisala Benetoviću, pozivanje na autorovo iskustvo potrebno za

¹⁷ F. Fancev, »Seljačka komedija u starijoj hrvatskoj drami«, u: *Godišnjak Sveučilišta kraljevine Jugoslavije u Zagrebu za školske godine 1924/25 i 1928/29*, Zagreb, 1929., str. 152.

¹⁸ Isto, str. 143.

¹⁹ Bogdan (I, 6): *Čul san od mudrih koji štiju, da se je nikad velika karv prolila meu Garci cić nike Jeline iz Jelse, ali iz Pitav, ne umin pravo kazat*; Bogdan (II, 1): (...) *zvekećeš zubmi, da bi te čul i do na Jelsu*; Sladoj (III, 2): *Namor san ovo hodil na postu u Jelsu za vina kupit (...)*.

²⁰ F. Fancev, »Komedija od Raskota. Jelšanska komedija iz kraja 16. stoljeća«, u: *Građa za povijest književnosti hrvatske XI*, Zagreb, 1932., str. 99.-100.

slaganje *Komedije od Raskota* prije bi pozvalo na pozivanje na iskustvo u dramskom pisanju potrebno za komponiranje *Hvarkinje* nego što bi moglo prizvati mogućnost da je *Hvarkinja* bila jedina autorska vježba potrebna da se napiše *Komedija od Raskota*. Pri pozivanju na iskustvo uvijek se na umu može imati i neki hipotetski treći tekst.

Ježić i Kombol o kronološkom slijedu hvarskih komičkih tekstova ne govore ništa. Prvi *Prigovaranje pod Krišišćen* uopće ne spominje, a o *Komediji od Raskota* kaže samo to da bi mogla biti *Benetevićeva*, jer u njoj dolaze dva lica iz *Hvarkinje*: *Bogdan Plamljanin* i *Mikleta di Zorzi aliti Jurašević*, a spominju se i *bugarštice* (...).²¹ Kombol također ističe da bi *Komedija od Raskota* mogla biti *Benetovićeva* i povezuje ju s jelšanskim krajem, a o *Prigovaranju pod Krišišćen* kaže da je vezano uz jelšanski kraj, ali ga i ne pokušava izravno povezati s *Benetovićem*.²²

Ivo Hergešić za *Komediju od Raskota* prihvaća dataciju F. Fanceva i smješta je u kraj 16. stoljeća.²³ Spominje da se *Komedija od Raskota* povezivala s *Benetovićem* i navodi da je glavni argument, koji govori u prilog njegovu autorstvu, da je nemoguće navesti koje drugo ime: *Komedija od Raskota odaje iskusna i vješta dramatičara, a takvih na Hvaru u drugoj polu XVI. stoljeća nije bilo osim jednoga, a to je Benetević*.²⁴ Ni u *Hergešićevu* se tekstu ne govori o kronološkom slijedu.

Rafo Bogišić se u predgovoru *Hvarkinji* u 9. knjizi edicije PSHK priklanja tezi Dušana Berića da je tekstove napisao isti autor, a jednako tako i Francesco Saverio Perillo.²⁵ Pitanje je kako treba protumačiti početak *Bogišićeva* članka *Marin Držić i Martin Benetević: Hvarski komediograf Martin Benetović pokazao je u Hvarkinji, jedinoj svojoj sačuvanoj komediji, da je dobro poznao Dubrovnik (...) i dubrovačku književnost*.²⁶ Nemoguće je razlučiti je li *Bogišić* u tom tekstu prihvatio tezu da *Benetović* nije autor preostalih dvaju tekstova ili je ovdje komedija zapravo oznaka za eruditnu komediju. U prilog prvoj pretpostavci ide to što se niti jednom riječi u čitavom članku ne aludira na *Komediju od Raskota* ili *Prigovaranje pod Krišišćen*, a u prilog drugoj to što se u tekstu raspravlja o utjecaju *Držićeve* eruditne komedije na *Benetovićevu* pa sama tema nije ni zahtijevala da se preostala dva teksta spomenu. Bilo kako bilo, o kronologiji nastanka tekstova nema ni riječi.

Marin Franičević je raspravljanje o *Benetoviću* uglavnom temeljio na onim elementima površne sličnosti koje je *Divna Mrdeža Antonina* dovela u pitanje. Prilično je uvjeren da je *Benetović* mogao napisati *Prigovaranje pod Krišišćen*, a dvojili o tome je li napisao

²¹ S. Ježić, *Hrvatska književnost od početaka do danas (1100 – 1941)*, Zagreb, 1993., str. 103.-104.

²² M. Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, Zagreb, 1961., str. 194.

²³ I. Hergešić, »Dvije stare hrvatske komedije: Andro Stitikeca i *Komedija od Raskota*«, u: I. Hergešić, *Domaći i strani*, 2005., str. 33.

²⁴ Isto, 38.-39.

²⁵ Usp: R. Bogišić, »Martin Benetović«, u: N. Nalješković, M. Benetović, J. Palmotić, *Djela*, PSHK, knj. 9, Zagreb, 1965., str. 124.; F. Saverio Perillo, »Književna tradicija i mjesna stvarnost u *Hvarkinji* Martina Benetovića«, u: *Forum*, br. 10-12, Zagreb, 1983., str. 861.

²⁶ Usp: R. Bogišić, »Marin Držić i Martin Benetević«, u: *Dubrovnik*, br. 3, Dubrovnik, 1976., str. 13.

Komediju od Raskota jer nije nevjerojatno da je napisao taj tekst, ali mu se čini da *onaj koji je slobodno uzimao od Beolcea, mogao je isto tako uzimati i iz Hvarkinje*. Time se jasno iskazuje stav o vremenskom prvenstvu nastanka *Hvarkinje*, ali bez argumenata. Isti je odlomak zaključen čudnim znanstvenim načelom koje kaže da *dok se ne bi dokazalo suprotno, moramo prihvatiti tezu o Benetovićevu autorstvu i ove komedije*.²⁷

Nikola Batušić u *Povijesti hrvatskog kazališta* piše da se ne može pouzdano utvrditi je li Benetović osim *Hvarkinje* ostavio još neko dramsko djelo: *Pretpostavlja se da bi i Komedija od Raskota, pronađena u Jelsi, mogla biti njegova, ali je isto toliko moguće da ju je napisao koji od danas nepoznatih Benetovićevih sljedbenika i nastavljača*. Dakle, provlači se ista ideja kao i kod Franičevića – ili Benetović ili epigon. Batušić pretpostavlja da je autor *Prigovaranja pod Krišišćen* ujedno i autor *Komedije od Raskota*. Navodi da je prema nekim novijim analizama sva tri teksta ipak napisao isti autor i u bilješkama upućuje na spomenuti Franičevićev članak.²⁸

Slobodan Prosperov Novak u knjizi *Hrvatska drama do narodnog preporoda* Benetovićevu *Hvarkinju* datira nakon 1600. godine jer unutarnjom dramaturgijskom shemom podsjeća na komediju *Spagnolas* Andrea Calma koja je tiskana upravo te godine.²⁹ Ističe da je malo vjerojatno da je Benetović napisao *Komediju od Raskota*, a još manje da je napisao *Prigovaranja pod Krišišćen*,³⁰ a spominjanje nekih istih imena u *Hvarkinji* i *Komediji od Raskota* ne može poslužiti kao dokaz niti za dataciju, niti za autora, jer je i nakon Benetovićeve smrti *Hvarkinja* u Dalmaciji bila široko poznata. Time je iskazana pretpostavka da *Hvarkinja* prethodi *Komediji od Raskota*, a Novak je pokušava potvrditi i time što su neki leksički detalji u *Komediji od Raskota* srodni nekim izrazima u mnogo mlađim dubrovačkim i dalmatinskim komedijama.³¹ Iako se ne smije odbaciti ni mogućnost mnogo kasnijeg nastanka *Komedije od Raskota*, valja uzeti u obzir i mogućnost da su u tekst pri višekratnom prepisivanju unošeni i novi elementi.

Novak u višesveščanoj *Povijesti hrvatske književnosti* pripisuje Benetoviću i *Komediju od Raskota*. Smatra da su *oba djela napisana za istu publiku, valjda u dvije uzastopne karnevalske zgone*,³² ali ne govori o tome koji bi bio redosljed njihova nastanka.

U tekstu Nikice Kolumbića, koji misli da bi *Komedija od Raskota* po svemu sudeći trebala biti Benetovićeva, može se iščitati jedva zamjetljiva predodžba o tome da *Hvarkinja* prethodi *Komediji od Raskota*: *Doduše, Benetović je već i u Hvarkinji likove seljaka opisao kao osobe koje su jače vezane za svoju sredinu iz koje su došle u grad, ali u Komediji od Raskotu svu je radnju smjestio u ambijent zabitnoga sela*.³³

²⁷ Usp: M. Franičević, »Pučka varijanta Martina Benetovića«, u: M. Franičević, *Eseji o starima i novijim*, Zagreb, 1977., str. 152.-153.

²⁸ Usp: N. Batušić, *Povijest hrvatskog kazališta*, Zagreb, 1978., str. 81.

²⁹ Usp: S. P. Novak – J. Lisac, *Hrvatska drama do narodnog preporoda*, I. dio, Split, 1984., str. 332.

³⁰ Isto, str. 329.

³¹ Isto, str. 355.-356.

³² S. P. Novak, *Povijest hrvatske književnosti. Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604*, Zagreb, 1997., str. 552.

³³ N. Kolumbić, »Hvarska renesansna drama«, u: *Hvarsko kazalište*, Split, 2005., str. 126.

Divna Mrdeža Antonina, kao što je već spomenuto, odbacuje tezu o Benetovićevu autorstvu *Komedije od Raskota i Prigovaranja pod Krišišćen*, ali govoreći o *Komediji od Raskota* pribjegava ideji da ju je napisao neki Benetovićev epigon: *I žurna potreba u nekoj prigodi teško je mogla natjerati Benetovića da nakon Hvarkinje napravi takvu farsu. Vjerojatnijim se čini da je nakon popularnosti Benetovićeve teatra neki njegov epigon mogao utkati elemente slične Hvarkinji.*³⁴

V.

U prethodnom je poglavlju pokazano da se pri odbacivanju ideje o Benetovićevu autorstvu *Komedije od Raskota i Prigovaranja pod Krišišćen* uglavnom mehanički i bez prave argumentacije pribjegavalo tezi da je tekstove napisao njegov epigon. Što su tekstovi u svojem definiranju kronološkog slijeda bili precizniji, znanstvena je točnost tih definicija bila manja. Iako je pretpostavka da je neki od tih tekstova mogao prethoditi *Hvarkinji* podjednako uvjerljiva, potpuno se zaobilazila pri raspravljanju o kronologiji nastanka tekstova.

Mogli bi se navesti i neki na analogijama utemeljeni prigovori toj pretpostavci. Iako im već i sama utemeljenost na analogiji slabi vjerodostojnost, postojanje protuanalogija čini ih gotovo beznačajnima. U *Komediji od Raskota* primjenjuje se kompilatorsko načelo karakteristično za drugu polovicu 17. stoljeća, a *Hvarkinja* svakako nastaje prije 1607. kad umire Benetović. Međutim, argumentacijsku snagu takvog prigovora može poljuljati to što *Hvarkinja* po nekim svojim elementima najavljuje *smješnice*, također karakteristične za drugu polovicu 17. stoljeća i činjenica da se kompilatorsko načelo možda primjenjuje već i u *Dalidi* Savka Gučetića Bendeviševića, nastaloj oko 1580. godine. Gučetić je u najvećem dijelu teksta preuzimao iz *Adriane* Luigija Grota, ali sam završetak podsjeća na *Orbecche* Giralda Cinthia. Josip Torbarina je uočio da ta kompilacija nije sasvim uredna i da je ostao toliki šav između dvaju dijelova da se završetak osjeća više kao neki neuredan dodatak,³⁵ ali i Mrdeža Antonina uočava neke šavove, nešto manje izražene, u *Komediji od Raskota*.³⁶

Divna Mrdeža Antonina otvara u dosadašnjim raspravljanjima neiskorištenu mogućnost da bi Bogdan i Rasko mogli biti i *izvantekstualni tipovi koji postoje pod različitim imenima prema modelu viceva kakvi su se održali do danas s dvama stalnim*

³⁴ D. Mrdeža Antonina, »Martin Benetović i problem autorstva hvarskih komičkih tekstova«, u: D. Mrdeža Antonina, *Čtijuć i mnijuć*, Zagreb, 2004., str. 124.

³⁵ Usp: S. P. Novak – J. Lisac, *Hrvatska drama do narodnog preporoda*, I. dio, Split, 1984., str. 288.; J. Torbarina, »Dubrovački Romeo i Giulietta«, u: J. Torbarina, *Kroatističke rasprave*, Zagreb, 1997., str. 241.-242.

³⁶ D. Mrdeža Antonina, »Martin Benetović i problem autorstva hvarskih komičkih tekstova«, u: D. Mrdeža Antonina, *Čtijuć i mnijuć*, Zagreb, 2004., str. 121.

muškim akterima iz određenog miljea.³⁷ Anton Kolendić i Nikica Kolumbić upućuju na mogućnost da je vlahinja Barbara u *Hvarkinji* jednim dijelom oblikovana po uzoru na Parožićevu.³⁸ Prihvate li se te teze, moglo bi se zaključiti da je i sama *Hvarkinja* jednim dijelom nastala na nekoj hvarskoj tradicijskoj i književnoj podlozi i preuzela toj tradiciji dobro znane tipove. Čini se da još uvijek ne postoje razlozi da se *a priori* isključi mogućnost da toj podlozi pripadaju *Komedija od Raskota* i/ili *Prigovaranje pod Krišišćen*, koji su mogli biti sastavni dio repertoara onih pokladnih predstava o kakvima se govori u Prologu *Hvarkinje*.

Ovim se tekstom ne pokušava nametnuti teza da *Komedija od Raskota* i *Prigovaranje pod Krišišćen* prethode *Hvarkinji*. Cilj je istaknuti da je o tim trima tekstovima još uvijek premalo toga poznato pa bi pri raspravljanju trebalo uvažavati i tu mogućnost dok god je podjednako vjerojatna kao i ta da su nastali nakon *Hvarkinje* i po uzoru na nju.

LITERATURA

- N. Batušić, »Martin Benetović«, u: *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb, 2000.
- N. Batušić, »Pogledi na kazališni život Hvara u XVI, XVII. i XVIII. stoljeću te njegovo mjesto u europskim glumišnim zbivanjima«, u: *Hvarsko kazalište*, Split, 2005.
- N. Batušić, *Povijest hrvatskoga kazališta*, Zagreb, 1978.
- M. Benetović, *Hvarkinja*, u: N. Nalješković – M. Benetović – J. Palmotić, *Djela*, PSHK, knj. 9, Zagreb, 1965.
- T. Bogdan, »Nalješkovićeve maskerate«, u: *Pučka krv, plemstvo duha*, Zagreb, 2005.
- R. Bogišić, »Marin Držić i Martin Benetović«, u: *Dubrovnik*, br. 3, Dubrovnik, 1976.
- R. Bogišić, »Martin Benetović«, u: N. Nalješković – M. Benetović – J. Palmotić, *Djela*, PSHK, knj. 9, Zagreb, 1965.
- F. Fancev, »Komedija od Raskota. Jelšanska komedija iz kraja 16. stoljeća«, u: *Građa za povijest književnosti hrvatske XI*, Zagreb, 1932.

³⁷ Isto, str. 124.-125.

Pritom Divna Mrdeža Antonina navedenu pretpostavku ističe tek kao mogućnost i ne pokušava je podrobnije argumentirati. Privlačnost teze leži u prvom redu u njezinoj psihološkoj uvjerljivosti. Međutim, psihološka uvjerljivost osim potkrepljujućeg djelovanja sadržava i klicu potkopavanja budući da na istom mehanizmu počiva i osporena teza o jedinstvenom autoru svih triju hvarskih komičkih tekstova stvorena na temelju ponavljanja istih imena u različitim tekstovima i nepoznavanju imena nekoga drugoga hvarskog autora komičkih tekstova osim Benetovića. Stoga je i ovu pretpostavku Mrdeže Antonine potrebno uzimati s priličnom dozom skepse, barem dok je ne potvrde neka novija istraživanja. Pretraživanjem interneta došao sam do podatka da se usmenom i pisanom književnosti na otoku Hvaru u starijim razdobljima hrvatske književnosti u novije vrijeme bavi Ana Perinić, ali, na žalost, nisam uspio pronaći niti jedan objavljen autoričin rad u kojem je obrađena ta problematika.

³⁸ A. Kolendić, »Najstariji hvarski komediograf«, u: *Dani hvarskog kazališta III*, Split, 1976., str. 218.; N. Kolumbić, »Hvarska renesansna drama«, u: *Hvarsko kazalište*, Split, 2005., str. 125.

F. Fancev, »Seljačka komedija u starijoj hrvatskoj drami«, u: *Godišnjak Sveučilišta kraljevine Jugoslavije u Zagrebu za školske godine 1924/25 i 1928/29*, Zagreb, 1929.

M. Franičević, »Pučka varijanta Martina Benetovića«, u: M. Franičević, *Eseji o starima i novijim*, Zagreb, 1977.

I. Hergešić, »Dvije stare hrvatske komedije: Andro Stitikeca i Komedija od Raskota«, u: I. Hergešić, *Domaći i strani*, Zagreb, 2005.

S. Ježić, *Hrvatska književnost od početaka do danas (1100 – 1941)*, Zagreb, 1993.

A. Kolendić, »Najstariji hvarski komediograf«, u: *Dani hvarskog kazališta III*, Split, 1976.

P. Kolendić, »Parožićeva 'Vlahinja'«, u: *Prilozi za književnost, istoriju i folklor*, br. 2, Beograd, 1930.

N. Kolumbić, *Crkveni dramski tekstovi i razvitak hvarskoga kazališnog života*, u: N. Kolumbić, *Po običaju začinjavac*, Split, 1994.

N. Kolumbić, »Hvarska renesansna drama«, u: *Hvarsko kazalište*, Split, 2005.

M. Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, Zagreb, 1961.

»Komedija od Raskota«, u: F. Fancev, »Komedija od Raskota. Jelšanska komedija iz kraja 16. stoljeća«, u: *Građa za povijest književnosti hrvatske XI*, Zagreb, 1932.

I. Lozica, »O hrvatskome folklornom kazalištu«, u: *Folklorno kazalište*, SHK, Zagreb, 1996.

D. Mrdeža Antonina, »Martin Benetović i problem autorstva hvarskih komičkih tekstova«, u: D. Mrdeža Antonina, *Čtijuć i mnijuć*, Zagreb, 2004.

D. Mrdeža Antonina, »Profaniranje sakralnoga u čovjeku – igra komike u teatru ranoga novog vijeka«, u: *Dani hvarskoga kazališta XXXI*, Split, 2005.

N. Nalješković, *Pjesme*, u: *Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića*, SPH, knj. 5, Zagreb, 1873.

S. P. Novak – J. Lisac, *Hrvatska drama do narodnog preporoda*, I. dio, Split, 1984.

S. P. Novak, *Povijest hrvatske književnosti. Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604*, Zagreb, 1997.

F. Saverio Perillo, »Književna tradicija i mjesna stvarnost u Hvarkinji Martina Benetovića«, u: *Forum*, br. 10-12, Zagreb, 1983.

»Prigovaranje pod Krišišćen«, u: F. Fancev, »Seljačka komedija u starijoj hrvatskoj drami«, u: *Godišnjak Sveučilišta kraljevine Jugoslavije u Zagrebu za školske godine 1924/25 i 1928/29*, Zagreb, 1929.

J. Torbarina, »Dubrovački Romeo i Giulietta«, u: J. Torbarina, *Kroatističke rasprave*, Zagreb, 1997.

ZIMSKO LJETOVANJE VLADANA DESNICE (UZ ČETRDESETU GODIŠNJICU SMRTI)

Bojana Marković

Godina 1945. predstavlja početak poslijeratne, tj. suvremene književnosti u Hrvata. U tom vremenu, dakle sredinom prošloga stoljeća, hrvatska je književna scena bila raznolika. Razlozi su tomu dvojaki: djelovanje više književnih generacija (oni stariji još iz moderne: V. C. Emin, V. Nazor; oni koji objavljuju od 20-ih / 30-ih godina dvadesetoga stoljeća: M. Krleža, S. Kolar, G. Krklec, D. Tadijanović, D. Cesarić i generacija koja se javlja uoči rata: V. Kaleb, R. Marinković, P. Šegedin, J. Kaštelan, V. Desnica i drugi) i različit pristup / nepristup temi rata i NOB-a. Naime, neki pisci kontinuiraju predratnu regionalnu, zavičajnu književnost, a većina je preokupirana temom rata. Razlika je u tomu što starija generacija uglavnom govori heroički, romantično i ideološki o NOB-u, dok je mlađoj uglavnom na pameti pitanje mjesta čovjeka u ovakvom svijetu i uopće etička strana rata. Dogmatskom, utilitarnom shvaćanju književnosti prilično je pridonijela i kritika toga razdoblja.

Ipak, stvari se krajem 40-ih i početkom 50-ih godina pomiču u pozitivnom smjeru: Šegedin i Krleža javno »kritiziraju« kritiku i traže oslobađanje književnosti od utilitarizma; pišu se moderni romani (još od 30-ih Krleža, kasnije Šegedin, Marinković, Desnica) i napokon 1952. godine Vlatko Pavletić pokreće časopis *Krugovi* koji zagovara brojne moderne promjene u hrvatskoj književnosti (glavne bi bile književno prožimanje, nestajanje čvrste fabulativnosti i hijerarhične organiziranosti kompozicije i likova, težnja urbanizaciji jezika, itd.) i kojim trijumfira pravo na umjetničku slobodu.

Na samoj prekretnici – 1950. godine – objavljen je roman *Zimsko ljetovanje* autora Vladana Desnice, koji je u mnogočemu dosta povezan s tradicijom, a istovremeno, zahvaljujući novom načinu gledanja na stvari – i moderan. O njemu će u ovom radu biti riječ.

Vladan Desnica (1905. – 1967.), književnik rodom iz Islama Grčkog blizu Zadra, u književnosti se javio još 1933. godine premda se književno afirmirao tek u poslijeratnom

razdoblju. Prvi roman, *Zimsko ljetovanje*, objavio je tek 1950. godine, knjige pripovijedaka: *Olupine na suncu* 1952., *Proljeće u Badrovcu* 1955., *Tu odmah pored nas* 1956. i *Fratar sa zelenom bradom* 1959. godine te, prema mnogim kritičarima najbolji ostvaraj, roman *Proljeća Ivana Galeba*, 1957. godine. Razlog je tomu sam rat i velika autorova samokritičnost – proučavalac Desničine proze, Dušan Rapo, navodi kako je Desnica pisao do sedam verzija svakoga teksta, a glasovnu vrijednost provjeravao i po trideset puta slušajući glasno čitanje rukopisa.¹ Roman *Proljeća Ivana Galeba* pisao je, tj. dotjerivao, dvadesetak godina. Osim toga, autor je i jedne zbirke pjesama, jedne drame, brojnih humoreski, kozerija, eseja, kritika te jednoga filmskog scenarija.

Desnica je ušao u književnost s četrdeset pet godina kao renomiran pisac, a kako je bio jedan od prvih autora koji ne udovoljava zahtjevima socrealističkih kritičara, tako je, u samom početku, prilično napadano i osuđivano njegovo djelo. Ipak, bilo je i onih koji su u istom prepoznali brojne umjetničke kvalitete i tako ga, s pravom, smjestili u vrh moderne hrvatske književnosti.

Roman oksimoronskoga naslova, *Zimsko ljetovanje*, tadanjoj se književnoj kritici (izuzev naslova) u mnogočemu činio protuslovnim i netipičnim. Na primjer, radnja romana smještena je u Ravne kotare godine 1943. na 1944., a u piščevu fokusu nije bila, tada toliko romantično i heroično opjevana, Narodno-oslobodilačka borba. Bio je to neoprostiv »griješ« spram povijesne istine i kritičari nisu štedjeli Desnicu u izricanju pogubne presude njegovu prvijencu. Nadalje, radi se o dolasku zadarskih izbjeglica u zaostalu ravno-kotarsku sredinu, selo Smiljevce, nakon što su izbjegli pogibiji u bombardiranom gradu. Kako je ovdje očit sukob selo – grad (točnije, malograđanstvo), nekima je opet smetalo kako Desnica prikazuje ili jednu ili drugu socijalnu skupinu.

Zašto je selo prikazano tako zaostalo, besperspektivno; zašto nema pozitivnih likova; zašto ima naturalističkih opisa bombardiranja, ubojstva nevinoga djeteta; zašto je struktura romana fragmentirana, retrospektivna, itd. – pitaju se zbunjeni ili ljuti kritičari. S današnje točke gledišta lako se na njihova pitanja može odgovoriti – Desnica je među prvima u nizu autora koji nakon II. svjetskog rata u Hrvatskoj oslobađaju literaturu od utilitarizma i pragmatizma te koristeći brojne novine u postupku pisanja stvaraju moderna književna djela.

Osnovna fabulativna nit romana nije komplicirana – radi se o bježanju skupine potalijančenih Zadrana u zaleđe kako bi spasili živote.

To su brijač Ernesto Doner s brbljavom ženom Lizetom, punom predrasuda prema selu i seljacima (za nju je selo bilo mjesto gdje ima izobilje jela i pića – baš kao na slikama koje ima u gradu, a seljake smatra lukavim, podmuklim i uvijek prljavim ljudima) i kćerkicom Mafaldom (koju u selu zovu Špižmica – ime Mafalda ostavili su za bolja vremena – »nije prilično da takvo ime vuče svoje grimizne skute po seoskoj prašini«²); knjigoveža Narcizo Golob sa ženom Terezom i dva sina iz prvoga braka; trgovac, udovac Ante Morić s do grla zakopčanom, mučaljivom, postarijom kćeri Marijanom; krojačica

¹ Rapo, Dušan, »Mjesto Vladana Desnice u suvremenoj hrvatskoj književnosti«, u: *Zbornik radova o Vladanu Desnici*, SKD, Prosvjeta, Zagreb, 2004., str. 9.

² Desnica, Vladan, *Zimsko ljetovanje*, SysPrint, Zagreb, 1998., str. 28.

Anita Kresojević s ulijepljenim uvojkom na čelu (ostatak stare mode i podsjetnik na uspjehe iz prošlosti) i nećakinja joj Lina, siročica na njezinoj brizi, plavojka nordijskog tipa; i šjor Karlo, umirovljeni općinski viši računar i ujedno jedini samac u izbjegličkoj skupini.

Nasuprot građanima stoje likovi pravoslavnih seljana, Smiljevčana, koji su silom prilika udomili izbjeglice. Među njima najviše je upečatljiv Ićan Brnos i njegova obitelj (krezuba majka Vajka, bezbojna žena Marija, kći Jekina i sin Jovo te omiljen Ićanov životinjski ljubimac – prasac Migud) kod kojih su smješteni Donerovi.

Pisac započinje radnju u trenutku kad su izbjeglice već razmještene po seoskim kućama, a onda se retrospektivno vraća u prošlost junaka kako bi ih okarakterizirao pojedinačno i u suodnosu s drugima.

Kao što je očekivati, građani su puni predrasuda prema seljacima, čude se njihovu primitivnu načinu života (useknjivanju prstima, prljavštini, naglušnosti, čudnu govoru) i pomirenosti s njime, zgražaju se nad nekim njihovim rutinama i postupcima te ih smatraju priglupima (»I zalud im postavljaš pitanja na način da im bude što lakše odgovoriti, zaludu svaki upit formuliraš tako da nemaju nego da odgovore ‘da’ ili ‘ne’...- opet udare nekud u stranu«³), ali s dozom lukavosti i patvorenosti kada trebaju učiniti nešto za sebe (uz loše vino koje nude građanima, uvijek negdje imaju sakrivenu bačvicu odlična vina koje ljubomorno čuvaju »od očiju bijeloga čovjeka«⁴).

Takve predrasude postoje otprije. Zadranici se naime osjećaju posebnim ljudima pored svojih otočnih i kopnenih susjeda što je posljedica povijesnih okolnosti (350 godina pod mletačkom vlasti, stotinjak godina pod austrougarskom vlasti i napokon, od 1918. godine pod talijanskom vlasti – do sloma fašizma u Italiji na jesen 1943. godine koji je i uzrok »zimskoga ljetovanja« naših izbjeglica). Oni su potalijančeni, pogospođeni i razmaženi građani kakvima ih zaostalo, nekulturno i divlje slavensko selo vidi.

S te, seoske, perspektive predrasude također otprije postoje. Seljaci godinama dolaze u grad prodavati svoje proizvode i tamo su uvijek dočekani hladno, s podsmijehom, od strane tih istih građana koji sada kod njih traže utočište (i sam brijač Ernesto često bi bezobzirno provocirao seljake na sajmu). Seljacima je smiješan izvještačen građanski govor, nepoznavanje domaćih životinja (izjave tipa: »Eno kokoša viče – sigurno je učinila jaje.« ili »Nemoj ići blizu krave, može te ujesti.«⁵), pretjerana radoznalost o stvarima koje ih mogu doći glave – radnja romana smještena je u jek rata, po selu se događaju umorstva, a seljaci, za razliku od građana, prave se kao da ništa ne vide i ne znaju. Ićan odgovara na šjor Karlovu znatiželju: »Ćuti, ne obaziri se za drugim – i nikom dužan. Jere ko mnogo divani, od toga ne će nikakva dobra vidjeti. Evala onom ko zna mučati!«⁶ Bila im je neobična svakidašnja šetnja građana do Batureve kovačije, jedinog mjesta na selu koje ih je podsjećalo na grad (bila je to napola srušena zgrada s okruglom rupom – kao trg sa satom – »tu su disali šire, napajajući svoju želju za odlaskom«⁷), itd.

³ *Nav. dj.* str. 27.

⁴ *Nav. dj.* str. 7.

⁵ *Nav. dj.* str. 26./27.

⁶ *Nav. dj.* str. 138.

⁷ *Nav. dj.* str. 4.

Sve u svemu, razlike između seljaka i građana / malograđana bile su u ono doba velike i nepremostive.

Ovaj roman nema u klasičnom smislu glavni lik, nego je roman kolektiva, tj. dvaju kolektiva među kojima autor ne zauzima stranu već vješto, kritično i objektivno prikazuje obje grupe likova.

Ne šteti ni seljake koji redom pljačkaju napušten grad, a ni otočane koji prvo dođu običi i izabrali što će ukrasti, a zatim se vraćaju s barkom, a »ako bi putem otkrio na robu kakvu kvarnost, otočanin je prevrtao očima, smatrao se žrtvom i osjećao kao da je podmuklo prevaren«. ⁸ Isto tako, s humorom prikazuje i građanke koje bježe iz Zadra: »Na ulicama već je sve vrvjelo. Grupice bjegunaca-pješaka – porodice, komšiluci, slučajna društvanca – slijevali su se u rječinu; svaki uprtio za jedan stepen više nego može da ponese...Naročito žene, uporne kao mravi, ne će da upuste svoj tovar pa makar svisnule pod njim.« ⁹

Najbolje su, ipak, okarakterizirani Ićanov i šjor Karlov lik koji istupaju kao predstavnici svoje »vrste«.

Ićanov je dom siromašan – staro dvorište s kamenjem poprskanim krvlju, đubrište, čađava kuhinja s ognjištem, kuća prizemnica podijeljena drvenom pregradom na dvije polovice, a u onoj gdje ne ulaze životinje smješteni su Donerovi.

Ićan je realistički okarakteriziran, opisan kao žut, tanak, slabašan, ispršen kao da ima prednju grbu. Bio je umješšan za sve sitne, poluzanatlijske poslove i govorilo se da Ićan zna sve, može sve i da nitko ne može kao on. Oko njegova su se ognjišta vodili važni dijalozi u romanu, a on je sam glasio za pripovjedača kojeg valja poslušati.

Zimsko se ljetovanje sastoji od 35 poglavlja od kojih su neka zaokružene priče koje bi mogle egzistirati izdvojene iz romana, a u njegovoj izgradnji jačaju stvaralačku uvjerljivost glavne priče i karakterizacije likova. Brojne su takve priče ispričane upravo kod Ićanova ognjišta, iz usta njegovih, popadijinih ili kojega od likova.

Zanimljiva i za daljnji tijek romana važna, priča je o krmku Migudu. Ićan ga je kupio na sajmu u Benkovcu sitnog i šugavog usprkos upozorenjima i podsmjesima. Nije se prevario – Migud je postao velik, moćan i u Ićanovu gospodarstvu predstavljao glavnu ličnost. Za vrijeme oskudice, kad je ukućanima i životinjama smanjen obrok na pola, Migudov je obrok ostao nepromijenjen.

Građani za Ićana kažu: »Nije bio baš neugodan domaćin«, ¹⁰ iako ne razumiju zašto živne u vrijeme svinjokolje i kako može hladno komentirati smrt stare popadije riječima: »Eto joj. Dosta se i naživila!« ¹¹ S druge strane drago im je što voli malu Špižmicu (uvijek ju je nosio na izletima i šetnjama, gledao kako bi joj namakao koju svinjsku plećku, a njegova žena davala im mlijeka). Isto tako, zbog svoje sretne prirode sve je tenzije umirivao, a sve sporove među ljudima izgladivao (»On je svaku situaciju ublažavao i

⁸ *Nav. dj.* str. 31.

⁹ *Nav. dj.* str. 20.

¹⁰ *Nav. dj.* str. 40.

¹¹ *Nav. dj.* str. 92.

omekšavao samim svojim prisustvom, kao što more ublažava suhu žegu i oštru zimu nekih predjela.«¹²). Građani su ga cijenili, a zahvalnost pokazivali donoseći ostatke Migudu.

Usprkos tomu, u svojoj malograđanštini, ipak su više cijenili Milenka Katića, koji je jedini od seljana imao blagovaonicu i luster, a za njih je to neusporedivo bitnije od pomirljive Ićanove prirode.

Veoma je važan trolist Ićan – Migud – Špižmica¹³ u cjelini romana jer će se kulminacijska katastrofa dogoditi upravo razvojem njihovih odnosa. Ićan obožava svojeg Miguda, a voli i Špižmicu. Na kraju će se Migud osloboditi iz svoje izbe i jednoga »vedrog, sunčanog dana«, u trenutku Lizetine nepažnje, požderati malu djevojčicu. Upravo veza između Špižmice i Miguda je fatalna. Kad bi građani donosili otpatke za Miguda, Ićan bi im zahvaljivao obećavajući poslije svinjokolje koju plecku za Špižmicu.

Ovakav se idiličan dan u romanu javlja samo u vrijeme velikih nesreća i predstavlja tzv. estetiku jeze, najbitniju oznaku kvalitete ovoga romana.¹⁴ Radi se o neobičnom kontrastu divote prirode i grozote prizora pogibije – takav je dan bio za prvoga bombardiranja Zadra, takav je dan bio i kod umorstva djeteta: »Vedro sunčano jutro prometnulo se odjednom u crnu tmušu, u kišu pepela, u smrad eksploziva i paljevine.«¹⁵; »Opet je prosinuo jedan vedar dan«¹⁶ – početak je poglavlja u kojem Migud proždire Špižmicu.

Dušan Rapo primjećuje kako su naturalistička poglavlja u kompoziciji romana raspoređena pažljivo¹⁷ – III, X, XX i XXXIII koje je emocionalni i dramatski vrhunac, da bi posljednje poglavlje bilo najkraće i emocionalno silazne linije. Drugim riječima, svako potresno poglavlje nalazi se između dvaju emocionalno smirenih.

S druge strane, osjećanje građana na selu mijenja se gradacijski i povezano je s pejzažem. Na početku sljepilo: »Ovo je za njih kao i za većinu zadarskih izbjeglica, bio prvi susret sa selom...zato je njihov dolazak na selo imao donekle čar puta u dalek i egzotičan kraj.«¹⁸ Slijedi polagano osvještavanje: »Nagonska radost zbog spasenja; to kao i novota seoskih utisaka priječili su im da spoznaju odjednom bijedu nove sredine i da se dublje zamisle nad svojim položajem. Selo je tek malo-pomalo iskrsavalo u svojoj goloj stvarnosti.«¹⁹ Nakon toga, javilo se neprijateljstvo prema selu koje je polako prerastalo u razmekšanu odvratnost, gotovo sličnu žaljenju i samilosti. Nedugo po dolasku, izbjeglice se nisu mogle sjetiti zašto su uopće tako lakomisleno napustili svoje kuće, stvari, grad. Kuhali bi u dvorištu da ne zadime kuću i »u takvim je okolnostima njihov boravak u Smiljevcima imao u sebi nešto skautsko i bio još prilično snošljiv, pa ga je šjor Karlo okrstio *zimskim ljetovanjem*«²⁰ što je rezultiralo obilnim Ićanovim smijehom »kako ono

¹² Nav. dj. str. 96.

¹³ Prema: Ivanišin, Nikola, »O Desničinu romanu *Zimsko ljetovanje*«, *Zadarska revija*, god., 17., 1968., br. 1., str. 54.

¹⁴ Nav. dj. str. 56.

¹⁵ *Zimsko ljetovanje*, str. 14./15.

¹⁶ Nav. dj. str. 143.

¹⁷ Rapo, Dušan, *Novele i romani Vladana Desnice*, Školske novine, Zagreb, 1989., str. 62.

¹⁸ *Zimsko ljetovanje*, str. 5.

¹⁹ Nav. dj. str. 26.

²⁰ Nav. dj. str. 94.

reče šjor Karlo: ni ljeto ni zima – tako nekako smiješno.«²¹ Kad bi padala kiša, padalo je i raspoloženje – »A kad padne mrak, a kiša još uvijek ne prestaje, pa čak niti jenjava niti krupnja, već traje onom istom ujednačenošću koja daje sliku vječnosti – njima se pričinja kao da su zatvoreni u utrobi korablje što pluta na moru mraka i voda.«²² I konačno, pred kraj romana – »Žudnja za odlaskom u njima je rasla, raspinjala ih, savladavala, pa se polako skrutila i pretvorila u odluku.«²³

Ovako važna uloga krajolika u romanu, odnos lika i pejzaža (posebno u vrijeme strašnih događaja, ali i u karakterizaciji – ova je sredina takva da u njoj nije samo pejzaž mrk nego se i čovjek ponaša u skladu sa surovom divljinom sredine koja ga okružuje²⁴) građen na principu kontrasta poznat je u hrvatskoj književnosti još od starijih pisaca, posebice Dinka Šimunovića.

Osim uloge pejzaža u nagovještaju događaja, ovu dvojicu autora povezuje i jedan ženski lik. U *Zimskom ljetovanju* javlja se lik gluhoj Save koju je silovao Mile Plačidrug (njemu posvećena jedna Ićanova priča) i koju selo zbog toga zadirkuje kao da im je to simpatično; a u Šimunovićevoj se *Dugi* također javlja ženski lik istoga imena i opet s »falingom« – ovoga je puta riječ o djevojci koja je kljasta pošto joj je u djetinjstvu prase odgrizlo obje šake i o djevojci koju je također muškarac iskoristio – uzeo joj novac i ostavio je samu s djetetom.

U posljednjoj, antiidiličnoj sceni, posvećenoj Ićanu, koji pijan razmišlja kako će sutra orati dok u kući građani oplakuju dijete, pejzaž opet ima važnu ulogu – vedro zvjezdano nebo, svuda mrak osim slaboga svjetla iz sobice građana (pisac do kraja naglašava njihovu izdvojenost), čuje se samo lupanje ograde i »preklani blek mutave Save«, a Ićanu pod pazuhom »prazna oka – jamica mraka što zjapi, kao da plaši malene zvijezde.«²⁵ Tako završava roman.

Šjor Karlo (vođa izbjeglica u očima seljana) zanimljiva je ličnost. On bi pri prolasku njemačkih teretnjaka s ukradenom robom stavljao na usta krpicu s vrpcom, prije je umočivši u vodu, kako bi se obranio od bojnih otrova. Sa seljacima se prilično dobro slagao iako ih ni on nije razumio, a pred kraj romana potpuno ih je osudio usporedivši ih sa životinjama. Veoma ga je uzrujala rezignacija seljaka u vezi s pokopom stare popadije. Popadija je umrla sama, a pronašli su je tek nakon dva dana. Građanke su se zgrozile, a seljanke držale kao da nisu njihova posla. U stvari, seljačka ravnodušnost oko toga hoće li pokop biti sutra ili za tjedan dana bila je, ako ništa, iskrena dok su građanska patvorena histeriziranja nepovezana s tugom oko pokojničine smrti, već samo s osjećajem dužnosti prema važećim konvencijama. Šjor Karlo ipak je uspio organizirati pokop i građani se umiriše. Ovdje su pokazali svoju malograđansku narav u punom svjetlu. Naime, građanke

²¹ *Nav. dj.* str. 95.

²² *Nav. dj.* str. 121.

²³ *Nav. dj.* str. 134.

²⁴ Prema: Mitrović, Marija, »Zimsko ljetovanje – ili kako većina postaje manjina«, u: *Zbornik radova o Vladanu Desnici*, SKD, Prosvjeta, Zagreb, 2004., str. 112.

²⁵ *Zimsko ljetovanje*, str. 150.

su upoznate s nizom »pravila« plakanja oko pokojnika – one znaju kad se rida, kad se jeca, a kad se cmizdri te im se narikanje seljanki čini neumjereno i pretjerano.

Bilo je još mnogo takvih razotkrivanja zadarskih gospođa. Njima nikako nije jasno kako seljanka Ika izdržava sa svojim invalidnim mužem. Ne pada im na pamet da bi žena to radila iz ljubavi.

Sa šjorom Karlom povezana je i jedna humoristična epizoda u kojoj on skoro umre taman prije odlaska Zadrana u grad kako bi spasili ponešto stvari iz porušenih kuća. Vidjevši kako je Karlu loše, građani su se ipak uputili na zacrtanu misiju i usput razglasili po gradu kako je šjor Karlo umro, a na povratku u Smiljevce taj ih je isti šjor Karlo dočekao na čelu građanske kolone. Ernesto je uvjeren da je Karlo bolest insinuirao kako bi pridobio malo pažnje krojačice Anite Kresojević. Ovakav povratak iz mrtvih tipičan je primjer iz Pirandellova stvaralaštva i ovdje se pokazuje povezanost Desnice s talijanskom kulturom.²⁶ Ta je povezanost još uočljivija u verističkom postupku (vrsta neizbježne tragike, fatalnog udesa, element iracionalnog – baš na dan Špižmičine smrti mati ju je ujutro u suzama ljubila, a u strašnom trenutku čekala da varljivo mlijeko zakuha i baš se tada Migud oslobodio i nikoga nema na dvorištu – sve polako, ali sigurno, vodi katastrofi); zatim u govoru građanskih likova koji koriste brojne talijanizme i koji Italiju smatraju utopijskom zemljom u kojoj su svi sretni – samo treba doći tamo (o tomu je riječ u Karlovoj priči, epizodi o Vandi koja je ostavila doktora Furata i pobjegla s avijatičarom u Italiju).

Još su dvije epizode važne za karakterizaciju građanske skupine. Prva je ona o obožavanju Ducea, skandiranju njemu u čast, a nakon pada Italije, poruga i smijeh na račun istoga. Druga je priča o dolasku četničkog vojvode koji traži okupljanje u zboru – seljaci nisu išli iako su srpske narodnosti, a građani su, naravno, išli, dizali tri prsta na zakletvu iako ništa ne razumjevši. Još su pokušali zastrašiti one koji se nisu odazvali.

Na skup nisu išli Golobi, te im je Ernesto, na Lizetin mig, izlagao kako će stradati oni koji nisu bili prisutni, a uostalom, bilo je lijepo tamo i častili su se. Desnica im s humorom odgovara kroz Terezina usta: »Tereza ... nije se ni ona juče rodila, napila se i ona vode s Pet bunara. – Onda je doista dobro što Narcizo nije došao s vama, kad su vas toliko častili – reče s podvučenom mirnoćom – on sa svojim osjetljivim želucem, ne može svašta da proguta.«²⁷

Neki kritičari smatraju da je odlazak na četnički skup prekretnica u romanu, u smislu da je svakog na skupu prisutna lika ubrzo stigla nekakva nesreća: šjor Karlo je zamalo umro, Ernesto i Lizeta izgubili su dijete, Lina je »izbacila krv«.²⁸

S druge strane, Ernestova se nesreća može tumačiti i drugačije – kao biblijsko ispaštanje djece za grijeh očeva. Za bombardiranja grada on nije bio u stanu nego vani i nije, kako je mislio da bi u takvoj situaciji, pomogao unesrećenim, zatrpanim ljudima. Iako je dotad živio u uvjerenju (u kojem sad žive oni zatrpani) kako bi u takvu slučajju svi ljudi

---

²⁶ Ovom je pitanju Sanja Roić posvetila jedan svoj rad: »Vladan Desnica i talijanska kultura«, *Umjetnost riječi*, Zagreb, god. 42., 1998., br. 3./4.

²⁷ *Zimsko ljetovanje*, str. 110.

²⁸ Mitrović, Marija, »Zimsko ljetovanje – ili kako većina postaje manjina«, u: *Zbornik radova o Vladanu Desnici*, SKD, Prosvjeta, Zagreb, 2004., str. 107.

skupili snage i zajedno pomagali bližnjemu, stvarnost je drugačija. Nikome od »nezatrpelih« nije palo na pamet zaustaviti se, nisu im padale na pamet ni vlastite obitelji nego ih je vodio instinkt samoodržanja – spasiti živu glavu. Ovakvim prikazom ljudske psihe Desnica otkriva kod svih ljudi biološki egoizam koji, bez obzira na moralnost, u opasnom trenutku preuzima vlast nad razumom i empatijom. Kasnije je Ernesto drugima opisivao ružne prizore koje je teško brisao iz sjećanja »s nejasnim osjećajem da nešto čini za njih ali ujedno i da tim proširivanjem kruga obaviještenih dijelom oterećuje sebe, prenoseći odgovornost na skupnu, zajedničku savjest.«²⁹ Mjesecima su mu svi ti zatrpeli ljudi dolazili u san.

Osim estetike jeze, *Zimsko ljetovanje* istom jačinom obilježava i Desničin humor. Brojne su ozbiljne situacije u romanu opisane duhovito ili s dozom ironije, npr. o avionskim napadima: »Mladarija ... je avionima pridijevala svakojaka smiješna imena, već po asocijaciji na boju, oblik, zuj motora ... jedan mršav mladić kratkovidnih očiju i bubuljičava lica bio je poznat po tome što je umio da zatuli savršeno slično sireni, i time je po deset puta na dan nagonio 'svoju staru' u komičan strah«,³⁰ ili »Bježati u sklonište postalo je pomalo smiješno, gotovo znak lošeg ukusa, i po tome se prepoznavao čovjek iz provincije.«³¹

Treba napomenuti da su pogriješili kritičari koji su osudili Desničin roman zbog ignoriranja povijesnih okolnosti jer to naprosto nije istina. On govori o napadima na Zadar, o četničkom vojvodi Duli, o partizanima u šumi i o crnokošuljašima. Posebno o njima govori trezveno u epizodi o Mili Plačidruhu, Ićanovu vršnjaku koji je bio poznat lopov i bitanga – nesposoban za škole, koji je nakon smrti roditelja spiskao imanje, a u Benkovcu na sudu zapalio spise kako bi se prikrila nečija krađa te nakon toga bio izručen crnokošuljašima i zaglavio u Španjolskoj na frontu. Tom istom Mili, koji je silovao bijednu Savu, osvanulo je jednoga dana ime na mramornoj ploči na zadarskoj gradskoj vijećnici i na Dopolavoru u Smiljevcima kao »Emilio Placidrug«. Federale je s profesorom Bogdanijem išao kod Ićana prije otvorenja Dopolavora kako bi saznali nešto o cijenjenom Plačidruhu, a tamo ih iznenadila Vajka s odgovorom na pitanje kakav je bio: »Napak, rano, jadna mu majka!«³²

U toj istoj epizodi Desnica osuđuje fašizam i progovara o besmislenosti rata kroz usta samog federala: »Ja uopće ne razumijem što mi tu tražimo! Zašto se razliječemo po svijetu i hoćemo da usrećujemo ljude i narode protiv njihovoj volji, mjesto da sjedimo kod kuće i liječimo naše vlastite rane i bijede.«³³

Isto tako, nije istina da Desnica prikazuje selo jednodimenzionalno, a seljaka dehumanizira do stupnja životinje, što mu opet neki kritičari predbacuju.³⁴ To se jasno

²⁹ *Zimsko ljetovanje*, str. 23.

³⁰ *Nav. dj.* str. 10.

³¹ *Nav. dj.* str. 11.

³² *Nav. dj.* str. 65.

³³ *Nav. dj.* str. 64.

³⁴ Franičević, Marin, »*Zimsko ljetovanje* Vladana Desnice«, *Republika*, god. 6., br. 7., 1950., str. 456./457.

vidi u romanu gdje su stvari samo prikazane kakve jesu, bez uljepšavanja. Koliko god selo bilo zaostalo (a bilo je!), a seljaci priprosti, opet ih je Desnica prikazao i kao tople duše (Ikino žrtvovanje za muža, Ićanova ljubav spram Špižmici, općenito odricanja kako bi građanima bilo bolje – nisu oni njih bili prisiljeni primiti!, itd.) koje su takve kakve su, dijelom i zbog okolnosti u kojima se nalaze – iako se rat ne spominje često, njegova se stvarnost očitava u atmosferi, pasivnosti uzrokovanoj strahom, opominjanju da je bolje šutjeti o nekim stvarima, itd. To je vrijeme u kojemu su sve vrijednosti poremećene i naglavačke okrenute.

Ićanov lik dokazuje da seljani nisu samo »beštije« kakvima ih građani smatraju. I oni razmišljaju o svojem životu, pitaju se egzistencijalna pitanja, možda i više od »velikih« građana koji žude za lusterima i zaklinju se četničkom vojvodi na vjernost.

Ićan: »Neću reći, znam da jesmo, osim krsta, ka beštije. Krivi smo, ne branim. Ali krivi su i drugi, i to može biti više nego mi sami. Vi vidite, molim vas, kako nam je, kako živimo. Ko se za nas brine, ko o nama računa vodi – van kad mu za što zatrebamo? I meni se koji put, vjerujte mi, popne do grla, dođe mi da sve skupa pošaljem bez traga, tresnem kapom o zemlju i rečem: 'E, živote, k vragu kad si ovakav!' Ali čas kasnije dižem opet kapu iz prašine, tarem je rukavom i nasađujem je na glavu – nema se kud kamo iz ove kože!«³⁵

Na kraju, nije zgoroga spomenuti Desničin jezični izraz i stil. Kao što je vidljivo iz citata, Desnica nije ljubitelj barokne rječitosti nego mu je izraz sažet i jasan, umjeren i nenametljiv s depatetičnim i deziluzionističkim stavom i tonom – u funkciji osnovne ideje. Autorski pripovjedač govori analitički hladno, a detaljno u najužasnijim scenama, a s druge strane, izraz mu je obilježen humorom, ironijom i groteskom. Brojne su u djelu anegdote i dosjetke. U govornoj rečenici koristi upravni govor kao monolog u trećem licu.

Što se samoga jezika tiče, već je spomenuto da građani često progovaraju talijanski, a rječnik im je urbaniziraniji, bogatiji i dotjeraniji od seljačkoga. Seljani govore slikovito, ali oskudno, grubo i često iskrivljeno, općenito, govor im je opterećen lokalizmima.

U smislu nacionalnosti, Desnica se smatrao i hrvatskim i srpskim i jugoslavenskim piscem, a hrvatski ili srpski smatrao je jednim jezikom sa specifičnostima koje su povijesno, a ne etnički uvjetovane. U književnom je stvaralaštvu mijenjao ili sasvim rušio mnoge dotadanje jezične, pravopisne i stilističke norme, a jezik mu je ponajviše služio kao sredstvo finoga psihološkog nijansiranja suprotstavljenih sredina.³⁶

Roman *Zimsko ljetovanje* višeslojno je djelo koje u prvom redu govori o sukobu dviju socijalnih skupina – seljačkoj i građanskoj – u nenormalnim životnim okolnostima, za vrijeme II. svjetskog rata.

Bitne odlike romana su: kolektivan lik, objektivan, realan opis gadosti svake vrste, naturalizam u prikazivanju tragičnih događaja, duhovit i ironičan odnos prema svim

³⁵ *Zimsko ljetovanje*, str. 142.

³⁶ Prema: Rapo, Dušan, *Novele i romani Vladana Desnice*, Školske novine, Zagreb, 1989., str. 68.

manjim ili većim zločestoćama u ljudi, estetika jeze i napose pronicljiv i moderan pristup temi rata zbog kojega je roman u početku toliko osuđivan.

S današnje perspektive, o kvaliteti romana može se nesumnjivo govoriti. To je djelo istančana stila pisanja, premda bez dublje karakterizacije pojedinih likova, djelo koje preko dijaloga i umetnutih priča jako dobro pogađa što je čovjek i kako na njega djeluje izbačenost iz kolotečine i strahotna situacija poput ratne.

LITERATURA

- Desnica, Vladan, *Zimsko ljetovanje*, Zagreb, 1998.
- Franičević, Marin, »Zimsko ljetovanje Vladana Desnice«, *Republika*, god. 6., br. 7., 1950.
- Horvat, Joža, »Vladan Desnica *Zimsko ljetovanje*«, *Književne novine*, god. 3., 1950.
- Ivanišin, Nikola, »O Desničinu romanu *Zimsko ljetovanje*«, *Zadarska revija*, god. 17., br. 1., 1968.
- Ivanišin, Nikola, »Uvod u književno stvaralaštvo Vladana Desnice«, *Radovi Filozofskog fakulteta*, Zadar, god. 7., 1965./66.
- Kolumbić, Nikica, »Poezija Desničina romana *Zimsko ljetovanje*«, *Zadarska revija*, god. 7., br. 1., 1958.
- Nemec, Krešimir, *Vladan Desnica*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, Zagreb, Liber, 1988.
- Nemec, Krešimir, *Hrvatski pripovjedači*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2001.
- Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća*, priredio Vlatko Pavletić, Stvarnost, Zagreb, 1965.
- Pavletić, Vlatko, *Vladan Desnica*, PSHK, Zora / MH, Zagreb, knj. 117., 1968.
- Peleš, Gajo, *Hrvatska proza 1945.- 1960.*, Naprijed, Zagreb, 1966.
- Rapo, Dušan, *Novele i romani Vladana Desnice*, Školske novine, Zagreb, 1989.
- Roić, Sanja, »Vladan Desnica i talijanska kultura«, *Umjetnost riječi*, Zagreb, br. 3./4., 1998.
- Šicel, Miroslav, *Pregled novije hrvatske književnosti*, MH, Zagreb, 1971.
- Zbornik radova o Vladanu Desnici*, Srpsko kulturno društvo, Prosvjeta, Zagreb, 2004.

ČITANKA DAVNE ZBILJE*
(NEVENKA BEZIĆ-BOŽANIĆ, *TRAGOM DAVNINE*,
ODABRAO I UREDIO IVO BABIĆ, KNJIŽEVNI KRUG, SPLIT 2007.)

Ivana Prijatelj-Pavičić

Izuzetna mi je čast biti danas jednom od predstavljača knjige sabranih studija Nevenke Bezić-Božanić pod nazivom *Tragom davnine* koju je nedavno objavio splitski nakladnik Književni krug u njegovoj najprestižnijoj biblioteci Splitski književni krug.

Držim da ne treba publiku podsjećati da je riječ o biblioteci u kojoj desetljećima izlaze sabrana djela istaknutih ljudi od pera podrijetlom iz naše regije, od svetog Jeronima i Marka Marulića, Ivana Lucića, Filipa Grabovca do Ante Trumbića, Vladimira Rismonda i Branimira Glavičića. U ovoj su ediciji objavljene i sabrane studije Nevenkinih velikih prethodnika poput Grge Novaka i Ljube Karamana, ali i dragih kolega poput Cvita Fiskovića ili Krune Prijatelja. Zanimljivo je da među tim odličnicima od pera dosada nije bilo nijedne žene! Nevenka Bezić-Božanić prva je žena objavljena u biblioteci Splitski književni krug. Koji su razlozi odabira Nevenke Bezić-Božanić?

Opsežni znanstveni opus Nevenke Bezić-Božanić (»muški« po svojim gabaritima i dosezima) poznat je mnogobrojnim hrvatskim istraživačima i to iz različitih područja humanističke znanosti, kako arheolozima, konzervatorima i povjesničarima umjetnosti, tako i povjesničarima književnosti kao i onima koji se bave kulturnom historijom i poviješću stanovništva u Dalmaciji. Splitska šoltanska korijena rođena u Bjelovaru (1927.) i komiška nevjesta dugi niz godina radila je kao konzervatorica Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika u Dalmaciji. Riječ je o opusu koji obuhvaća oko šeststo bibliografskih jedinica (kako doznajemo iz Izbornog iz bibliografije koji je načinila Ivanka Kuić), a koje sačinjavaju trinaest knjiga te više stotina znanstvenih i stručnih članaka, predgovora izložbi, novinskih napisa, recenzija i intervjua.

---

* Riječ na predavljanju knjige u Književnom krugu Split, 19. VI. 2007.

Riječ je o autorici koja je tijekom svoje dugogodišnje plodne karijere pokazivala mnogostruke znanstvene interese, počevši od arheološko-konzervatorskih istraživanja i zaštite spomenika do proučavanja najraznovrsnijih tema iz kulturne povijesti i povijesti stanovništva Dalmacije, a istaknula se i kao agilna djelatnica u splitskoj kulturi i izdavaštvu. Nevenka Bezić Božanić ima izuzetno mjesto u povijesti splitskoga Književnog kruga; 1988. izabrana je za predsjednicu Savjeta Književnog kruga što je bila do izbora akademika Nenada Cambija za voditelja Književnog kruga, kada postaje članicom Upravnog odbora Književnog kruga. Spomenimo i to da ona godinama djeluje u uredništvu više redakcija, a od nedavno je urednica redakcije Hvarskog kruga.

Svoj osamdeseti rođendan splitska znanstvenica slavi s dvije nove knjige, pored sabranih studija *Tragom davnine* nedavno je objavila knjigu *Selčani 18. i 19. stoljeća* u Nakladi Bošković, koja je prije nekoliko dana predstavljena u Palači Milesi. U pripremi je cjelovita Nevenkina bibliografija koju priređuje Ivanka Kuić u splitskoj Kulturnoj baštini. Unaprijed se veselim njezinoj objavi znajući koliko će biti od pomoći istraživačima dalmatinske prošlosti.

Držim da u ovoj prigodi moram podsjetiti na neka važnija mjesta iz Nevenkine bibliografije. Na prvom mjestu upozorila bih na dva naslova, koji, otkako su se pojavili, predstavljaju nezaobilazan izvor istraživačima dalmatinske umjetničke baštine. Riječ je o njezinim *Majstorima Dalmacije*, kruni njezina leksikografskog i enciklopedijskog rada (prvo izdanje *Majstori od IX. do XIX. stoljeća u Dalmaciji*, izd. Čakavski sabor 1978. godine u biblioteci Mogućnosti; drugo, dopunjeno izdanje s predgovorom Joška Belamarića, izd. Konzervatorski odjel u Splitu 1999. godine). Govoreći o njezinu radu na objavljivanju izvorne arhivske građe, valja ukazati na publikacije kao što su *Građa za bibliografiju Hvara*, *Građa za bibliografiju Trogira* i *Građa za bibliografiju Omiša* te seriju knjiga posvećenih povijesti dalmatinskog stanovništva kao što su *Stanovništvo Jelse*, *Stanovništvo Komiže*, *Povijest stanovništva u Visu*, koju je nedavno dopunila *Selčanima u 18. i 19. stoljeću*. Konačno, ne smijemo zaboraviti monografiju posvećenu slikaru Vjekoslavu Paraću (1977.) i *Likovne izložbe u Splitu: 1885-1945*, knjižicu koja donosi povijest splitske izložbene djelatnosti s popisom izložaba i bibliografijom članaka o izložbama (izdanje Muzeja grada Splita iz 1962.).

Svojoj matičnoj kući, Književnom krugu, Nevenka Bezić-Božanić podarila je sabrane studije objavljene pod nazivom *Juditini dvori* u Biblioteci znanstvenih djela 2001. godine. Riječ je o tematski zaokruženoj zbirci studija posvećenoj povijesti žena u Dalmaciji. Nevenka Bezić-Božanić odavno je prepoznata kao jedna od pionirki istraživanja ženske povijesti u Hrvata, pionirka onoga što danas nazivaju »ženskim studijima«. U svojim znanstvenim studijama kao i u bibliografskim pregledima majstora u Dalmaciji uvrstila je žene kao majstorice vezilje, čipkarice i švelje. Tako je, primjerice, na istu ravan uz akupiktora Antuna Hamzića postavila četrnaestogodišnju vezilju Pierinu s Hvara i splitske kitničarke Anu Donadini i Luigu Mutarello. Iz svijeta zaborava i anonimnosti mnoge je žene uvela u povijest umjetničkog obrta i zanata u Dalmaciji. Mada su njihovi krhki radovi davno nestali, Nevenkinom zaslugom naše su čipkarice ušle u povijest. Zašto baš čipkarice? Možda zato što je Nevenka izvrsna čipkarica i ujedno pasionirana sakupljačica

toga tananog blaga. Otuda možda tako stručni, precizni opisi čipkarske tehnologije u njezinim studijama kao što je onaj pripreme sirovine od agave i izrade čuvene čipke od agave u samostanu hvarskih benediktinki.

Ulogu i mjesto žene u povijesti Dalmacije obradila je kroz desetke studija posvećenih kulturi stanovanja na srednjodalmatinskim otocima i gradovima kao što su Zadar ili Split; u priložima o kulturi odijevanja s naglaskom na onu ženske populacije, radovima posvećenim djevojačkoj opremi, dotama u Dalmaciji, te konačno u radovima posvećenim povijesti stare dalmatinske kuhinje i njezine terminologije među kojima se ističe studija »Stara komiška kuhinja i njena terminologija: povijest stanovanja na otoku Visu« objavljena u *Čakavskoj riči* 1985. godine.

U svojem predgovoru prof. Ivo Babić naglašava kako Nevenka Bezić-Božanić po svojoj metodi nasljeđuje/slijedi akademika Cvitu Fiskovića, spretno povezujući podatke iz područja povijesti umjetnosti i književnosti, dovodeći u vezu književne tekstove s ambijentima, predmetima i umjetninama. Zaista, ne može se negirati njezina pripadnost Fiskovićevu krugu po metodologiji i temama kojima se bavi. Međutim, u tom se krugu ona izdvaja interesom za žensku povijest i povijest stanovništva, kao i spomenutim bibliografskim i leksikografskim radom.

E sad, nešto o samoj knjizi koja se danas predstavlja. *Tragom davnine* odlično je pogođen naslov upravo stoga što parafrazira naslov najslavnije hrvatske zbirke dječjih priča izište iz pera Ivane Brlić-Mažuranić. Zaista, riječ je o antologiji Nevenkinih priča iz davnine, gdje su mjesta fikcionalnih likova poput Regoča, Potjeha i Neve Nevičice zauzeli stvarni likovi iz dalmatinske starine. Konačno, kad ukazujem na ovu književnu paralelu, ne mogu ne spomenuti da je Nevenka kao esejistica uvrštena među hrvatske pisce u *Enciklopediju hrvatske književnosti*, koju u izdanju Hrvatskog leksikografskog zavoda uređuje Velimir Visković.

Je li knjiga *Tragom davnine* tek jedna od brojnih čitanki o velikima i malenima iz dalmatinske povjesnice, ili su u njoj doista sabrani Nevenkini »greatest hits« koji splitsku istraživačicu prezentiraju na najbolji mogući način u okviru ugleda biblioteke? Na unutarnjim koricama knjige stoji »odabrao i uredio Ivo Babić«. Mislim da se bez imalo straha može reći da je izbor iz cjelovitoga Nevenkina opusa dobro načinjen, reprezentativan i po gabaritima odmjeren.

Trideset i dva za ovu priliku odabrana članka koji datiraju od 1960. do 1998. godine pokrivaju preko četrdeset godina njezina istraživačkog rada, a mogu se podijeliti u sljedeće tematske skupine:

- istraživanje srednjovjekovnih spomenika u Dalmaciji
- utvrde i obrana Dalmacije kroz stoljeća
- povijest arhitekture i urbanizma u Dalmaciji
- povijest umjetničkog obrta i zanata u Dalmaciji
- istraživanje starije hrvatske književnosti, odnosno izučavanje djela starih hrvatskih pisaca kao izvora za istraživanje umjetnosti i kulture svakodnevnog življenja u Dalmaciji
- istraživanje stanovništva, društvenog života i kulture svakodnevnog življenja u Dalmaciji s posebnim osvrtom na žensku povijest.

Riječ je o člancima i studijama koji su bili objavljeni u znanstvenim i stručnim časopisima te zbornicima kongresa kao što su *Dani hvarskog kazališta*, *Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji*, *Čakavska rič*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* i dr.

Knjiga je koncipirana djelomično na kronološkom principu. Na samom početku grupirane su izuzetno važne studije posvećene srednjovjekovnim spomenicima makarskog i omiškog primorja, Žrnovnice i Šolte, nastale na samom početku Nevenkine konzervatorske i znanstvene karijere kao što su »Crkva sv. Petra na Priku u Omišu« (1960.); »Novi nalaz u crkvi sv. Petra na Priku u Omišu«, »Arheološki nalaz na groblju u Tučepima«, »Crkva sv. Jurja u Tučepima« (1962.), »Srednjovjekovna crkva sv. Mihovila na Šolti« (1961.) i »Žrnovnički spomenici«.

Posljednja studija obrađuje uz srednjovjekovne crkve i kule na području rijeke Žrnovnice. Nevenkin rad na istraživanju utvrda i obrane Dalmacije predstavljen je u člancima »Kule u Makarskom primorju« i »Utvrde i obrana Dalmacije u književnosti 18. stoljeća«.

Nevenkin doprinos povijesti starije hrvatske književnosti predstavljen je kroz studije »Arhivske vijesti o pučkoj drami u srednjoj Dalmaciji«, »Dalmatinski gradovi u djelima hrvatskih latinista«, »Unutrašnjost dalmatinske kuće –prostor za scenske priredbe u 17. stoljeću«, »Arhivske vijesti o baroknim pjesnicima na Braču, Hvaru i Visu«. U tu skupinu spadaju i dvije studije posvećene preporodnom dobu, »Muzičko-scenski i društveni život u Makarskoj u 19. stoljeću« (1979.) i »Kulturna zbivanja u srednjoj Dalmaciji u preporodno doba« (1998.). Žao mi je jedino da među radovima posvećenim preporodnom razdoblju nije uvrštena studija o podizanju makarskog spomenika Andriji Kačiću Miošiću iz *Makarskog zbornika*.

Autoričinu ulogu u istraživanju umjetničkog obrta urednik je predstavio kroz izbor od deset studija. Na prvom mjestu valja istaknuti sjajnu sintezu »Renesansni umjetnički obrt u Dalmaciji« iz 1976. godine (koja bi zaslužila zasebno izdanje s raskošnom likovnom opremom i brojnim legendama). Jednako tako posebnu publikaciju zasluživale bi i njezine specijalističke studije posvećene tekstilnom i kožarskom obrtu, čipkarstvu, umjetničkom uvezu knjiga, srebrnini, gorskom kristalu i satovima kao što su »Prilog proučavanju umjetničkog uvezivanja knjiga u Dalmaciji«, »Stari dalmatinski satovi«, skupina radova posvećenih povijesti čipkarstva (»Izrada i uporaba čipke u Hvaru tijekom stoljeća« (1997.), »Prilog o dubrovačkom umjetničkom vezivu XVI. stoljeća« (1962.), »Tragom renesansno-barokne čipke u dalmatinskim samostanima« (1993.)) te skupina studija posvećenih crkvenom srebru iz dalmatinskih crkvenih riznica (»Prilog poznavanju riznice trogirске katedrale«, »Renesansno crkveno srebro u trogirskoj stolnici«).

Na kraju je uvršteno nekoliko članaka posvećenih povijesti stanovništva Dalmacije, bratovštinama (»Dvije opute u splitskom Velom Varošu« (1984.), »Bratovština i bratimi Grohota godine 1561.«, »Prilog poznavanju bratovština u Makarskoj 18. stoljeća«), ženama (»Hvaranke i Višanke u svjetlu arhivskih izvora od 16. do 18. stoljeća« (1997.)), svakodnevnom životu (»Svakodnevni život u Splitu između sedamdesetih i devedesetih godina 19. stoljeća«) i devastaciji spomenika za vrijeme talijanske okupacije u Trogiru.

Ukratko, knjiga *Tragom davnine* Nevenke Bezić-Božanić predstavlja dobro načinjen izbor važnijih autoričnih radova, zrcaleći njezinu karakterističnu metodologiju i svestrana

područja interesa. Zahvaljujući dugogodišnjem ustrajnom istraživanju, popisivanju, sistematizaciji i interpretacijama likovih izvora i raznovrsne arhivske građe (notarskih spisa, inventara, oporuka, dota, matrikula, književnih djela) splitska je istraživačica uspjela sagledati kulturno-povijesnu baštinu Dalmacije i puninu njezine kulture življenja. Zahvaljujući stotinama ispisanih stranica sjajne znanstvene akribije, pregnantnim »pričama iz dalmatinske davnine« Nevenka Bezić-Božanić postigla je da bude prvo žensko pero uvršteno u kolajnu sabranih djela velikih dalmatinskih majstora pisane riječi. Od sveg srca čestitam autorici na plodnoj godini u kojoj je objavila dva knjiška naslova, posebice na novoj knjizi u izdanju Književnog kruga!

KRONIKA KNJIŽEVNOGA KRUGA SPLIT

SRPANJ — KOLOVOZ 2007.

— 7. srpnja

U Galeriji Mikro u Visu predstavljena je knjiga *Velika Britanija i Vis. Rat na Jadranu 1805-1815* (Književni krug Split, 2006.) engleskog autora Malcolma Scotta Hardyja. Vesna Domany Hardy prevela je na hrvatski jezik tekst s engleskog originala koji je integralno donesen u knjizi. Knjigu je predstavio povjesničar Vicko Fisković.

— 17. srpnja

U Splitu je u 84. godini života preminuo MARIN BERKET, vrijedan znanstvenik, prevoditelj i priređivač pravno-povijesnih dokumenata, te dugogodišnji član Književnog kruga Split.

— 10. kolovoza

U Trogiru je, u crkvi sv. Ivana Krstitelja, otvorena izložba skulptura i predstavljen hrvatsko-engleski katalog *Nikola Ivanov Firentinac u Trogiru* (Župni ured sv. Lovre i Književni krug Split, 2007.). Izložbu je otvorio ministar kulture Republike Hrvatske Božo Biškupić.

— 18. kolovoza

U dvorištu Muzeja grada u Splitu održan je domjenak prigodom proslave 557. rođendana Marka Marulića. Prigodno slovo održali su Bratislav Lučin i Neven Jovanović, a skladbe starih majstora na lutnji je izvodio Srđan Berdović. Tom prigodom je predstavljena knjižica *Život Marka Marulića Splicićanina* što ga je sastavio njegov suvremenik Frane Božićević (Književni krug Split, 2007., priredio i preveo Bratislav Lučin).

— 29. kolovoza

U klubu *Ghetto*, u knjižari *Utopia* predstavljen je broj 1/3 2007. časopisa *Mogućnosti* (Književni krug Split, 2007.) s posebnim osvrtom na prilog *Nova Hercegovačka proza*. Uz voditelja i moderatora Marka Tomaša i glavnog urednika časopisa Petra Opačića, sudjelovali su autori: Veselin Gatalo, Nino Raspudić, Miljenko Buhač, Goran Karanović, Dragan Marijanović i Željko Barišić.

(Sastavila Vinka Glunčić-Bužančić)